

ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ

(ਤਣਾਓਸ਼ੀਲ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ)

ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਿਰਾਲਾ

ਵਿਸ਼ਵ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਬਰਨਾਲਾ।

CHONVIAN KAHANIAN

By

Joginder Singh Nirala (Dr.)

Sahit Marg BARNALA - 148101

Tel. 31364, 34469

(Associate Professor, Languages P.A.U. Ludhiana)

Tel. 0161-401960-232

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ : ਨਵੰਬਰ, 2000

© ਲੇਖਕ

ਰੂਪਕਾਰ : ਜਗਦੀਪ ਚਿਤਰਕਾਰ

ISBN : 81-87037-71-7

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਵਿਸ਼ਵ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ

ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਨਿਵਾਸ, ਕੱਚਾ ਕਾਲਜ ਰੋਡ, ਬਰਨਾਲਾ

ਫੋਨ : 01679-33244, 41744

e-mail : amitter@jla.vsnl.net.in

ਛਾਪਕ : ਇੰਟੀਲੈਕਚੁਅਲ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼, ਜਲੰਧਰ।

ਕੀਮਤ : ਪੇਪਰ ਬੈਕ 30 ਰੁਪਏ

ਪਤਨੀ ਹਰਿਲਾਭ ਕੌਰ ਦੇ ਨਾਂ
ਜਿਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਸਮੇਂ ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਣਾ
ਨਾਲ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖ ਸਕਿਆ

ਤਰਤੀਬ

ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਿਰਾਲਾ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ
ਮੂਲ-ਸੰਕਲਪ : ਡਾ. ਅਮਰ ਕੋਮਲ/
ਮੋਰੀ ਕਹਾਣੀ ਕਲਾ/
ਬਘਿਆੜ/
ਜਨਮਾਂਤਰ/
ਸੁਤਰਮੁਰਗ/
ਰਿਸ਼ਤੇ/
ਖਚਰੀ-ਔਰਤ/
ਖੁਰ ਰਿਹਾ ਆਦਮੀ/
ਖੰਡਰ/
ਠੰਢ/
ਚੁਬਾਰਾ/
ਰੁਕਮਣੀ

ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਿਰਾਲਾ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਮੂਲ-ਸੰਕਲਪ

ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਿਰਾਲਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਵਾਈ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਤਾਂ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਨਾ ਕਿਸੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਦੇ ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ ਬਲਕਿ ਉਸ ਨੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ ਮੱਧ ਵਰਗੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਲਮਦੇ ਦਵੰਦ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚਿਤਰਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸ ਕੋਲ ਨਾ ਆਦਰਸ਼ ਹੈ, ਨਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ, ਨਾ ਹਾਲਾਤ ਹੀ ਸਾਜ਼ਗਾਰ ਹਨ, ਜੋ ਅੱਗੇ ਵਧਣ, ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਾਲਾ, ਉਸ ਦੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਵਿਖਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਅੰਤਰਕਰਣ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੀ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ ਨੂੰ ਚਿਤਰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਾਲਾ - ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੇ ਘੋਲ ਨੂੰ ਚਿਤਰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਘੋਲ ਅੱਜ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਤਣਾਉ ਹੈ। ਨਿਰਾਲਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਹਾਣੀ 'ਸ਼ੁਤਰਮੁਰਗ' ਮੱਧ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਚਿਤਰਣ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ 'ਵੱਡਾ' ਬਣਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਘੁਟਨ ਭਰੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ - ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਣਾਉ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਚਿਤਰਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਨਿਰਾਲਾ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਯਥਾਰਥ ਚਿਤਰਣ ਵਾਲਾ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜਿਹੜਾ ਬਾਹਰੀ ਯਥਾਰਥ ਤੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਣਾਉ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।

ਨਿਰਾਲਾ ਲਈ ਆਦਰਸ਼ ਮੂਲਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਮਨਫੀ ਹਨ। ਉਸ ਲਈ ਸਮਾਜਕ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿੱਚ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਨਾਇਕ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣੀ ਹੈ - ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਲਈ ਔਰਤ ਮਰਦ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਨਾ ਤਾਂ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੁੱਲ ਹਨ, ਨਾ ਹੀ ਸਮਾਜਕ ਮਰਯਾਦਾਵਾਂ ਬਲਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਇੱਕ ਸੁੱਕੇ ਪੱਤੇ ਵਾਂਗ ਹੈ, ਹਵਾ ਉਸ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ, ਜਿੱਥੇ ਲਿਜਾ ਕੇ ਸੁੱਟ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਪਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਦੌੜ ਨਾਲ ਅੱਜ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੈ ਲਾਚਾਰ

ਹੈ। ਛੋਟੀ ਮੱਛੀ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਮੱਛੀ ਖਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੋ ਸਮਾਜਕ ਢਾਂਚੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਚਿੱਤ ਹੈ, ਯੋਗ ਹੈ, ਉਹੋ ਹੀ ਜਿਉਂਦਾ ਰਹਿ ਸਕਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਏਸ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਨਿਰਾਲਾ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਬਿੰਦੂ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਅੱਜ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸ਼ੈਤਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਸਾਧ ਬਣ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੈ। ਮਜ਼ਬੂਰ ਬੇ-ਵੱਸ ਹੋਇਆ ਵਿਅਕਤੀ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਜਕੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਿਵਾਰਕ ਬੰਧਨ ਛੱਡ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਤਣਾਓ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਲਾਚਾਰ ਤੇ ਬਿਮਾਰ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਨਾ ਕੋਈ ਭਾਈ ਭਾਈ ਹੈ ਨਾ ਹੀ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਜਕੜਿਆ ਵਿਅਕਤੀ ਬੇਬਸੀ ਦੇ ਆਲਮ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ੀਨ ਦਾ ਪੁਰਜਾ ਬਣ ਕੇ ਟਿਕ ਟਿਕ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ 'ਜਨਮਾਂਤਰ', 'ਰੁਕਮਣੀ' ਅਤੇ 'ਚੁਬਾਰਾ' ਏਸੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀਆਂ ਲਖਾਇਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ।

ਅੱਜ ਦਾ ਮਾਨਵੀ-ਜੀਵਨ ਬਹੁਪਰਤਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਨਾ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਹੈ ਨਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਉਹ ਧਰਮ ਨੂੰ ਵਿਖਾਵੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੇ ਗੀਤੀ ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਮਖੌਲ ਉਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਲਈ ਪੱਕੇ ਬੱਝਵੇਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਬਣਦੇ ਵਿਗੜਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਅਨੇਕਾਂ ਤੱਤ ਹਨ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਅੱਜ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਨਿਰਾਲਾ - ਅੱਜ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਕੋਈ ਅਟੱਲ ਨਿਯਮ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਅੱਜ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਹੈ। ਉਹ ਅੱਜ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਦੋ ਘੰਟੇ ਪਿੱਛੋਂ ਬਦਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਪਰਾਈ ਔਰਤ ਨਾਲ ਨਵਾਂ ਬਣਿਆ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੁਣ ਧੀ ਵਰਗਾ ਹੈ ਉਹ ਬਦਲਦੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਭੈਣ, ਮਾਂ, ਮਹਿਬੂਬਾ ਤੇ ਪਤਨੀ ਵਰਗਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਰਿਸ਼ਤੇ' ਏਸੇ ਤੱਥ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ। ਨੈਤਿਕਤਾ ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਕਹਾਣੀ 'ਚੁਬਾਰਾ' ਹੈ। 'ਚੁਬਾਰਾ' ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦੋ ਪਾਤਰ ਹਨ ਇੱਕ ਮਰਦ ਤੇ ਇੱਕ ਔਰਤ। ਜਿਸ ਮੰਤਵ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਔਰਤ ਕਾਰਜ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਹੋ ਉਸ ਆਦਰਸ਼ ਰੂਪੀ ਮੰਤਵ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਉਹ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਕੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਸੈਟਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅੱਜ ਦਾ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੁੱਝ ਸਾਡੇ ਲਈ ਹੁਣ ਚੰਗਾ ਹੈ ਸੱਚ ਹੈ, "ਉਹੋ ਕੁੱਝ", ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਤੇ ਝੂਠਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਾਲਾ - ਅੱਜ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਚੰਚਲ ਮਨ ਤੇ ਬਦਲਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਹੋ ਯਥਾਰਥ ਹੈ। ਸਿਆਣੇ

ਪਾਠਕ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਬਣਦੇ ਵਿਗੜਦੇ ਬਦਲਦੇ ਅੱਜ ਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨਾਲ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੂਝ ਚੇਤਨਾ ਤੇ ਸਮਝਦਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਹੈ।

ਨਿਰਾਲਾ - ਮੱਧ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਬਾਗੀਕੀਆਂ, ਸਥਿਤੀਆਂ, ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਜਦਾ ਹੋਇਆ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਬੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਬੱਧਤਾ ਜੇ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਹਰੀ ਹਾਲਾਤ ਦੀਆਂ ਕੌੜੀਆਂ ਹਕੀਕਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਤਸਵੀਰਨਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਧ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲੁਕੋਂਦਾ ਨਹੀਂ, ਅਲਫ਼ ਨੰਗਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਮੁੱਲ ਤੇ ਆਦਰਸ਼ ਖੰਡਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਵਿਗਠਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਬੋਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਪਾਤਰ ਬਣ ਕੇ ਆਵੇਗਾ, ਜੋ ਖੋਖਲਾ ਹੈ ਢੰਬੀ ਹੈ, ਅਭਿਨੇਤਾ ਹੈ। ਨਿਰਾਲਾ ਉਸ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰੇਗਾ। ਇਹ ਉਸ ਦੇ ਕਥਾ ਜਗਤ ਦਾ ਸੱਚ ਹੈ।

ਨਿਰਾਲਾ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਰੂਪੀ ਸੱਚ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ, ਅੱਜ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਸਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਚਿਤਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਇਹ ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਸੁਧਾਰਵਾਦ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹਨ। ਮੈਂ ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦਾ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਮੰਤਵ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਲਫ਼ਮਣਕਾਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਉੱਤਰ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੀ ਕੋਈ ਸਿਧਾਂਤਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਕਰੂਰ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਕਲਾਤਮਕ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਨਿਰਾਲਾ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦਾ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਕਲਾਤਮਿਕ ਛੋਹ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਕਹਿਣ ਦੇ ਲਕਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਨਿਰਾਲਾ ਦੀਆਂ ਵਧੇਰੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸ਼੍ਰੋ-ਜੀਵਨੀ ਵਿਧੀ ਅਥਵਾ ਆਤਮਕਥਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਨਿਰਾਲਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿਅਕਤਿਤੱਤਵ ਦੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਯਾਦਾਂ, ਪਰਸੰਗਾਂ ਅਤੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਦਾ ਜੋ ਉਲੇਖ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਨਿਰਾਲਾ ਦੀਆਂ ਇਹ ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਤਣਾਓਸ਼ੀਲ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜੇਕਰ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕਰ ਸਕਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੋਵੇਗਾ। ਆਮੀਨ!

- ਡਾ. ਅਮਰ ਕੋਮਲ

ਆਦਰਸ਼ ਨਗਰ, ਗਲੀ ਨੰ: 2, ਕੋਰਟ ਰੋਡ
ਬਰਨਾਲਾ - 148101 (ਪੰਜਾਬ) ਫੋਨ : 01679-32484

ਮੇਰੀ ਕਹਾਣੀ-ਕਲਾ

- ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਿਰਾਲਾ

ਮੇਰੀ ਕਹਾਣੀ-ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਕਲਾ (ਬਾਜ਼ੀ) ਸ਼ਾਇਦ ਘੱਟ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ ਵਧੇਰੇ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਲੇਖਕ ਕਲਾ ਦੇ ਮਾਪ-ਦੰਡਾਂ ਬਾਰੇ ਵਧੇਰੇ ਸੁਚੇਤ ਹੋ ਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਨਾਲੋਂ ਮਾਪ ਦੰਡ ਹਾਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਏਦਾਂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਈ ਮੌਲਿਕ ਰਚਨਾ ਲੇਖਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ 'ਕਲਾਤਮਕ-ਆਵੇਸ਼' ਨਾਲ ਲੇਖਕ ਸੁਤੇ-ਸਿਧ ਜੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਉਸ ਉੱਪਰ ਪਰਿਵਾਰਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਦਬਾਉ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਲਾਕਾਰ ਜਾਂ ਲੇਖਕ ਕੋਈ ਆਲੋਕਾਰੀ ਜੀਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਵੀ ਆਮ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਵਾਂਗ ਸਾਧਾਰਣ ਜੀਵਨ ਜਿਉਂ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਜਿਉਣ ਲਈ ਉਸ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਦਿਸ਼ਾ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕੌੜੇ ਮਿੱਠੇ ਤਜਰਬੇ, ਪਰਿਵਾਰਕ-ਸਮਾਜਿਕ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਤੇ ਪਿਛੋਕੜ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਪੱਧਰ ਉਸ ਦੇ ਲੇਖਨ ਉੱਪਰ ਲਗਾਤਾਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਿਰਫ਼ ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਜੋਰਾਵਰ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਖੁਦ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਦੁਵੱਲਾ ਕਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਲੇਖਕ ਦੀ ਲੇਖਨ ਕਲਾ ਦਾ ਮੂਲ ਮੁੱਦਾ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਜਿਹੜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਵੱਸਥ ਤੇ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕਲਾਤਮਕ ਪੱਖ ਵੀ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਹੁਲਾਰਾ ਦੇ ਸਕੇ। ਇਹ ਦੋ ਬੇੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਵਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਖ਼ੈਰ, ਜਦੋਂ ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ 'ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ' 1968 ਵਿੱਚ ਛਪ ਕੇ ਆਈ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ, ਆਲੋਚਕਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ-ਰਸੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਬੜਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਿਆ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ', 'ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਮੌਤ', 'ਔਝੜ', 'ਤੇਰਾ ਸਭ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ'। ਇਹਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਛੋਪਲੇ ਹੀ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਸਰੋਕਾਰ ਛੁਹੇ ਗਏ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਇਦ ਡੂੰਘਿਆਈ

ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾ (?) ਸੀ। ਲੇਖਕ ਦਾ ਮੰਤਵ ਮਹਿਜ਼ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਯਥਾਰਥ ਦੀਆਂ ਤਹਿਆਂ ਨੂੰ ਫਰੋਲਦਾ ਫਰੋਲਦਾ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਬਣਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਕਿਸੇ ‘ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਬੁਲਾਰਾ’ ਜਾਂ ‘ਪ੍ਰਚਾਰਕ’ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਪਾਉਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਵੀ ਲੇਖਕ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪਈ ਹਰ ਸਮੇਂ ਹੀ ਝੰਡਾ ਚੁਕੀਂ ਫਿਰਦਾ ਰਹੇ। ਲੇਖਕ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਜੇ ਕਲਾਤਮਿਕਤਾ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਉਹ ਕੇਵਲ ਭਾਸ਼ਣ ਜਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇੱਕ ਸਾਹਿਤਕ-ਕ੍ਰਿਤ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੀ। ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਇਹ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਕਿ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ-ਰਾਜਨੀਤਕ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅੰਤਰ-ਵਿਰੋਧਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੋਚਣਾ ਪਵੇਗਾ।

ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਉਸਰਨਾ ਘੁਮਿਆਰ ਦੇ ਘੜਾ ਬਣਾਉਣ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਘੁਮਿਆਰ ਜਦੋਂ ਚੱਕ ‘ਤੇ ਘੜਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਥਾਪੜਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀ ਰਚਨਾ ਇੱਕ ਖੇਡ ਵਾਂਗ ਹੈ, ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦਿਲ ਧੜਕਦਾ ਹੈ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਵੇਂ ਅਰੇਕ ਵਹਿੰਦਾ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਅਤੇ ਜੀਵੰਤ ਪ੍ਰਕਰਣ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਕਹਾਣੀ ਬਣੀ ਬਣਾਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ, ਅਹਿਸਾਸ ਅੰਦਰੋਂ ਉਮਾਹੂ ਚਸ਼ਮੇ ਵਾਂਗ ਅੰਦਰੋਂ ਫੁੱਟਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੀਆਂ ਧਾਰਾਵਾਂ ਅਨੇਕ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਫ਼ਾਰਮੂਲਿਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਜੀਵੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਅਕਾਦਮਿਕ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਉਸਾਰੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਆਦਿ, ਮੱਧ ਤੇ ਅੰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਧਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਜਿੱਥੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਤਿੰਨ ਏਕਤਾਵਾਂ, ਸਮਾਂ, ਸਥਾਨ ਤੇ ਕਾਰਜ ਦੀ ਏਕਤਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਕਲਾਤਮਿਕਤਾ ਦੀ ਪਰਖ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਲੇਕਿਨ ਹੁਣ ਸਾਹਿਤਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਬਦਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਹੁਣ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਾਣ ਦੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਜਿਉਂ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਸੁਧਾਰਵਾਦ, ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ, ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਬੁਰਸ਼ ਛੁਹਾਂ ਲਾ ਕੇ ਜੀਵੰਤ ਤਣਾਓ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਅਜੋਕੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਇਹ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਮਾਜਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਣਾਓ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕੱਬੇਪੁਣ ਕਾਰਨ ਜੇ ਇਹ ਵਿਅੰਗ ਭਾਵੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ

ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸੂਝ ਉਪਜ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵਿਅੰਗ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹਥਿਆਰ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸੰਗਤੀਆਂ ਉੱਪਰ ਵਿਅੰਗ ਪ੍ਰਹਾਰ ਕਰਕੇ ਕਹਾਣੀ ‘ਪ੍ਰਚਾਰ’ ਦੇ ਲੇਬਲ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਕਹਾਣੀ-ਕਲਾ ਕਈ ਵਾਰ ਸੁਚੇਤ ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਅਚੇਤ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਅਜਿਹੀ ਵਿਰੋਧ ਭਾਵੀ ਸਥਿਤੀ ਸਿਰਜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮਾਡਰਨ ਪੇਂਟਿੰਗ ਦੀ ਇਕ ਵਿਧੀ ਹੈ - ਕੋਲਾਜ਼ ਵਿਧੀ। ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਤਕਨੀਕ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਖਾਸ ਲਗਾਓ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਟੈਕਨੀਕ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਪਨਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਇਸ ਟੈਕਨੀਕ ਬਾਰੇ ਰਫ਼ ਜਿਹਾ ਅਨੁਮਾਨ ਸੀ। ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਏਸ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਕਿਵੇਂ ਉਸਾਰਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਭਰਪੂਰ ਕਾਰਜ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵੀ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਬਾਹਰੀ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪਰੰਤੂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਉਹ ਸਮੁੱਚੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਮੈਂਬੋਂ ਰਚ ਹੋਈਆਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਸਥਿਤੀਆਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ ਜੁੱਟਾਂ ਦੀ ਟੱਕਰ ਵਿਖਾ ਕੇ ਵਿਵੇਕ ਉਸਾਰਿਆ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਪਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਹੁ-ਪਰਤੀ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਕੋਣੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇੱਕਾ-ਦੁੱਕਾ ਸਥਿਤੀਆਂ ਜਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸਮੁੱਚੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ, ਇਸ ਲਈ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਬਸ! ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਘਟਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਕਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਥਾਂ ਉੱਪਰ ਰੱਖ ਦਿਓ, ਪਾਠਕ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਖੁਦ ਕਹਾਣੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰ ਲਵੇਗਾ। ਮੇਰੇ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਨਾਇਕ ਦੀ ਖੋਜ’, ‘ਸੰਤਾਪ’ ਅਤੇ ‘ਰੱਜੇ ਪੁੱਜੇ ਲੋਕ’ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੀ ਹਨ।

ਮੈਨੂੰ ਕਥਾ-ਰਚਨਾ ਲਈ ‘ਸ਼੍ਰੋ-ਜੀਵਨੀ ਵਿਧੀ’ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਇਸੇ ਤਕਨੀਕ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਲਿਖ ਸਕਿਆ ਹਾਂ। ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਤਕਨੀਕ ਹੈ ਵੀ ਬਹੁਤ ਖ਼ਤਰਨਾਕ। ਖਾਸ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਇਹ ਉਦੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਭਰਪੂਰ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਪਾਠਕ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਲੱਭਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ, ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਲਈ ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਤਕਨੀਕ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤਕਨੀਕ ਵਜੋਂ ਹੀ ਅਪਨਾਵੇ, ਨਾ ਕਿ ਆਪਣੀ ਹੀ ਸ਼੍ਰੋ-ਜੀਵਨੀ ਲਿਖਣ ਲੱਗ ਪਵੇ।

ਮੇਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਉੱਪਰ ‘ਸਮਝੌਤਾਵਾਦੀ’ ਹੋਣ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਵੀ ਲੱਗਦਾ

ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਠੀਕ ਵੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਮਝੌਤਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਲਈ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਸਮਝੌਤੇ ਤਾਂ ਕਰਨੇ ਵੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਪਈ ਮੇਰੇ ਪਾਤਰ ਕਿਸੇ ਮਾਅਰਕੇ ਬਾਜ਼ੀ ਅਧੀਨ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ‘ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ’ ਕਾਰਜ ਕਰ ਬੈਠਣ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਦੁਖਾਂਤਕ ਬਣ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਭਾਂਜਵਾਦੀ ਰੁਚੀ’ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਵਿਖਮ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਡਟਦੇ ਵੀ ਹਨ, ਹਾਰਦੇ ਵੀ ਹਨ, ਅਤੇ ਜੇ ਸਮਝੌਤਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਹੀ, ਕਿਉਂ ਜੁ ਕਦੇ ਨਾ ਕਦੇ ਅਜਿਹਾ ਸਮਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਆਵੇਗਾ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਣਗੇ। ਇਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਲਈ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਸਵਸੱਥ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਜੀਵਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸ਼ੁਤਰਮੁਰਗੀ ਜ਼ਹਿਨੀਅਤ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ। ਨਾਲੇ ਯਥਾਰਥ ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਲੁਪਤ ਯਥਾਰਥ ਵਿੱਚ ਵਰਜਿਤ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਤਣਾਓ ਵੀ ਲੁਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕਹਾਣੀ-ਰਚਨਾ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ‘ਅਕਹਾਣੀ’ ਦੀ ਟੈਕਨੀਕ ਵੀ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਹੈ। ਪਰ ਇਥੇ ਮੇਰਾ ਮਤਭੇਦ ਕਾਇਮ ਹੈ। ‘ਅਕਹਾਣੀ’ ਦੀ ਵਿਧੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅਪਣਾਈ ਜਾਵੇ ਪਰ ਉਹ ਕੇਵਲ ਕਹਾਣੀ ਕਹਿਣ ਲਈ ਹੀ ਵਰਤੀ ਜਾਵੇ। ਕਹਾਣੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਹਾਣੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਉਹ ਕਹਾਣੀ ਨਾ ਰਹਿ ਕੇ ‘ਅਕਹਾਣੀ’ ਬਣ ਗਈ ਤਾਂ ਕਲਾਤਮਿਕਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗੀ।

ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਕਲਾ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਵਿੱਚ ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖ਼ਦਸ਼ਾ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੇਖਕ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਜਾਂ ਫੇਰ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਵੀ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਏਦਾਂ ਇੱਕ ਓਪਰੀ ਜਿਹੀ ਧਾਰਨਾ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ, ਪਾਠਕਾਂ, ਆਲੋਚਕਾਂ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਾਵਾਂ ਉੱਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ। ਉਂਜ ਮੇਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਵੱਖਰੇ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੇਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਉਤਰਨਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ।

ਏਸੇ ਕਲਮ ਤੋਂ :

◦ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ : ਸ਼ੁਤਰਮੁਰਗ 1988, ਰੱਜੇ-ਪੁੱਜੇ-ਲੋਕ 1985, ਸੰਤਾਪ 1981, ਨਾਇਕ ਦੀ ਖੋਜ 1973, ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ 1968, ਬਿਖਰ ਰਹਾ ਮਾਨਵ (ਹਿੰਦੀ) 1991

◦ ਸੰਪਾਦਨ : ਕਥਨ 1991, ਨਾਰਦ ਡਊਰੂ ਵਾਇਆ 1988, ਕਾਕੜੇ ਬੋਰ 1962, ਦਾਇਰੇ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀਆਂ 1990

◦ ਆਲੋਚਨਾ : ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਤਣਾਓ 1990

◦ ਲੇਖਕ ਬਾਰੇ : ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਉੱਤਰ ਕਾਲ ਦਾ ਕਹਾਣੀਕਾਰ
ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਅਮਰ ਕੋਮਲ 1993

ਬਘਿਆੜ

ਉਹ ਹੁਣੇ ਹੀ ਉੱਠ ਕੇ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਜੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸਿਰਗਟ ਦਾ ਧੂੰਆਂ ਵੀ ਇਸ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਲਟਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਜੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਵੀ ਇਸ ਕਮਰੇ 'ਚੋਂ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।

ਸਾਹਮਣੇ ਕੁਰਸੀ ਉਪਰ ਬੈਠਾ ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਅਜੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵਾਲਾਂ ਵਿਚ ਉਂਗਲਾਂ ਫੇਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਸਿਰਗਟ ਦੇ ਲੰਬੇ-ਲੰਬੇ ਕਸ਼ ਖਿੱਚ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਤਰਸ ਭਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਪਈ ਮੈਥੋਂ ਭੀਖ ਮੰਗ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਉਸਦੀ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਤੋਂ ਮੈਂ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰੀਂ ਖਿੱਝ ਉੱਠਦੀ ਹਾਂ। ਇਹ ਆਦਮੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਤੋਂ ਕੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਮੈਥੋਂ ਤਰਸ ਦੀ, ਹਮਦਰਦੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਮਨ ਨਫਰਤ, ਗਿਲਾਨੀ ਅਤੇ ਖਿੱਝ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕੜਾਕ ਕਰਦਾ ਇਕ ਥੱਪੜ ਉਸ ਦੇ ਜੜ ਦਿਆਂ। ਉਸ ਦੇ ਘੁੰਗਰਾਲੇ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਨੋਚ ਸੁੱਟਾਂ ਅਤੇ ਘਸੀਟਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਕਮਰੇ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿਆਂ।

‘ਕੰਜਰਾ! ਕੁੱਤਿਆ!! ਮੇਰੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਬਣਾ ਕੇ ਤੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਏਂ, ਮੇਰੇ ਜਿਸਮ ਦੀ ਬੋਟੀ-ਬੋਟੀ ਕੁੱਤਿਆਂ ਮੂਹਰੇ ਪਰੋਸ ਕੇ, ਤੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਇਸ 'ਚੋਂ ਨਿੱਘ ਭਾਲਦਾ ਏਂ। ਦਫ਼ਾ ਹੋ ਜਾ! ਜੇ ਫੇਰ ਇਥੇ ਪੈਰ ਰੱਖਿਆ ਤਾਂ.....!’

ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ।

ਹੁਣੇ ਹੀ ਤਾਂ ਉਠ ਕੇ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਾਣ ਲੱਗਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਖਾਰੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਅਜੀਬ ਜਿਹੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਸੀ।

ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਪਈ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇੰਝ ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਦੇਵਾਂਗੀ। ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਪਈ ਮੇਰਾ ਗੁੱਸਾ ਐਵੇਂ-ਐਵੇਂ ਦਾ ਹੀ ਸੀ, ਮੈਂ ਜੋ ਕੁੱਝ ਵੀ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਦਿਲੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ। ਥੱਸ ਮਨ ਦਾ ਗੁੱਭ-ਗੁਭਾਟ ਕੱਢਣਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੀ।

ਪਰ ਏਨਾ ਬੋਲਣ 'ਤੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਦਾਵਾਨਲ ਭੜਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤ ਬਣੀ ਰਹੀ। ਉਸ ਨੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ ਸੀ ਤੇ ਥੱਸ।

ਮੈਂ ਵੀ ਰੋਜ਼-ਰੋਜ਼ ਦਾ ਨਾਟਕ ਖਤਮ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸਾਂ।

ਅੱਕ ਗਈ ਸਾਂ ਮੈਂ ਅਜਿਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ!

ਮੈਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਆਦਮੀ ਤੋਂ ਸਖ਼ਤ ਨਫਰਤ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਮੋੜ ਉਪਰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਨਫਰਤ ਹੋਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਆਤਮ-ਗਿਲਾਨੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਜੀਵਨ ਕਦੋਂ ਤਕ ਜੀਵਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅਜੇ ਦੋ ਕੁ ਘੰਟੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਹ, ਇਥੇ ਆਇਆ ਸੀ।

ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਸੱਕਾਚ ਦੀ ਬੋਤਲ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਟਿਕਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਖੁਦ ਫਰਿੱਜ ਵੱਲ ਚਲਿਆ ਗਿਆ।

ਫਰਿੱਜ ਵਿਚ ਕਲੱਬ-ਸੋਡਾ ਨਾ ਵੇਖ ਕੇ ਇਕ ਪਲ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਤਿਲਮਿਲਾਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਫਰੀਜ਼ਰ ਦਾ ਉਪਰਲਾ ਹਿੱਸਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਥੇ ਬਰਫ਼ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਇਸ 'ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਹਿਮਾਕਤ ਭਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਪਰ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਭਰੀ-ਪੀਤੀ ਬੈਠੀ ਸਾਂ।

ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਜ਼ਾਕਤ ਨੂੰ ਭਾਂਪਦਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਫਰਿੱਜ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੋਤਲ ਹੀ ਕੱਢ ਲਿਆਂਦੀ ਅਤੇ ਦੋ ਗਿਲਾਸ ਮੇਜ਼ ਉੱਤੇ ਟਿਕਾ ਦਿੱਤੇ।

ਗਿਲਾਸਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਫੇਰ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ।

ਮੈਂ ਕੁੱਝ ਨਾ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਾਲੇ ਗਲਾਸ ਵਿਚ ਪੈਗ ਬਣਾਇਆ ਤੇ ਇਕੋ ਡੀਕ ਨਾਲ ਪੀ ਗਿਆ ਅਤੇ ਗਿਲਾਸ ਮੇਜ਼ ਉੱਤੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ।

ਫੇਰ ਉਹ ਮੇਰੇ ਵਾਲੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਾਉਣ ਲੱਗਿਆ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਪੀਣ ਲਈ

ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆ।

ਮੈਂ ਉਠ ਕੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚ ਅਜੀਬ ਜਿਹੀ ਕੁਝੱਤਣ ਫੈਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਬੋਝਲਪੁਣੇ ਜਿਹੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਘੁੰਗਰਾਲੇ ਵਾਲਾਂ ਵਿਚ ਉਂਗਲੀਆਂ ਫੇਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਸਿਗਰਟ ਸੁਲਗਾ ਲਈ ਅਤੇ ਲੰਬੇ-ਲੰਬੇ ਕਸ਼ ਖਿੱਚਣ ਲੱਗਿਆ।

ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਬੰਦਾ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਬਘਿਆੜ ਹੋਵੇ, ਜਿਹੜਾ ਮੈਨੂੰ ਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਘਿਰਣਾ ਜਿਹੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ।

ਅੱਜ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਬਾਥਰੂਮ 'ਚੋਂ ਨਹਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆਈ, ਟੀ. ਵੀ. ਆਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਥੇ 'ਮਹਿਲਾ ਦਿਵਸ' ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਗੱਲ ਬਹੁਤੀ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਪਈ ਪਰ ਇਕ ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, 'ਮਰਦ ਆਪਣੀ ਮੰਤਵ ਸਿੱਧੀ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਔਰਤ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਹ ਇਕ ਬਘਿਆੜ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਦਾ ਮਾਸ ਨੋਚ-ਨੋਚ ਕੇ ਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਮਰਦਾਂ ਨੂੰ ਖੁਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।'

ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਆਈ।

ਮੇਰੀ ਜੀਵਨ ਕਹਾਣੀ ਚਲ-ਚਿੱਤਰ ਵਾਂਗ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਘੁੰਮਣ ਲੱਗੀ।

ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਇਹ ਆਦਮੀ ਜਿਹੜਾ ਮੇਰਾ ਦੋਸਤ ਹੋਣ ਦਾ ਦਮ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ ਹੈ, ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ, ਇਕ ਬਘਿਆੜ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਕਿਥੋਂ ਤੋਂ ਕਿਥੇ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਹ ਆਦਮੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਘਿਆੜ, ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠਾ ਸੀ।

ਇਹ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਈ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ ਪਰ ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੀ ਸਾਂ।

ਮੇਰੇ ਵਤੀਰੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਸਮਝ ਗਿਆ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨੀ ਠੀਕ ਨਾ ਸਮਝੀ ਅਤੇ ਚੁੱਪਚਾਪ ਬੈਠਾ ਪੀਂਦਾ ਰਿਹਾ,

ਕਦੇ ਸੱਕਾਚ ਅਤੇ ਕਦੇ ਸਿਗਰਟ!

ਬੋਤਲ ਅੱਧੀ ਤੋਂ ਵਧ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਸਿਗਰਟਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ।

ਹੁਣ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਕੰਬ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬੁੱਲ੍ਹ, ਬੁੜਬੜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਨਸ਼ੇ ਦੇ ਪੂਰੇ ਜਲੌਅ ਵਿਚ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਡਰ ਲੱਗਿਆ ਪਈ ਜੇ ਇਸ ਨੇ ਹੋਰ ਪੀਤੀ ਤਾਂ ਇਥੇ ਹੀ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਬੋਤਲ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮੇਜ਼ ਦੇ ਥੱਲੇ ਜਿਹੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ।

'ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ! ਬਹੁਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਘਰ ਜਾਓ।' ਮੈਂ ਆਖਿਆ।

ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ। ਹੁਣ ਤਕ ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਨਸ਼ਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਆਇਆ ਸੀ।

ਮੈਂ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਣਸੁਖਾਵੀਂ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹਾਂ।

ਪਰ ਉਹ ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਆ ਖੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਅੰਦਰ ਲੈਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ 'ਮਾਈ ਡਾਰਲਿੰਗ, ਆਈ ਲਵ ਯੂ।'

ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਇਹ ਡਾਇਲਾਗ ਘਿਸਿਆ-ਪਿਟਿਆ, ਫਿਲਮੀ ਜਿਹਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਧਕੇਲ ਕੇ ਪਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹਾਂ।

'ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ! ਚੰਗਾ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਏਥੋਂ ਚਲੇ ਜਾਓ ਅਤੇ ਮੁੜ ਕੇ ਕਦੇ ਏਥੇ ਆਉਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਕਰਨਾ।' ਮੈਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਭੁੜਕਦਿਆਂ ਆਖਿਆ।

ਉਸ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਤੇਵਰਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਈ। ਉਸ ਨੇ ਲਿਲਕੜੀਆਂ ਕਢਦਿਆਂ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, 'ਮਧੂ! ਏਨਾ ਗੁੱਸਾ ਚੰਗਾ ਨੀ ਹੁੰਦਾ। ਆਖਰ ਫਰੈਂਡਸ਼ਿਪ ਵੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਐ। ਚਲੋ, ਗੁੱਸਾ ਬੁੱਕੋ' ਏਨਾ ਕਹਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਬਾਂਹ ਤੋਂ ਫੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਇਕ ਝਟਕੇ ਜਿਹੇ ਨਾਲ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਂਹ ਛੁਡਵਾ ਲੈਂਦੀ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਝਟਕੇ ਤੋਂ ਉਹ ਡਿਗਦਿਆਂ ਡਿਗਦਿਆਂ ਮਸਾਂ ਬਚਦਾ ਹੈ।

'ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ, ਆਈ ਹੇਟ ਯੂ, ਤੂੰ ਫਰੈਂਡਸ਼ਿਪ ਦੇ ਥੱਲੇ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ', ਮੈਂ ਇਕਦਮ ਬੋਲ ਗਈ, 'ਹੁਣ ਤੂੰ ਏਥੋਂ ਦੜਾ ਹੋ ਜਾ, ਨਹੀਂ

ਤਾਂ ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਈ ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕਰਕੇ ਤੇਰਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰਦੀ ਆਂ।’

ਤੇ ਉਹ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਕ ਗੁੱਸੇ, ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਅਤੇ ਤਰਸ ਜਿਹੇ ਦੇ ਭਾਵ ਲੈ ਕੇ।

ਜਾਣ ਲੱਗਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬਾਹਰੋਂ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ ਸੀ, ‘ਦੇਖ ਲਵਾਂਗਾ ਤੈਨੂੰ ਹਰਾਮਜ਼ਾਦੀ, ਰੰਡੀ ਨੂੰ।’

ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ, ਆਖਰ ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ।

ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ ਸੋਚਦੀ ਸਾਂ, ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਈ ਅੱਜ ਟੀ. ਵੀ. ਵਾਲੀ ਗੱਲਬਾਤ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਇਕਦਮ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਹੋਵੇ। ਹਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਟਰਨਿੰਗ ਪੁਆਇੰਟ’ ਜ਼ਰੂਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਕੀਤਾ, ਠੀਕ ਹੀ ਕੀਤਾ।

ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਸੰਬੰਧ ਅੱਜ ਦੇ ਨਹੀਂ, ਪਿਛਲੇ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਸਨ।

ਉਦੋਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਅਜੇ ਵਿਆਹੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਾਂ।

ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਂ ਅਤੇ ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ ਮੇਰਾ ਕੁਲੀਗ। ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹੈਂਡਸਮ ਕਿਸਮ ਦਾ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਕਿਵੇਂ ਆਏ, ਇਹ ਤਾਂ ਹੁਣ ਯਾਦ ਨਹੀਂ। ਹਾਂ ਉਹ ਉਸ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਸਤਰ। ਉਹ ਕਾਲਜ ਦੀ ਭੰਗੜਾ ਟੀਮ ਦਾ ਇੰਚਾਰਜ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਗਿੱਧਾ ਟੀਮ ਦੀ।

ਬਸ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਰਿਹਾਸਲਾਂ ਸਮੇਂ, ਯੂਥ ਫੈਸਟੀਵਲਾਂ ਵਿਚ ਟੀਮਾਂ ਲਿਜਾਣ ਸਮੇਂ, ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਵੀ ਨਾ ਲੱਗਿਆ ਪਈ ਅਸੀਂ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਕਿਵੇਂ ਆ ਗਏ।

ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚੇਤਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਇੰਟਰਵਿਊ ਸਿਟੀ ਯੂਥ ਫੈਸਟੀਵਲ ਵਿੱਚੋਂ ਓਵਰ ਆਲ ਟਰਾਫੀ ਜਿੱਤਣ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨੇ ਅਚਨਚੇਤ ਹੀ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਖਿਆ ਸੀ, ‘ਮਿਸ ਮਧੂ! ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਫਰੈਂਡਸ਼ਿਪ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।’ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗਿਆ ਪਈ ਮੈਂ ਕਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੂਕ-ਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ।

ਭਾਵੇਂ ਸਾਡੀ ਇਸ ਦੋਸਤੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਮਿਲਾਵਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਸਾਰੇ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਵੱਖਰੀ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗਦਾ ਜੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਮੈਡਮ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ ਬੁਲਾ ਕੇ ਇਹ ਨਾ ਕਹਿੰਦੀ, ‘ਮਿਸ ਮਧੂ ਸ਼ਰਮਾ! ਤੁਹਾਡੇ ਅਤੇ ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ ਬਾਰੇ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਚਰਚਾ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ।’

‘ਮੈਡਮ! ਅਸੀਂ ਕੁਲੀਗਜ਼ ਹਾਂ, ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਹਾਂ, ਬਾਲਗ਼ ਹਾਂ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕੇਵਲ ਦੋਸਤਾਨਾ ਹਨ। ਕੀ ਅਸੀਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਫਰੈਂਡਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ?’ ਮੈਂ ਆਖਿਆ।

ਮੇਰੇ ਇਸ ਜਵਾਬੀ ਸੁਆਲ ‘ਤੇ ਮੈਡਮ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਗਈ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਜੱਚ ਵੀ ਗਈ ਹੋਵੇ ਪਰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ‘ਮਿਸ ਮਧੂ! ਹੋ ਸਕਦੇ ਤੁਸੀਂ ਠੀਕ ਹੋਵੋ ਪਰ ਜਿਸ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮਰਦ ਤੇ ਔਰਤ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਿਰਫ ਦੋਸਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।’

ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਮੈਡਮ ਦੀ ਗੱਲ ਬੁਰੀ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖ ਕੇ ਵੀ ਕਿੰਨੇ ਪਿਛਾਂਹ ਖਿੱਚੂ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਇੱਕੋਵੀਂ ਸਦੀ ਵਲ ਵਧ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਦੇ ਸਾਡਾ ਪਿੱਛਾ ਛੱਡਣਗੀਆਂ?

ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਦੱਸੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੋਫ਼ਤ ਹੋਈ। ਉਹ ਅਮੀਰ ਠੇਕੇਦਾਰ ਬਾਪ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਬਣਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਛੱਡ ਵੀ ਦਿਤੀ।

ਪਰ ਸਾਡੀ ਦੋਸਤੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰਹੀ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਉਂਦਾ। ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ, ਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ, ਲਗਨ ਅਤੇ ਬਾਪ ਦੇ ਸਿੱਖੇ ‘ਠੇਕੇਦਾਰੀ ਦੇ ਗੁਰਾਂ’ ਕਾਰਨ ਏ ਕਲਾਸ ਦਾ ਠੇਕੇਦਾਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਉਂਦਾ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ, ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ।

ਕਦੇ-ਕਦੇ ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਦਾ, ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਪੈਸੇ ਵਾਲੀ ਦੌੜ ਤੋਂ ਰੋਕਾਂ ਉਹ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਮਿਲਟਨ, ਕੀਟਸ, ਸ਼ੈਲੇ, ਬਾਇਰਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੁਣ ਸਿਰਫ ਲੱਖਾਂ, ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਿਆਂ ਦੀਆਂ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਵਰਜਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਕਿਉਂ? ਮੈਂ ਸੋਚਦੀ ਕਿਤੇ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਪਿਆਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨ

ਲੱਗ ਪਈ ਪਰ ਫੇਰ ਮੈਨੂੰ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਾ, ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਦੋਸਤ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਉਪਰ ਮਾਣ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਈਰਖਾ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਜੇ ਉਸ ਕੋਲ ਪੈਸਾ ਹੈ, ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਮਾਣ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਚੰਗੀ ਦੋਸਤ ਵਾਂਗ ਉਸਦੀ ਤਰੱਕੀ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਫੇਰ ਉਹ ਦਿਨ ਵੀ ਆਏ, ਜਦੋਂ ਅੱਗੜ-ਪਿੱਛੜ ਸਾਡੇ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵੀ ਹੋ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਪਈ ਇਹ ਵਿਆਹ ਸਾਡੀ ਦੋਸਤੀ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਬਣਨਗੇ। ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਗ ਹੀ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਦਮ ਭਰਦੇ ਰਹਾਂਗੇ।

ਪਰ ਵਿਆਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਝੂਠ ਦਾ ਪੁਲੰਦਾ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ।

ਪਹਿਲੀ ਰਾਤ ਹੀ ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਸੁਖਪਾਲ ਨੇ ਸੁਹਾਗ-ਰਾਤ ਮਨਾਉਣ ਪਿੱਛੋਂ ਜਿਹੜੀ ਖਬਰ ਸੁਣਾਈ, ਉਸਨੇ ਮੇਰੇ ਵਜੂਦ ਨੂੰ ਧਰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਕੰਬਾ ਦਿੱਤਾ, 'ਮਧੂ! ਮੈਂ ਤੈਥੇ ਕੁੱਝ ਵੀ ਲੁਕੋਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਮੇਰੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ ਮੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀਤਾ। ਸਿਰਫ ਆਪਣੀ ਕੁਲ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਲਈ। ਮਧੂ! ਮੈਂ ਕੈਂਸਰ ਦਾ ਮਰੀਜ਼ ਹਾਂ।'

'ਕੈਂਸਰ' ਸਬਦ ਸੁਣਕੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਝੰਜੋੜੀ ਗਈ। ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਣ ਲੱਗਿਆ ਪਈ ਕਮਰੇ ਦੀ ਛੱਤ ਹੁਣੇ ਹੀ ਮੇਰੇ ਉੱਪਰ ਆ ਡਿਗੇਗੀ। ਮੇਰੇ ਸੁਪਨੇ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਇੱਕਲੇ ਸ਼ਬਦ ਨੇ ਹੀ ਚੀਨਾ ਚੀਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ।

ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸੁਖਪਾਲ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਨਫਰਤ ਹੋਈ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕਿੱਡਾ ਵੱਡਾ ਧੌਖਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਛੇਤੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਸਹਿਜ ਹੋਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਏਸ 'ਚ ਸੁਖਪਾਲ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਘਰਦਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ? ਜੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਏਦਾਂ ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ ਇਸ ਨੂੰ ਕੌਣ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਰਦਿਸ਼ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਮੈਨੂੰ ਹੌਂਸਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਮੇਰੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ, ਉਸਨੇ ਸਾਡੀ ਦੋਸਤੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਪੱਕਿਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਅਸੀਂ ਸੁਖਪਾਲ ਦਾ ਇਲਾਜ ਟਾਟਾ, ਐਸਕੋਰਟ, ਓਸਵਾਲ ਵਿੱਚ ਕਰਵਾਇਆ। ਅਪ੍ਰੈਲ ਸਫਲ ਰਿਹਾ। ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪੱਟੀ ਬਣਾਕੇ

ਕੈਂਸਰ ਨੂੰ ਫੈਲਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ ਨੇ ਮੇਰੀ ਮਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ ਵੀ ਕੀਤੀ, ਮਾਨਸਿਕ ਤਸੱਲੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਸੁਖਪਾਲ ਨੇ ਨਹੀਂ ਬਚਣਾ ਸੀ, ਉਹ ਨਾ ਬਚਿਆ।

ਉਸਦੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ। ਟੈਂਸਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਕਦੀ ਵੀ ਮਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਾਂਗੀ। ਉਸਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਤਾ ਤੋੜ ਲਿਆ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਜੁਆਬ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਇੱਕਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀਆਂ, ਉਹ ਫੌਜਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਮੇਰੇ ਉੱਪਰ ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇੱਕ ਮੁਸ਼ੀਬਤਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਟੁੱਟਣ ਲੱਗੇ।

ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ ਦਾ ਆਪਣਾ ਪਰਿਵਾਰ ਸੀ, ਕੰਮਕਾਰ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਮੇਰੇ ਹਰ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਹੀ ਉਹ ਸ਼ਖਸ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਠੰਮਣਾ ਦਿੱਤਾ।

ਮੈਨੂੰ ਫਲੈਟ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਕਾਫ਼ੀ ਰਕਮ ਵੀ ਮੇਰੇ ਨਾ ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ ਜਮਾਂ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ।

ਇਹ ਮੇਰੇ ਉੱਪਰ ਉਸਦਾ ਵੱਡਾ ਅਹਿਸਾਨ ਸੀ, ਜਿਸਦੇ ਸਹਾਰੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਤਰਤੀਬ ਦੇਣ ਲੱਗੀ।

ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਅਹਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਥੱਲੇ ਦਬਦੀ ਚਲੀ ਗਈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗਿਆ ਪਈ ਕਦੋਂ ਉਸਦੇ ਅਹਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਚੁਕਾਉਣ ਲਈ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਅਰਪਣ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਉਸ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਇਹ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਕਿ ਇਹ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਅਸੀਂ ਦੋਸਤ ਸਾਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਦੋਸਤ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੈਕਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ ਕਿ 'ਮਧੂ! ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਕੁਸ਼ ਵੀ ਲੁਕਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਏਸ ਨਾਲ ਸਗੋਂ ਸਾਡੀ ਦੋਸਤੀ ਹੋਰ ਵੀ ਗੂੜ੍ਹੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ।'

ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਦੋਸਤੀ ਦੀ ਆੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਕੱਠਪੁਤਲੀ ਵਾਂਗ ਨਚਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਉਸ ਦਿਨ ਜਦ ਫੇਰ ਉਹ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਦੋ ਹੋਰ ਅੱਧਖੜ

ਉਮਰ ਦੇ ਬੰਦੇ ਸਨ। ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੈਰ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਆਉਣਾ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲੱਗਿਆ।

ਮੈਂ ਉਠ ਕੇ ਬੈੱਡ ਰੂਮ ਵੱਲ ਚਲੀ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹ ਡਰਾਇੰਗ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਪੀਂਦੇ ਰਹੇ। ਰੋਸਟਡ ਚਿਕਨ ਉਹ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸਨ।

ਮੈਂ ਅਜੇ ਅੱਧ ਸੁੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ ਮੇਰੇ ਬੈੱਡ ਉੱਪਰ ਬੈਠਾ ਮੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ‘ਮਧੂ! ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਸਿਨਸੀਅਰ ਦੋਸਤ ਹੈਂ, ਮੈਂ ਤੈਥੋਂ ਕੁਸ਼ ਨੀ ਲੁਕੋ ਸਕਦਾ, ਮੇਰੇ ਲੱਖਾਂ ਦੇ ਬਿੱਲ ਅੜੇ ਪਏ ਨੇ। ਅੱਜ ਚੀਫ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਐਕਸੀਅਨ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਨੇ। ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਮੱਦਦ ਕਰੋ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਬਿੱਲ ਪਾਸ ਹੋ ਸਕਦੇ ਨੇ।’ ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ ਇੱਕ ਅਧੀਨਗੀ ਜਿਹੀ ਨਾਲ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਫੇਰ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਦਾਉ ਲਗਾਇਆ, ‘ਤੈਨੂੰ ਤੇਰਾ ਹਿੱਸਾ ਬਰਾਬਰ ਮਿਲੇਗਾ।’

ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹੜੇ ਰਸਤੇ ਲਿਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਫੇਰ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰਾ ਮਿੱਤਰ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਮਾੜੇ ਦਿਨਾਂ ‘ਚ ਮੇਰੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਆਪਾ ਮਿਟਾ ਕੇ ਉਸਦੇ ਅਹਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਨਹੀਂ ਚੁਕਾ ਸਕਦੀ।

ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਰਹੀ। ਇੱਕ ਚਲਾਕ ਆਦਮੀ ਵਾਂਗ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਔਰਤ ਦਾ ਚੁੱਪ ਦਾ ਮਤਲਬ ‘ਹਾਂ’ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਉਸਦੇ ਬਿੱਲ ਪਾਸ ਹੋ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਾਫੀ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸਾਡੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਪਰਦਾ ਨਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਸਾਡੀ ਦੋਸਤੀ ਆਪਸੀ ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਮੇਰੀ ‘ਲੋੜ’ ਹੁੰਦੀ ਮੈਂ ਨਾਂਹ ਨਾ ਕਰਦੀ, ਉਹ ਮੇਰਾ ਹੱਕ ਨਾ ਰੱਖਦਾ।

ਮੈਂ ਫਲੈਟ ਛੱਡਕੇ ਕੋਠੀ ਵਿੱਚ ਆ ਗਈ। ਇੱਥੇ ਕੋਠੀ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਹਨ। ਘਾਟ ਹੈ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਜਿਹੀ ਕਾਰ ਦੀ। ਪਿਛਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਵਾਲਾ ਮਾਡਲ ਤਾਂ ਹੁਣ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਹੋਰਨਾਂ ਕਈਆਂ ਕੋਲ ਵੀ ਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਰ ਕਦੇ ਕਦੇ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ ਨੇ ਖੁਦਗਰਜੀ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹੜੇ ਰਾਹਾਂ ਦਾ ਰਾਹੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਏਨੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ੁੱਧ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪਾਕੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਮਾਨਸਿਕ ਤਸੱਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਇੱਕ ਆਮ

ਆਦਮੀ ਕੋਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਅੱਜ ਹੀ ਮੈਂ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਬਘਿਆੜ ਦੇ ਪੰਜੇ ਚੋਂ ਛੁਡਾਉਣ ਦੀ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੀ। ਇੱਕ ਔਰਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗਹਿਣਾ ਉਸਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ ਮੇਰਾ ਦੋਸਤ ਨਹੀਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾਕੇ ਵਰਤਿਆ ਹੈ।

ਤੇ ਉਹ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਇੱਕ ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਜਿਹੇ ਦੇ ਭਾਵ ਨਾਲ, ਜਾਣ ਲੱਗਿਆਂ ਉਸਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਬੰਦ ਕੀਤਾ। ਬਾਹਰੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਇਹ ਅਵਾਜ਼ ਆਈ ਸੀ, ‘ਦੇਖ ਲਵਾਂਗਾ ਤੈਨੂੰ ਹਰਾਮਜ਼ਾਦੀ, ਰੰਡੀ ਨੂੰ……!’

ਮੈਨੂੰ ਉਸਦੀ ਇਸ ਧਮਕੀ ਦੇ ਅਰਥ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਜਾਣਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਕੋਠੀ ਖੁੱਸ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਕਾਰ ਖੋਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਹੂਲਤਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹਾਂ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਤਿਸ਼ਟੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਬਘਿਆੜ ਮੈਨੂੰ ਸਬੂਤੀ ਨੂੰ ਨਿਗਲ ਜਾਂਦਾ, ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਪੰਜਿਆਂ ਤੋਂ ਸੁਰਖਰੂ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤਿਸ਼ਕਾਰ, ਗਿਲਾਨੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਨਾਲੋਂ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਯਾਣ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰ ਸਕਾਂਗੀ, ਇਸ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਮਿਹਨਤ-ਮੁਸ਼ਕਤ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਰਨੀ ਪਵੇ……।



ਜਨਮਾਂਤਰ

ਜਿਉਂ ਹੀ ਮੈਂ ਸੀਤਾ-ਭਵਨ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸੁਣਿਆ, ਵੇਖਿਆ ਪਈ ਪ੍ਰਵਚਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, “ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ-ਜਨਮ ਇਕ ਵਾਰ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਪੁਨਰ-ਜਨਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਵੇ ਬੂਠ ਬੋਲਤੇ ਹੈਂ, ਚੁਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨੀਆਂ ਤਾਂ ਹੈਨ ਪਰ ਮਨੁੱਖਾ-ਜਨਮ ਬਾਰ ਬਾਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਪਾਪ ਔਰ ਪੁੰਨ ਦਾ ਫਲ ਏਸੇ ਜਨਮ 'ਚ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਮੇਂ ਆਪਣੀ ਜਾਣ ਪਹਿਚਾਣ ਵਾਲੇ ਲੋਗੋਂ ਕੋ ਦੇਖੋ, ਤੁਮਹੇ ਇਸ ਰਹੱਸ ਕਾ ਪਤਾ ਚੱਲ ਜਾਏਗਾ, ਜੋ ਅੱਛੇ ਕਾਮ ਕਰਤਾ ਹੈ ਔਰ ਜੋ ਬੁਰੇ ਕਰਮ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਕਾ ਪਰਿਣਾਮ ਉਸੇ ਯਹੀ ਪਰ ਹੀ, ਇਸੀ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਪਰ ਭਗਤਨਾ ਪੜੇਗਾ।”

ਮਾਂ ਸਾਧਵੀ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਉਂਜ ਮੈਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਉਪਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਪਰ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਪਤਨੀ ਖਹਿੜੇ ਪਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਘਰ ਆਉਂਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ, “ਦੇਖੋ, ਮਾਂ ਸਾਧਵੀ ਜੀ ਆਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ, ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰੋ, ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਮਨੋ-ਕਾਮਨਾ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।”

ਪਤਨੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਉਪਰ ਠੀਕ ਹੋਵੇਗੀ ਪਰ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਧਾਂ ਸਾਧਣੀਆਂ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਕੁਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਕਫ਼ ਸਾਂ। ਕਿੱਦਾਂ ਇਹ ਭੋਲੇ ਭਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉੱਲੂ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸੁਆਰਥ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਪੂਰੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਧ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਸਾ ਇਸੇ ਪਰਚਾਰ ਹਿਤ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਪਰ ਮਾਂ ਸਾਧਵੀ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਦਾ ਢੰਗ ਵੱਖਰਾ ਸੀ।

ਉਸ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਵਿਆਖਿਆਨ ਦੇਣ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ। ਉਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ

ਖੂਬ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਛਾਪੇ ਜਾਂਦੇ, ਸਥਾਨਕ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਘਰ ਘਰ ਵੰਡੇ ਜਾਂਦੇ। ਕਈ ਕਈ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੁਨਾਦੀ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ, ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਜ ਸੇਵੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ, ਇਕ ਆਪਣੀ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸਿਰਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਮਾਂ ਸਾਧਵੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜਿਵੇਂ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸੁਣਨ ਲਈ ਉਮਡ ਪੈਂਦਾ।

ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮਾਂ ਸਾਧਵੀ ਸਾਡੇ ਕਸਬੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਚਨ ਦੇਣ ਲਈ ਆਈ ਹੋਈ ਹੈ ਪਰ ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਬਹੁਤਾ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਲਗਾਤਾਰ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸੁਣਨ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਵੀ ਕੱਲੂ ਝਿਊਰ ਦੇ ਹੋਟਲ ਦੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਖਾਣੀਆਂ ਪਈਆਂ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਹੀ ਖਿੱਚਿਆ ਗਿਆ।

ਹੁਣ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੁੱਝ ਕਹਿ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਸੰਤ-ਸੁਭਾ ਦੀ ਔਰਤ ਹੈ। ਹਾਂ ਸੱਚ, ਉਹ ਸਦਾ ਏਦਾਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਵੀ ਮੇਰੇ ਅਗਾਂਹਵਧੂ, ਕਾਮਰੇਡੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਰ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਗਿਆ, ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਫੇਰ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਸ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਪਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਉਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੋ ਮੈਂ ਕਲਪਦਾ ਸਾਂ। ਨਾਲੇ ਹੁਣ ਉਹ, ਅਸੀਂ ਉਮਰ ਦੇ ਉਸ ਪੜਾ ਉਪਰ ਪੁੱਜ ਗਏ ਸਾਂ ਜਿਥੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਏਸ ਨਾਲੋਂ ਅਗਲੀ ਜੂਨ ਸੁਆਰਨ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਉਤਸੁਕਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਹਾਂ ਨੂੰ ਢੁਕ ਰਿਹਾ ਆਮ ਆਦਮੀ ਇਹੋ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਏਹ ਜੂਨ ਤਾਂ ਚਲੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਨਿਕਲ ਹੀ ਗਈ, ਹੁਣ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਕੇ ਅੱਗਾ ਤਾਂ ਸੁਆਰ ਹੀ ਲਿਆ ਜਾਵੇ।

ਕੁੱਝ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਮਨੋ-ਬਿਰਤੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਬਣਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਸਬੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਧ ਸੰਤ ਆਉਂਦਾ, ਉਹ ਕਥਾ ਸੁਣਨ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਤਿੱਥ-ਤਿਉਹਾਰ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਮਨਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ। ਪੂਜਾ ਅਰਚਨਾ ਵਿਚ ਉਹ ਪੂਰਾ ਤਨ ਮਨ ਲਗਾ ਦਿੰਦੀ। ਪਰ

ਧਨ ਉਹ ਕੇਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲਗਾ ਸਕਦੀ ਸੀ ਜਿੰਨਾ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ।

ਇਹਨਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਸੁਭਾ ਵਿਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਮੰਗਤਾ ਜਾਂ ਭੀਖ ਮੰਗਾ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਝਈਆਂ ਲੈ ਲੈ ਪੈਂਦੀ, “ਏਨਾ ਤਕੜਾ, ਹੱਟਾ ਕੱਟਾ ਸਰੀਰ ਹੈ, ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ?”

ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਏਦਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਭਿਖਿਆ ਵਜੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁੱਝ ਨਾ ਕੁੱਝ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਆਟੇ ਦੀ ਮੁੱਠੀ ਹੀ ਸਹੀ।

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਰੋਕਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਸਾਂ। ਏਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਜੀਵ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਕੁੱਖ ਹਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ।

ਏਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਓਹਰ ਪੋਹਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ।

ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸੋਚਿਆ ਪਈ ਏਨੀ ਕਾਹਲ ਵੀ ਕੀ ਹੈ, ਆਪੇ ਹੌਲੇ ਹੌਲੇ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਪਰ ਜਦੋਂ ਢੇਰ ਸਮਾਂ ਬੀਤਣ 'ਤੇ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗੀ ਹੀ ਹਾਲਤ ਰਹੀ ਤਾਂ ਪਤਨੀ ਬੇਚੈਨ ਰਹਿਣ ਲੱਗੀ। ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਉਹ ਉਦਾਸ ਉਦਾਸ ਜਿਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਬਿਸਤਰ ਉਪਰ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਸਾਹ ਸਤ ਹੀ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ ਜਿਵੇਂ ਮੁਰਦਾ ਹੋਵੇ।

ਫੇਰ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਮੁਰਦਾ-ਖੇਡ ਤੋਂ ਗਿਲਾਨੀ ਜਿਹੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਇੰਜ ਜਾਪਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਬੰਜਰ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਹਲ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛੁੱਟਣਾ।

ਅਸੀਂ ਮੈਡੀਕਲ ਚੈਕਅੱਪ ਵੀ ਕਰਵਾਇਆ, ਦੋਹਾਂ ਨੇ। ਰਿਪੋਰਟ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਡਾ: ਮਿਗਲਾਨੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਪਈ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰਲੇ ਸੈੱਲ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹਨ, ਪਤਨੀ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਡਾਕਟਰ ਮਿਗਲਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨਣ ਲਈ ਬਿਲਕੁਲ

ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਾਂ। ਇਹ ਕਿੱਦਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਇਹ ਘਾਟ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਮੈਂ ਇਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇ ਸਕਦਾ ਸਾਂ ਪਰ ਜੇ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਚੈਕਅੱਪ ਕਰਕੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਨੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਬਿਲਕੁਲ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਪਤਨੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਦੇ ਸਕਦਾ।

ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਡੇ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਟਰਨਿੰਗ ਪੁਆਇੰਟ ਸਾਬਤ ਹੋਈ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੋਸ਼ੀ ਜਿਹਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਜ਼ਾਹਰ ਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧਰਮ ਕਰਮ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲਗਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉਪਰਲੀ ਉਦਾਸੀ ਵੇਖ ਮੈਂ ਵਿਚਲਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਦਾ ਪਈ ਸਾਰਾ ਕਸੂਰ ਮੇਰਾ ਹੀ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਘਟੀਆ ਪੁਣੇ ਜਿਹੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਘਰ ਕਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਿਨ ਹਿੰਮਤ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਕਹਿ ਹੀ ਦਿੱਤਾ, “ਪਿਆਰੀ, ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਦੇਣਦਾਰ ਹਾਂ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਹਾਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਯੁਗ ਹੈ, ਸਾਇੰਸ ਨੇ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਸੰਭਵ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਆਪਾਂ ਵੀ ਏਦਾਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਟੈਸਟਟਿਊਬ.....।”

ਬੋਲ ਅਜੇ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਹੀ ਸਨ ਉਹ ਭੁੜਕ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਬੱਸ ਵੀ ਕਰੋ ਹੁਣ, ਏਹ ਸਭ ਬਕਬਾਸ ਹੈ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕੁੱਖ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੱਚਾ ਨਹੀਂ ਪਲਣ ਦੇਣਾ, ਜੇ ਸਾਡੀ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਹੀ ਏਦਾਂ ਹੈ ਤਾਂ ਏਦਾਂ ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ।”

ਏਨਾ ਕਹਿਣ ਤੇ ਉਹ ਫੁੱਟ ਫੁੱਟ ਕੇ ਰੋ ਪਈ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਸੱਤਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਂਦਾ।

ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਉਪਰ ਅਸੀਂ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ।

ਕਲ੍ਹ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਵਾਸਤਾ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਬੱਸ ਇਕ ਵਾਰ ਤੁਸੀਂ ਮਾਂ ਸਾਧਵੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਲਵੋ, ਮੈਂ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਪਈ ਸਭ ਠੀਕ ਹੋਜ਼ੂਗਾ, “ਏਕ ਬਾਰ ਤੁਮ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਦੋਨੋਂ ਮਾਂ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਲਓ”, ਮੈਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖਾਸ ਭਗਤਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ।”

ਹੁਣ ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਦੇ ਸਕਿਆ।

ਏਨੀ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਹੀ।

ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਬਹੁਤ ਲੰਘ ਗਿਆ ਏ, ਕੁਸ਼ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਪਰ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਵੀ ਨਾ ਟਾਲ ਸਕਿਆ। ਚਲੋ ਜੇ ਏਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਤਸੱਲੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ.....।

ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲਈ ਸੀ ਤੇ ਸੀਤਾ-ਭਵਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸੁਣਨ ਲਈ ਆ ਗਏ ਸਾਂ। ਇਸਤਰੀਆਂ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਅਲੱਗ ਸੀ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਲਈ ਵੱਖਰੀ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਮੈਂ ਸੀਤਾ-ਭਵਨ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸੁਣਿਆ, ਵੇਖਿਆ ਪ੍ਰਵਚਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਇਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਮਰਨਾ ਅਤੇ ਜਨਮ ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਮਰਤਾ ਹੈ ਔਰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਨਵਾਂ ਜਨਮ ਲੇਤਾ ਹੈ। ਨਿੱਤ ਸੌਣਾ ਔਰ ਜਾਗਣਾ ਮ੍ਰਿਤੂ ਔਰ ਜਨਮ ਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ।”

ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਵਚਨ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਐਵੇਂ ਵਾਧੂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਨ।

ਮੈਂ ਤਾਂ ਬੱਸ ਏਨਾ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ ਪਈ ਮੈਂ ਏਥੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਆਇਆ, ਬਲਕਿ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਹੇ ਉਪਰ ਆਇਆ ਸਾਂ।

ਮਾਂ ਸਾਧਵੀ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਬੈਠੀ। ਆਪਣਾ ਵਿਆਖਿਆਨ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਸਨ, ਉਸ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਵਾਰ ਅਤੇ ਫੇਰ ਮਰਦ।

“ਯੇਹ ਜੋ ਨਰ ਔਰ ਨਾਰੀ ਕਾ ਭੇਦ ਭਾਵ ਹੈ, ਯੇਹ ਬੱਸ ਭਰਮ ਹੀ ਹੈ। ਅਨੰਤ ਮੇਂ ਏਕ ਐਸੀ ਅਵੱਸਥਾ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਦਮੀ ਔਰ ਇਸਤਰੀ ਕਾ ਅੰਤਰ ਮਿਟ ਜਾਤਾ, ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਹੀ ਯੇਹ ਫਰਕ ਹੈ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਮੇਂ ਨਹੀਂ।”

ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੁਣ ਉਥੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜੇ ਔਰਤ ਮਰਦ ਵਿਚ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਬੈਠਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੋਹਾਂ ਲਈ ਵੱਖਰਾ ਵੱਖਰਾ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਵਿਡੰਬਨਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਭੋਰਾ ਵੀ ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈ ਰਿਹਾ।

ਪ੍ਰਵਚਨ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਸੀਤਾ-ਭਵਨ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਔਰਤ ਮਰਦ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਦਰੜ ਕੇ ਲੰਘ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਪ੍ਰਵਚਨ ਦਾ ਫੇਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਥੋਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਹੁਣ ਤੱਕ ਬਹੁਤੀ ਭੀੜ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਪਤਨੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ

ਆ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਕੇ ਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਆਪਾਂ ਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਲਈਏ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਮਨੋਕਾਮਨਾ ਪੂਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।”

ਹੁਣ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਉਸ ਪੜਾ ਉਪਰ ਪੁੱਜ ਚੁੱਕਿਆ ਸਾਂ, ਜਿਥੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਕੋਈ ਕਾਮਨਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਉਹ ਪਾਗਲ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਨੀਮ ਪਾਗਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।

ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਹੋ ਤੁਰਦਾ ਹਾਂ।

ਸਾਹਮਣੇ ਮਾਂ ਸਾਧਵੀ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਸੀ। ਪਤਨੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚਰਨ-ਵੰਦਨਾ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਮੈਂ ਉਦਾਂ ਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ। ਮੈਂ ਹੋਰ ਨੇੜੇ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਇਕ ਅਧਖੜ ਜਿਹੀ ਔਰਤ ਸੀ, ਭਗਵੇਂ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਿਚ ਉਹ ਕਾਫੀ ਆਕਰਸ਼ਕ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਮੱਥੇ ਉਪਰ ਲੱਗਿਆ ਤਿਲਕ, ਉਸਦੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸੌਂਦਰਯ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਵਾਧਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਸਿਰ 'ਤੇ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਪੀਲਾ ਪਟਕਾ ਲੁੜਕ ਲੁੜਕ ਕੇ ਤਿਲਕ ਨੂੰ ਕੱਜਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਨਿਗਾਹਾਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਦੇਵੀ ਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਦੇ ਕੇ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੱਤਾ।

ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਤਾਰ ਦੇ ਕਰੰਟ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਹੋਵਾਂ। ਹੈਂ! ਮੀਰਾ! ਕਿਤੇ ਮੀਰਾਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ?

ਹਾਂ ਮੀਰਾ, ਉਹ ਮੀਰਾ ਹੀ ਤਾਂ ਸੀ।

ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਮੈਂ ਹਰ ਵਾਰ ਛੁੱਟੀਆਂ ਵਿਚ ਨਾਨਕੇ ਪਿੰਡ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ। ਉਥੇ ਗੁਆਂਢ ਵਿਚ ਬਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਘਰ ਸੀ, ਦੁਰਗੇ ਬਾਹਮਣ ਦਾ, ਉਸ ਦੀ ਲੜਕੀ ਸੀ ਮੀਰਾ।

ਅਸੀਂ ਇੱਕਠੇ ਖੇਡਦੇ ਖੇਡਦੇ ਵੱਡੇ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਉਦੋਂ ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਦਸਵੀਂ ਵਿਚ ਸਾਂ ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਖੇਡਦਿਆਂ ਖੇਡਦਿਆਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜੁਆਨ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ.....।

ਉਸੇ ਵਰ੍ਹੇ ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਵਿਚ, ਸਕੂਲ ਵਿਚ, ਮੇਰੇ ਨਾਂ ਇੱਕ ਚਿੱਠੀ ਆਈ ਸੀ। ਇਹ ਮੀਰਾ ਦੀ ਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਲਿਖਵਾ ਭੇਜਿਆ ਸੀ,

“ਤੂੰ ਛੇਤੀ ਆ, ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਹੈ।”

“ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ” ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੰਬ ਉਠਿਆ ਸਾਂ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ।

ਮੈਂ ਇਕ ਅਪਰਾਧ ਜਿਹੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਉਹ ਚਿੱਠੀ ਉਥੇ ਹੀ ਪਾੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਮੈਂ ਨਾਨਕੇ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਗਿਆ, ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਅਤੇ ਫੇਰ ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਫੇਰ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਾਮੇ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵੇਲੇ ਗਿਆ ਸਾਂ ਤਾਂ ਇਕ ਆਪਣੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭੈਅ, ਡਰ, ਤਣਾਓ ਤੇ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਸੀ।

ਮੈਂ ਬਚਦਾ ਬਚਾਉਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਮੀਰਾ ਨੂੰ ਲੱਭ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਮਾਨਸਿਕ ਦਸ਼ਾ ਸੀ, ਮੈਂ ਲੁਕ ਵੀ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ ਵੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ। ਮੀਰਾ ਦੇ ਘਰ ਵੱਲ ਝਾਤੀ ਮਾਰੀ ਉਹ ਬੰਦ ਪਿਆ ਸੀ।

ਨਾਨਕਿਓਂ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਮੈਥੋਂ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਵੱਡੇ ਮਾਮੇ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਗੋਲੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਹੀ ਬੈਠਾ ਸਾਂ, “ਪਰ ਮੀਰਾ ਨਹੀਂ ਦੇਖੀ?”

ਹੁਣ ਇਹ ਸਵਾਲ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰੋਂ ਕਿਸ ਪ੍ਰੇਤ ਆਤਮਾ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ।

ਮੇਰੇ ਇਸ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਗੋਲੇ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਲਾਲ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਭਰਵੱਟੇ ਉਤਾਰੇ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਗਏ, “ਉਏ ਉਹ ਤਾਂ ਬੜੀ ਬੈਤਲ ਨਿਕਲੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀਹਦਾ ਪਾਪ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਪਾਲਦੀ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਪੱਤਰਾ ਵਾਚ ਗਈ, ਕਿਤੇ ਉੱਧਲ ਗਈ ਹੋਊਗੀ, ਆਪਣੇ ਯਾਰ ਨਾਲ, ਤਾਇਆ ਦੁਰਗਾ ਤਾਂ ਏਸੇ ਨਮੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ।”

ਉਹੀ ਮੀਰਾ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕੀਤਾ ਪਈ, ਉਸ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲੇਟ ਕੇ ਡੰਡਾਉਤ ਵੇਦਨਾਂ ਕਰਾਂ, ਆਪਣੀ ਕਾਇਰਤਾ ਦਾ ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ ਕਰਾਂ। ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਮੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ।

ਪਰ ਇਹ ਕਿੱਦਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਹੁਣ ਉਹ ਮੀਰਾ ਨਹੀਂ, ਮਾਂ ਸਾਧਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਇਕ ਸਾਧਾਰਣ ਜਿਹੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕਬੀਲਦਾਰ।

ਉਸ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਦੁਨਿਆਵੀਂ ਜੀਵ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਸਮੇਤ ਖੜ੍ਹਾ ਸਾਂ।

ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਤਲੀਆਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਉਪਰ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆ।

ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖਰੀ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਲੋਂ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਅੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਤਲੀਆਂ ਉਪਰ ਹੱਥ ਫੇਰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨੂੰ ਪੂੰਝ ਸੁੱਟਿਆ ਸੀ।

ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਅਜੇ ਵੀ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜੀ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ, ਮਾਂ ਸਾਧਵੀ ਦੇ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਰੂਪੀ ਮਨੋਹਰ ਵਾਕ ਸੁਣਨ ਲਈ।

ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦੋਂ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਉੱਠੇ ਅਤੇ ਮੈਂ ਮਾਂ ਸਾਧਵੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਉਪਰ ਚਰਨ ਵੇਦਨਾ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆ। ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, “ਮਾਂ! ਮੇਰੀਆਂ ਭੁਲਾਂ ਬਖਸ਼ ਦੇ.....।”

ਏਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾਂ ਸਾਧਵੀ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਉਸ ਨੇ ਪੀਲਾ ਪਟਕਾ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉਪਰੋਂ ਲਾਹ ਕੇ ਪਤਨੀ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ।

ਹਵਾ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗੂੰਜ ਉਠੇ ਸਨ, “ਜਾਉ ਬੱਚਾ.....ਤੁਮ੍ਹਾਰੀ ਮਨੋ-ਕਾਮਨਾ ਪੂਰੀ ਹੋਵੇਗੀ।”



ਸ਼ੁਤਰਮੁਰਗ

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰੋਂ, ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਦੀ ਹੀ ਡਰਾਇੰਗ ਰੂਮ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ।

ਉਹੀ ਸੀ ਮੇਰਾ ਨਿੱਕਾ ਵੀਰ ਬਲਬੀਰ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਿੰਡੋਂ ਆਏ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਇਕ ਉਤਸੁਕਤਾ ਜਿਹੀ ਨਾਲ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵੱਲ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਤਾਂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭੱਜ ਕੇ, ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗਲਵੱਕੜੀ ਅੰਦਰ ਘੁਟ ਲਵਾਂ, ਪਿੰਡ ਦਾ ਹਾਲ ਪੁੱਛਾਂ, ਬਾਪੂ ਦਾ, ਬੇਬੇ ਦਾ, ਪ੍ਰੀਤੋ ਦਾ ਅਤੇ ਨਸੀਬੋ ਦਾ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਹੋਵਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਏਦਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਜੇ ਮੈਂ ਬਹੁਤੀ ਗਰਮਜੋਸ਼ੀ ਵਿਖਾਈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ ਕੋਈ ਸੁਆਲ ਪਾ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੀ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬੜੇ ਤਪਾਕ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਸਾਂ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਜੇ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖ ਕੇ ਅਫਸਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਚੰਗੀ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ ਉਪਰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਆਖਰ ਉਹ ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ। ਜੇ ਬਾਪੂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਤੋਂ ਨਾ ਹਟਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਹਟਾ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ ਜੋ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ ਅੱਜ ਮੇਰੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਹੋਣੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਉਪਰ ਮੈਂ ਬੇਬੇ ਬਾਪੂ ਕੋਲ ਹੁੰਦਾ। ਨਾਲੇ ਬਲਬੀਰ ਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉੱਝ ਹੀ ਦੇਣਦਾਰ ਹਾਂ। ਉਸ ਨੇ ਕੇਵਲ ਬੇਬੇ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੰਭਾਲਿਆ, ਸਗੋਂ ਪ੍ਰੀਤੋ ਅਤੇ ਨਸੀਬੋ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਤੋਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣ ਦਿੱਤੀ।

ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਘਰ ਦੇ ਖਰਚ ਪੱਠੇ ਲਈ ਮੈਂ ਬਰਾਬਰ ਪੈਸੇ ਭੇਜਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਘਰ ਕੇਵਲ ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਚਲਦੇ ਹੋਰ ਬੜਾ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਡ ਕੇ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਪਰ ਰਸਮੀ ਗੱਲਬਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪੈ ਦਾ ਸੁਆਲ ਪਾਇਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੀ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦਾ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ

ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਪਰ ਅਗਾਂਹ ਲਈ ਪੱਕਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਹ ਫਿਰ ਆਵੇਗਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤੀ ਗਰਮਜੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਵਾਂਗਾ।

ਸ਼ਾਇਦ ਅੱਜ ਵੀ ਬਲਬੀਰ ਇਸੇ ਗਰਜ਼ ਲਈ ਹੀ ਆਇਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤਕ ਪੁੱਜਦਿਆਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਗਰਦਨ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਅਕੜਾ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ।

ਮੈਨੂੰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵੱਲ ਵੇਖਦਿਆਂ ਬਲਬੀਰ ਇਕ ਫੁਰਤੀ ਜਿਹੀ ਉਠਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨੇੜੇ ਆ ਕੇ ਰੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਇੰਨੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਇਸ ਲਈ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇਗਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਅਵਾਂਗਾ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਉਹ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਵਤੀਰੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ।

‘ਤੁਸੀਂ ਬੈਠੋ, ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਕਪੜੇ ਬਦਲ ਕੇ ਆਇਆ’ ਮੈਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਏਨਾ ਹੀ ਕਹਿ ਸਕਿਆ ਹਾਂ, ਉਹ ਨਿੱਮੋਬੂਣਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਕੇ ਮੁੜ ਸੋਫੇ ਉਪਰ ਜਾ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਬੋਝਲ ਜਿਹਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਬਣ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਮੈਂ ਇੰਜ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ‘ਬਹਾਦਰ ਏਕ ਕੱਪ ਚਾਹ ਲਿਆਓ’ ਦੀ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਲਗਾਉਂਦਿਆਂ ਬੈਂਡ ਰੂਮ ਵਲ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।

ਬੂਟਾਂ ਦੇ ਤਸਮੇ ਖੋਲ੍ਹਦਿਆਂ, ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਬਲਬੀਰ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਏਡਾ ਰੁੱਖਾ ਵਤੀਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਆਖਰ ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਤਕਾਜ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਦੋ ਸੌ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਆਵੇ, ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨਾਲ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਮਿਲਣ ਦਾ ਅਭਿਨੇ ਵੀ ਨਾ ਕਰੋ, ਇਹ ਕਿਥੋਂ ਦੀ ਸਮਝ ਹੈ?

ਫਿਰ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਗੱਲ ਕਰਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗਲਵੱਕੜੀ ਅੰਦਰ ਵੀ ਘੁੱਟਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਬੈਂਡ ਤਕ ਵੀ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਉਸ ਨਾਲ ਇਕ ਦੋ ਪੈਰਾ ਡਿਪਲੋਮੇਟ ਦੇ ਵੀ ਸਾਂਝੇ ਕਰਦਾ ਪਰ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜੇ ਉਹ ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਪਿੰਡੋਂ ਨਾ ਆਇਆ ਹੁੰਦਾ। ਕੋਈ ਅਜਨਬੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ਭਰਾਵਾਂ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇੱਕ ਵਿਥ ਉਪਰ ਖਲੋ ਕੇ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਬਲਬੀਰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇੰਜ ਜਾਪਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ

ਜਿਵੇਂ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਹੀ ਉਸੇ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਆਇਆ ਹੋਵੇ।

ਇਹ ਪਿੰਡ ਹੀ ਤਾਂ ਸੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੈਂ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਦੂਰ ਭੱਜ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਬੇਬੇ, ਬਾਪੂ, ਪ੍ਰੀਤੋ ਅਤੇ ਨਸੀਬੋ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਉੱਝ ਉਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੋਈ ਓਪਰੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਬੇਬੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ 'ਜੰਮਿਆ ਪਾਲਿਆ ਪੋਸਿਆ'। ਬਾਪੂ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨ ਗਹਿਣੇ ਧਰ ਕੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਇਆ। ਪ੍ਰੀਤੋ ਅਤੇ ਨਸੀਬੋ ਭਾਵੇਂ ਪੇਂਡੂ ਸਨ, ਅਨਪੜ੍ਹ ਸਨ, ਪਰ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਸਭ ਕੁਝ ਸਨ। ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਧੀ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਕੇ ਕੋਈ ਕਿੱਦਾਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ ਆਦਮੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖਕੇ ਆਪਣਾ ਕੈਰੀਅਰ ਤਾਂ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਤਾਂ ਉਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਮੈਂ ਤਾਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਵੀ ਬਦਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ ਰੱਤੀ ਨਾਲ, ਕਿੰਨੀ ਮਾਡਰਨ ਹੈ ਰੱਤੀ। ਰੱਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਡੈਡੀ ਮੇਜਰ ਸਾਹਿਬ। ਮੇਰੀ ਕਿੰਨੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ। ਮੈਂ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਹਾਂ ਉਹਨਾ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਹੀ ਤਾਂ ਹਾਂ। ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਨ ਲਈ ਕਿੰਨਾ ਕੁੱਝ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਰੱਤੀ ਅਤੇ ਮੇਜਰ ਸਾਹਿਬ ਕਲੱਬ ਗਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬਲਬੀਰ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਰੱਤੀ ਨੇ ਉਂਜ ਹੀ ਖੜਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਰੱਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਕਿ ਪਿੰਡੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਆ ਕੇ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦੀ ਕੋਠੀ ਵਿੱਚ ਗੰਦ ਖਿਲਾਰੇ।

ਸੋਫੇ ਵਾਲੀ ਕੁਰਸੀ ਉੱਪਰ ਮੈਂ ਬਲਬੀਰ ਕੋਲ ਹੀ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਹੁਣ ਤੱਕ ਮੇਰੀ ਮਨੋ-ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ।

ਸੋਫੇ ਉੱਪਰ ਪਾਸਾ ਪਰਤਦਿਆਂ ਉਹ ਆਖਦਾ ਹੈ, 'ਬਾਪੂ ਬਹੁਤ ਬਿਮਾਰ ਐ', ਅਤੇ ਇੰਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਇੱਕ ਠੰਢੀ ਜਿਹੀ ਆਹ ਭਰਦਾ ਹੈ। ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ, ਬਾਪੂ ਜ਼ਰੂਰ ਬਿਮਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਦਮੇ ਦਾ ਮਰੀਜ਼ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਪਰੋਂ ਢਲਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਪ੍ਰਛਾਵੇਂ। ਬਾਪੂ ਦਾ ਮਾੜਠੂ ਜਿਹਾ ਸਰੀਰ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਘੁੰਮ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਉਸ ਨੇ ਜੁੱਤੀ ਨਹੀਂ ਪਾਈ। ਕੁੜਤਾ ਪਜਾਮਾ ਵੀ ਜਿਹੜਾ ਮੈਂ ਦੇ ਆਇਆ ਸਾਂ, ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਵਰ੍ਹੇ ਹੰਢਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹੀ ਪਹਿਨਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਬਾਪੂ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਸਾਂਝ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਹੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਾਪੂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਖਿੱਚ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ ਸਦਾ ਹੀ ਮੈਨੂੰ

ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਦੀ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਫਰਾਇਡ ਦੀ ਇਡੀਪਸ ਵਾਲੀ ਬਿਊਰੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਗ਼ਲਤ ਜਾਪਦੀ ਰਹੀ ਸੀ।

ਪਰ ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਬਲਬੀਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਪਈ ਬਾਪੂ ਬੀਮਾਰ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਦੇਰ ਨਾ ਲੱਗੀ ਕਿ ਬਾਪੂ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਸਮਾਂ ਹੁਣ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਆਏ ਉਹ ਦਿਨ, ਜਦੋਂ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਪਾਣੀ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਵੇਖਦਾ ਸਾਂ। ਦਸੰਬਰ ਦੀ ਲੋਹੜੇ ਦੀ ਸਰਦੀ ਵਿੱਚ ਮੋਢੇ ਉਪਰ ਕਹੀ ਰੱਖ ਕੇ ਤੇਜ਼ ਵਗਦੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਖਾਲ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹਾ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਤਪਸੱਵੀ ਜਾਪਦਾ। ਉਸ ਦੇ ਅੱਟਣਾ ਭਰੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਭੁੱਲ ਸਕਦਾ ਸਾਂ

ਪਰ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਹੁਣ ਭੁਲਾਉਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਸਾਉਣ ਲਈ ਪੁਰਾਣੀ ਦਾ ਢਹਿਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

‘ਬੀਰੋ, ਜੇ ਬਾਪੂ ਬੀਮਾਰ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਚੈਕ ਕੱਟ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਜਿਹੇ ਡਾਕਟਰ ਤੋਂ ‘ਲਾਜ਼ ਕਰਾਓ।’ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਪਈ ਚੈਕ ਕੱਟ ਦੇਣ ਨਾਲ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਮਸਲੇ ਹੱਲ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਮੈਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੋਂ ਸੁਰਖਰੂ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ।

‘ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ ਸ਼ਾਇਦ ਬਾਪੂ ਬਚ ਨਾ ਸਕੇ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹੈ ਇੱਕ ਵਾਰ ਆਕੇ ਮਿਲੇ।’ ਬਲਬੀਰ ਬੜੀ ਅਧੀਨਗੀ ਜਿਹੀ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ‘ਬੇਬੇ ਨੇ ਵੀ ਕਿਹੈ, ਇੱਕ ਵਾਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨਸੀਬੋ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਤਹਿ ਕਰ ਦਈਏ।’

ਨਸੀਬੋ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਗੈਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਆਦਮੀ ਹਾਂ। ਪ੍ਰੀਤੋ ਵਿਚਾਰੀ ਨੇ ਤਾਂ ਦੁੱਖ ਭੋਗਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨਾਲ ਨਸੀਬੋ ਨੂੰ ਕਿਹੜੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮੈਂ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਨਸੀਬੋ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਸੀ, ਇਹੀ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਤੋ ਦੀ ਔਲਾਦ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਬੱਚੀ ਨਸੀਬੋ, ਮੇਰੀ ਗ਼ਲਤੀ, ਮੇਰੇ ਸੁਆਰਥ ਕਾਰਨ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੀ ਜਾਰੀ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕੀ, ਪਿੰਡ ਦੀ ਇੱਕ ਅਨਪੜ੍ਹ ਕੁੜੀ। ਅਜਿਹੀ ਧੀ ਦੇ ਲਈ ਸਾਕ ਵੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਜੁੜੇਗਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਅਨਪੜ੍ਹ ਦਿਹਾੜੀਦਾਰ, ਗੁੱਲੀ ਘੜ। ਮੈਂ ਪਿੰਡੋਂ ਕਿਉਂ ਆਇਆ, ਠੀਕ ਐ ਉਥੇ ਦੁੱਖ ਸਨ, ਤਕਲੀਫਾਂ ਸਨ। ਪੁੰਤੂ ਇਹ ਭਾਂਜਵਾਦ ਤਾਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਹਨੇਰੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਗਰਦਨ ਰੇਤੇ ਵਿੱਚ ਲੁਕਾ ਲਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਕੀ ਹਨੇਰੀ ਰੁਕ ਜਾਵੇਗੀ?

ਪਰ ਜਿਹੜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਮੈਂ ਏਥੇ ਵਸਾਈ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਕੀ ਬਣੇਗਾ? ਮੇਰੀ ਅਫਸਰੀ ਮੇਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਠਾਠ-ਬਾਠ ਦਾ, ਰੱਤੀ ਦਾ ਅਤੇ ਮੇਜਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ?

ਮੈਂ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ, ਮੇਜ਼ ਉਪਰ ਮੇਰੀ ਚਾਹ ਠੰਢੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਮੈਂ ਚਾਹ ਪੀਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ।

ਇੱਝ ਜਾਪ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਬਾਹਰ ਹਨੇਰੀ ਫੇਰ ਚੱਲ ਪਈ ਹੈ, ਤੇਜ਼ ਹਨੇਰੀ। ਇਸ ਹਨੇਰੀ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਬਚਿਆ ਜਾਵੇ? ਜੇ ਇਹ ਏਨੀ ਤੇਜ਼ ਵਗਦੀ ਰਹੀ ਤਾਂ ਕੋਠੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਤੋੜ ਸੁੱਟੇਗੀ, ਇਸ ਕੋਠੀ ਦਾ ਕੀ ਬਣੇਗਾ? ਮੇਰਾ ਕੀ ਬਣੇਗਾ?

ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਦਿਆਂ, ਉਸ ਦੇ ਮੋਢੇ ਉਪਰ ਹੱਥ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ।

‘ਬੀਰੇ ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰ ਆਵਾਂਗਾ, ਇੱਝ ਕਰ ਤੂੰ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਇਆ ਲੈ ਜਾ, ਘਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਆਵੇਗਾ।’ ਆਪ ਜਿਵੇਂ ਖੰਭ ਛੁਡਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਵਾਂ।

ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਇਆ ਉਹ ਇੱਕ ਝਪਟ ਜਿਹੀ ਮਾਰ ਕੇ ਖੋਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਇਹ ਹਰਕਤ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰੀ ਮੈਂ ਖੁਸ਼ ਹਾਂ, ਪਈ ਜੇ ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਖਹਿੜਾ ਛੁੱਟ ਸਕੇ।

ਰੱਤੀ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਸਬੰਧ ਜਿਹੇ ਬਣਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਇਹ ਰਿਸ਼ਤਾ ਇੰਨਾ ਦੂਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਾਰੇ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਤਣਾਓ ਜਿਹਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦੇ, ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਸਮਾਂ ਬੋਝਲ ਜਿਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਕਿਤੇ ਰੁਕ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮੇਜਰ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਤੁਰਨਾ ਫਿਰਨਾ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗਦਾ।

ਉਸ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਲੱਬ ਤੋਂ ਲੇਟ ਆਏ ਤਾਂ ਮੈਥੋਂ ਰਿਹਾ ਨਾ ਗਿਆ, ‘ਰੱਤੀ ਏਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਕਲੱਬ ਰਹਿਣਾ, ਮੈਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਟਾਈਮ ਸਿਰ ਘਰ ਆਉਣ ਦੀ ਆਦਤ ਪਾਓ।’

ਮੇਰੀ ਇਸ ਗੱਲ ਉਪਰ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਤਿਲਮਿਲਾ ਗਈ ਹੋਵੇ, ‘ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਪਤਾ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਅਤੇ ਡੈਡੀ ਦੀ ਫਰੈਂਡਸ਼ਿਪ ਤੇ ਜੈਲਸੀ ਫੀਲ ਕਰਦੇ ਓ।’ ਅਤੇ ਇੰਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਇੱਕ ਕਾਹਲ ਜਿਹੀ ਨਾਲ ਬਾਥਰੂਮ ਵੱਲ ਚਲੀ ਗਈ।

ਮੇਜਰ ਸਾਹਿਬ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਸਿਗਾਰ ਪੀਂਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਕੁੱਝ ਨਾ ਬੋਲੇ।

ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਰੱਤੀ ਸ਼ਾਇਦ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਖੁਸ਼ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੀ। ਇੱਕ ਦੋ ਵਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਅਸੰਤੁਲਨ

ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਗੱਲ ਦੀ ਨਜ਼ਾਕਤ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸਦਾ ਹੀ ਟਾਲਦਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ।

ਉਸ ਦਿਨ ਗੱਲ ਬਾਤ ਦੌਰਾਨ ਮੇਰਾ ਤੇ ਮੇਜਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਤਕਰਾਰ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਹਲਕੀਆਂ ਫੁਲਕੀਆਂ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਗੱਲਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਭਾਰਤੀ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ਾ ਫੁਹਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮੇਜਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਭੂਰੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ, ‘ਇੰਡੀਆ ਕੇ ਲੋਗ ਅਭੀ ਦੋ ਸੌ ਸਾਲ ਪੀਛੇ ਹੈਂ। ਜੇ ਤੇ ਭੇੜੋਂ ਬੱਕਰੀਓਂ ਕਾ ਜੀਵਨ ਜੀ ਰਹੇ ਹੈਂ। ਜੇ ਗੱਲਬਾਤ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਰਹਿੰਦੀ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਕੁੱਝ ਨਾ ਕਹਿੰਦਾ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿਗਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਲੰਮਾ ਜਿਹਾ ਕਸ਼ ਖਿਚਦਿਆਂ ਆਖਿਆ, ‘ਯੇ ਬਲੱਡੀ ਬਾਸਟਰਡ ਗਾਂਵ ਵਾਲੇ ਤੋਂ ਜੰਗਲੀ ਔਰ ਜਾਹਲ ਹੈਂ।’ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਪਈ ਇਹ ਮੇਰੇ ਉਪਰ ਸਿੱਧਾ ਹਮਲਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਮੈਨੂੰ ਕੁੱਝ ਅਜਿਹੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਅਤੇ ਟੋਨ ਵਿੱਚ ਕਹੇ ਸਨ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਦਿਆਂ ਦੇਰ ਨਾ ਲੱਗੀ ਕਿ ਉਹਨਾ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਕਿੰਨੀ ਨਫਰਤ, ਕਿੰਨਾ ਤ੍ਰਿਸ਼ਕਾਰ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗਾਲ੍ਹ ਵਰਗੀ ਗੱਲ ਕੇਵਲ ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਮੇਰੇ ਵੱਡੇ ਵਡੇਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਹੀ ਸੀ।

ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਸਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਇਥੇ ਨਹੀਂ ਉਥੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਬੇਬੇ, ਬਾਪੂ, ਪ੍ਰੀਤੋ ਅਤੇ ਨਸੀਬੋ ਕੋਲ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਮੇਰੇ, ਰੱਤੀ ਅਤੇ ਮੇਜਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਖਾਈ ਜਿਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਚੇਤਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਝਲਕ ਪੈਂਦੀ ਸੀ ਪਈ ਇਹ ਕੋਠੀ ਫਰਨੀਚਰ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਅਫਸਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਬਦੌਲਤ ਸੀ।

ਮੈਂ ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਇਸ ਘਰ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕਲਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੋਵਾਂ। ਪੜ੍ਹ ਲਿਖ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਵੇਸ਼-ਭੂਸ਼ਾ ਤਾਂ ਬਦਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਰਾਹਾਂ ਉੱਪਰ ਚਲ ਕੇ ਚੰਗੀ ਪਦਵੀ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਆਪਣੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਛੁਡਵਾ ਸਕਦਾ। ਆਖਰ ਮੈਂ ਇੱਕ ਪੇਂਡੂ ਤਰਖਾਣ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੀ ਤਾਂ ਹਾਂ। ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ

ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਸੰਸਕਾਰ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਦੇ।

* * * *

‘ਬਾਪੂ ਤੂੰ ਘਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ?’ ਮੇਰੇ ਦਫਤਰ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠੀ ਨਸੀਬੋ ਦਾ ਇਹ ਸਾਧਾਰਨ ਸੁਆਲ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ (?) ਨੂੰ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਵਲੂੰਧਰ ਜਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮੈਂ ਮੁੱਖੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਹਿਨਦਿਆਂ ਆਖਦਾ ਹਾਂ, ‘ਨਹੀਂ ਬੇਟੇ!’ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਸਮਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਫੇਰ ਮੈਂ ਮੂੰਹ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਕਰਕੇ ਕਹਿਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ, ‘ਨਸੀਬੋ ਹੁਣ ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰ ਆਵਾਂਗਾ।’

ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਮੈਂ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨੂ ਵਾਂਗ ਕਿਉਂ ਲਟਕ ਰਿਹਾ ਹਾਂ? ਏਥੇ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਘਰ ਮੈਨੂੰ ਟਾਮੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਟਾਮੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਾਂਝ ਜਿਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹਾਂ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਹੀ ਕੀ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਇੰਨਾ ਕਿ ਉਹ ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਦਮੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਆਦਮੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ.....।

ਮੈਂ ਨਸੀਬੋ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ। ਸਾਧਾਰਨ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਘਟੀਆ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਾਫੀ ਚੁਸਤ ਜਾਪ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਉਪਰ ਕਾਲੀ ਚੁੰਨੀ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤੋ ਦੀ ਯਾਦ ਕਰਵਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੀਤੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਚੁੰਨੀ ਹੀ ਤਾਂ ਲਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਾਦ ਹੈ ਜਦੋਂ ਨਸੀਬੋ ਦੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਇੱਕ ਦਮ ਬਾਅਦ ਹੀ ਉਹ ਗਰਭਵਤੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਡਿਸਪੈਂਸਰੀ ਵਿੱਚ ਅਥਾਰਸ਼ਨ ਲਈ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ ਸਾਂ ਤੇ ਉਸ ਦਿਨ ਵੀ ਆਮ ਦਿਨਾਂ ਵਾਂਗ ਕਾਲੀ ਚੁੰਨੀ ਹੀ ਲਈ ਹੋਈ ਸੀ।

ਅਥਾਰਸ਼ਨ ਲਈ ਉਹ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ‘ਜੁਆਕ ਤਾਂ ਚੰਗੇ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਮੈਂ ਇਹ ਕੰਮ ਨੀ ਕਰਾਉਣਾ’ ਉਸ ਨੇ ਕਾਲੀ ਚੁੰਨੀ ਦੇ ਲੜ ਨਾਲ ਹੀ ਹੰਝੂ ਪੂੰਝਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ।

ਪਰ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਕੀਮਤ ਉੱਪਰ ਹੋਰ ਬੱਚੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਾਂ।

ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਕੰਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਈਕਲ ਪਿੱਛੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਲਈ ਆ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਰੋਂਦੀ ਆਈ ਸੀ।

ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਸੱਤ ਸਾਲ ਬੀਤ ਜਾਣ ਬਾਅਦ ਵੀ ਰੱਤੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ।

ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਮੇਰਾ ਬੱਚਾ ਜੰਮਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦੀ।

ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦਿਨ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਜਦੋਂ ਉਹ ਇੱਕ ਦਿਨ ਬੈੱਡ ਉਪਰ ਪਈ ਸੀ।

‘ਰੱਤੀ ਡੀਅਰ! ਕੀ ਗੱਲ ਮੂਡ ਕੁਸ਼ ਠੀਕ ਨਹੀਂ?’ ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਹੀ ਬੈਠਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ।

‘ਕੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਡੀ. ਐਨ. ਸੀ. ਕਰਕੇ ਵੀਕ ਜੇਹੀ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ।’ ਉਸਨੇ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹਾ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੱਚਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਪਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਰਿਹਾ।

ਨਸੀਬੋ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠਾ ਮੈਂ ਉਲ ਜਲੂਲ ਜਿਹੀਆਂ ਸੋਚਾ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

‘ਸਾਹਬ ਚਾਏ ਭੇਜਾਂ?’ ਮਿਸਟਰ ਸ਼ਰਮਾ ਪੀ. ਏ.। ਨਸੀਬੋ ਵਲ ਕੁਣੱਖੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਨਸੀਬੋ ਨੂੰ ਇਸ ਦਫਤਰੀ ਕੁਰਸੀ ਉਪਰ ਬੈਠਿਆ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

‘ਹਾਂ, ਹਾਂ, ਸ਼ਰਮਾ ਸਾਹਿਬ, ਚਾਏ ਤੋ ਭੇਜੋ, ਗਾਂਵ ਸੇ ਹਮਾਰੇ ਸਰਵੈਂਟਸ ਕੀ ਬਿਟੀਆ ਆਈ ਹੈ, ਚਾਏ ਤੋਂ ਪਿਲਾਨੀ ਹੀ ਚਾਹੀਏ।’ ਮੈਂ ਆਖਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਤੇ ਉਹ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ, ‘ਬਾਪੂ ਸਰਵੈਂਟ ਕੀ ਹੁੰਦਾ?’

ਸ਼ਰਮਾ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਬੇਟੀ, ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ, ਸਰਵੈਂਟ ਕੀ ਬਿਟੀਆ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ। ਕਿੰਨਾ ਖੁਦਗਰਜ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਸ ਦੇ ਕੱਪੜੇ-ਮਾਡਰਨ ਨਹੀਂ ਪਰ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਖੂਨ। ਮੇਰੀ ਵਾਸਵਿਕਤਾ ਤਾਂ ਨਸੀਬੋ ਹੀ ਹੈ, ਆਖਰ ਮੈਂ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਬਚਦਾ ਫਿਰਦਾ ਰਹਾਂਗਾ।

ਪਰ ਜੇ ਇਸ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਸ਼ਰਮਾ ਜਾਂ ਦਫਤਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ ਤਾਂ ਉੱਕਾ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣੀ ਸੀ।

‘ਬੇਟੇ ਤੈਨੂੰ ਏਥੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।’ ਮੈਂ ਫਾਈਲ ਫਰੋਲਦਿਆਂ

ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, 'ਹਾਂ ਸੱਚ ਤੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਦਫਤਰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ।'

‘ਚਾਚਾ ਜੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਆਏ ਨੇ, ਉਹੀ ਮੈਨੂੰ ਏਥੇ ਛੱਡ ਗਏ ਨੇ॥’ ਚਾਹ ਦੀ ਘੁੱਟ ਭਰਦੀ, ਉਹ ਆਖਦੀ ਹੈ, ‘ਬਾਪੂ! ਚਾਚੀ ਤੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਐ।’

ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ, ਚਾਚੀ ਉਹ ਪ੍ਰੀਤ ਨੂੰ ਹੀ ਕਿਹਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਬਾਪੂ ਕਹਿਣਾ ਬੁਰਾ ਵੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਗਾ ਵੀ, ਜੇ ਇਹੋ ਕੁੜੀ ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਹੁੰਦੀ, ਮੈਨੂੰ ਡੈਡੀ ਜਾਂ ਪਾਪਾ ਆਖਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਦਸ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਹ ਮੇਰੀ ਧੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਨਸੀਬੋ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਕੁੱਝ ਹੁੰਦਾ ਸ਼ਾਇਦ ਲੱਕੀ ਹੀ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਮੇਰੇ ਮਨ ਦਾ ਵਹਿਮ ਭਰਮ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ, ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਪਰੇ ਭੱਜਣਾ।

ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਏਥੇ ਭੇਜਣ ਦੀ ਸਾਜਿਸ਼ ਬਲਬੀਰ ਦੀ ਘੜੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਬੇਬੇ ਬਾਪੂ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਤਾਂ ਬਲਬੀਰ ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਰਹੀ ਹੈ ਪਈ ਇਹ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਰਹਿਣ। ਪਰ ਮੈਂ ਦਿਲੋਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪ੍ਰੀਤੋਂ ਅਤੇ ਨਸੀਬੋ ਪਿੰਡ ਹੀ ਰਹਿਣ। ਬਲਬੀਰ ਨੇ ਮੇਰੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਪੈਲੀ ਤਾਂ ਸੰਭਾਲ ਹੀ ਲਈ ਹੈ, ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਭਾਲ ਲਵੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਉਜਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਏਦਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਕਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕੇਗਾ। ਲਛਮਣ ਵਾਂਗ ਜਤੀ ਸਤੀ ਜੋ ਹੋਇਆ।

✱ ✱ ✱ ✱

ਨਸੀਬੋ ਚਲੀ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਖੜ੍ਹੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕੰਕਰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਹਲਚਲ ਜਿਹੀ ਮਚਾ ਗਈ ਹੈ। ਇੱਕ ਹਨੇਰੀ ਜਿਹੀ ਝੁਲਾ ਗਈ ਹੈ।

ਕੋਠੀ ਪੁੱਜਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਮੇਜਰ ਸਾਹਿਬ ਬੈੱਡ ਉਪਰ ਲੇਟੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਰੱਤੀ ਡਰੈਸਿੰਗ-ਟੇਬਲ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠੀ ਵਾਲ ਸੈੱਟ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਪਰ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਗੱਲਬਾਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਮੈਂ ਹੀ ਹੋਵਾਂ।

ਰੱਤੀ ਨੇ ਨਜ਼ਰ ਭਰਕੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਫੇਰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝ ਗਈ।

ਮੇਜਰ ਸਾਹਿਬ ਇੱਕ ਵਾਰ ਉੱਠ ਕੇ ਬੈਠੇ ਅਤੇ ਫੇਰ ਉੱਥੇ ਹੀ ਲੇਟ ਗਏ।

ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ, ਮੇਜਰ ਸਾਹਿਬ ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਬੈਡ ਰੂਮ ਤੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ

ਆਏ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਗੜਬੜ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਫਿਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੋਸਦਾ ਹਾਂ।

ਪਿਉ ਧੀ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਾਰੇ ਅਜਿਹਾ ਸੋਚਣਾ ਤਾਂ ਘੋਰ ਨੈਤਿਕ ਅਪਰਾਧ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉਪਰ ਗਿਲਾਨੀ ਜਿਹੀ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਉਪਰ ਪਿਆ ਬੋਝ ਉਤਾਰਨ ਲਈ ਮੈਂ ਆਖਦਾ ਹਾਂ, ‘ਅੱਜ ਨਸੀਬੋ ਆਈ ਸੀ, ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।’

ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਿਣ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਉਪਰ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਫਿਰ ਵੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਦੇਣ ਵਜੋਂ ਆਖਦਾ ਹਾਂ, ‘ਮੈਂ ਅੱਜ ਚਲਿਆ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਮੈਂ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।’

ਪਰ ਫਿਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਇਥੇ ਰਹਿਣ ਜਾਂ ਨਾ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਰੋਕਾਰ ਨਹੀਂ।

ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਏਥੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ? ਮੈਨੂੰ ਪਰਤ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਥੇ ਹੈ ਵੀ ਕੀ? ਮੇਰਾ ਅਹੰ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੇਰੀਆਂ ਨਸਾਂ ਤਣ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਹੁਣ ਹੋਰ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅਸੰਭਵ ਵੀ ਹੈ।

ਪਰੰਤੂ ਅਗਲੇ ਹੀ ਪਲ ਪਿੰਡ ਦੀ ਦਲਿਦਰਤਾ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਮੈਂ ਕੰਬ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।

ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਹੁਣ ਮੈਂ ਸ਼ਾਇਦ ਕਦੀ ਵੀ ਨਾ ਸਮਾ ਸਕਾਂ। ਉਥੇ ਮੈਂ ਅਫਸਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵਾਂਗਾ। ਸਗੋਂ ਜੀਤੇ ਕਾਰੀਗਰ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸ਼ਾਹੀ ਠਾਠ-ਬਾਠ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਉਹੀ ਸੌ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣਾ ਕੱਚਾ ਘਰ ਹੋਵੇਗਾ।

ਮੈਂ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਭਾਵੁਕ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਰੱਤੀ ਅਤੇ ਮੇਜਰ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਠੀਕ ਹੈ, ਇਥੇ ਲੜਾਈ ਝਗੜਾ ਹੈ ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਕਿੱਥੇ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਅਤੇ ਮੈਂ ਬੈੱਡ ਉੱਪਰ ਹੀ ਮੇਜਰ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਬੂਟਾਂ ਤੇ ਤਸਮੇਂ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।

❖❖

ਰਿਸ਼ਤੇ

ਪਿਛਲੇ ਕੁੱਝ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਬੜੀ ਹੀ ਤੰਗ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਆਖਰ ਮੇਰਾ ਉਸ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕੀ ਹੈ? ਉਹ ਮੇਰੀ ਕੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ? ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਇਸ ਸੁਆਲ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਤੁਲਿਨ ਵਧੇਰੇ ਵਿਗਾੜ ਬੈਠਦਾ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਐਨਕ ਨਾਲ ਹੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਆਖਰ ਇਹਨਾਂ ਅਖੌਤੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਵੀ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ 'ਸਾਂਝ' ਕਿਸ ਰੂਪ ਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸ ਪੱਧਰ ਦੀ ਹੈ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ।

ਅਜਨਬੀ

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਬਦਲੀ ਨਵੀਂ ਨਵੀਂ ਹੋਈ ਸੀ। ਕਾਲਜ ਦੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸੀ। ਮਕਾਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪਈ, ਮਿਲ ਗਿਆ ਪਰ ਇਹ ਮਕਾਨ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਸੀ। ਇਹ ਕਾਲੋਨੀ ਨਵੀਂ ਨਵੀਂ ਹੀ ਆਬਾਦ ਹੋਈ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਮਕਾਨ ਸਸਤਾ ਵੀ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਮਕਾਨ ਮਾਲਕ ਆਪ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਮਕਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਸਮੇਤ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਮੈਂ ਸ਼ਿਫਟ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਹ ਬਗ਼ੈਰ ਕਿਸੇ ਝਿਜਕ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਆ ਵੜੀ।

‘ਕੀ ਗੱਲ, ਤੁਸੀਂ’ ਕੱਲੇ ਹੀ ਰਿਹਾ ਕਰੋਗੇ? ਆਂਟੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਆਏ?’ ਉਸਦੇ ਇਹ ਇੱਕਠੇ ਦੇ ਸੁਆਲ ਮੈਨੂੰ ਏਨੇ ਬੁਰੇ ਨਾ ਲਗਦੇ ਜੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦੋ ਕਾਲਜ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਾ ਆਏ ਹੁੰਦੇ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ‘ਚਲੋ ਸਰ! ਤੁਹਾਡਾ ਸਮਾਨ ਲਗਵਾ ਆਈਏ’ ਕਹਿ ਕੇ ਆਏ ਸਨ।

ਉਸ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਸੁਆਲਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਸੂਚਕ ਨਿਗਾਹਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਬੜੀ ਖਿਚੋ-ਤਾਣ ਜਿਹੀ ਵਿੱਚ ਫਸ ਗਿਆ, ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿਤੇ ਮੁੰਡੇ ਉਸ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਸਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਗ਼ਲਤ ਧਾਰਨਾ ਨਾ ਧਾਰ ਲੈਣ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਸੁਆਲਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਜੁਆਬ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ

ਵਾਪਸ ਚਲੀ ਗਈ।

ਉਸ ਦੇ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉਪਰ ਗੁੱਸਾ ਜਿਹਾ ਆਇਆ। ਆਖਰ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਵਿਵਹਾਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਉਹ ਭੋਲੇਪਣ ਨਾਲ ਹੀ ਤਾਂ ਆਈ ਸੀ। ਨਾਲੇ ਉਂਜ ਵੀ ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਧੀਆਂ ਵਰਗੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਉਮਰ ਕਿਥੇ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਕਿਥੇ? ਉਹ ਵਿਚਾਰੀ ਮਸਾਂ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਸਤਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਮੈਂ ਪੰਜਾਹਾਂ ਨੂੰ ਉਪੜਣ ਵਾਲਾ ਸਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਉਪਰ ਪਛਤਾਵਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਧੀ

ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਸ਼ਾਮ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕਾਲਜੋਂ ਵਾਪਸ ਆਇਆ ਤਾਂ ਸਿੱਧਾ ਉਸਦੇ ਘਰ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੂੰ ਚਾਅ ਜਿਹਾ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਉਹ ਉੱਡੀ ਫਿਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਉਥੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਮਾਵਾਂ ਧੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਦਾ ਪਿਓ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਕਾਰਖਾਨੇ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਾਰਖਾਨੇ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬੜੇ ਹਮਦਰਦ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਈਆ ਇਵਜ਼ਾਨਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਕੁੜੀ ਸੁਰਿੰਦਰ ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਪਾਸ ਕਰ ਲਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦਫਤਰ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਦੇਣਗੇ। ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਅੱਠਵੀਂ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹਟ ਗਈ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਨਾਲ ਲੱਗਵੇਂ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਫੁੱਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਾਉਂਦੀ। ਇੰਨੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੁਰਿੰਦਰ ਚਾਹ ਲੈ ਆਈ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਉਸ ਵੱਲ ਗਹੁ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ, ਉਹਦੇ ਨੈਣ-ਨਕਸ਼ ਮੈਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਆਪਣੀ ਧੀ ਜੱਸੀ ਵਰਗੇ ਹੀ ਲੱਗੇ। ਭਾਵੇਂ ਜੱਸੀ ਦੀ ਉਮਰ ਹਾਲੇ ਮਸਾਂ ਕੁ ਦੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਤਾਂ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਸਤਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਬਣ ਕੇ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋਵੇ। ਮੇਰੀ ਧੀ-ਜੱਸੀ-ਸੁਰਿੰਦਰ-ਜੱਸੀ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ

ਮੈਂ ਚਾਹ ਦਾ ਗਲਾਸ ਫੜਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ, ‘ਕੀ ਤੂੰ ਗਾਹਾਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਏ?’

‘ਸਰ, ਮੈਂ ਦਸਵੀਂ ਦੀ ਫੀਸ ਭਰੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਸਰ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਹਿਸਾਬ ਤੇ

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਾ ਦਿਆ ਕਰੋ।’

ਮੈਂ ਚਾਹ ਦੀਆਂ ਘੁੱਟਾਂ ਭਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਅਤੇ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਇਹ ਵਿਧ-ਮਾਤਾ ਦਾ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਵਿੱਦਿਆ ਦੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਵਿੱਦਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਵਿੱਦਿਆ ਨੂੰ ਜ਼ਬਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਕਾਲਜ, ਕਿਉਂਜੋ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਅੱਜ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਮੇਰਾ ਪੀਰੀਅਡ ਨਹੀਂ ਲਗਾਇਆ) ਉਥੇ ਮੱਲੋ-ਮੱਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਝਾਕ ਕੇ ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰ ਗਿਆ, ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਹੀ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਪਾਸ ਕਰ ਲਵੇ ਅਤੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੈਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾ ਕੇ ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਪਾਸ ਕਰਵਾ ਦੇਣਾ, ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪੁੰਨ ਜਾਪ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲੈਣ ਲਈ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸੁਆਲ ਪੁੱਛੇ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਰੋਸਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਕਾਫੀ ਕੁਝ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਾਣਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਅੱਗੇ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦਿਲਚਸਪੀ ਤਾਂ ਉਸ ਅੰਦਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਹੁਣ ਕੇਵਲ ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਸੀ, ਮੈਂ ਉਸ ਸ਼ਾਮੀ ਛੇ ਵਜੇ ਦਾ ਟਾਈਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹਾਲੇ ਛੇ ਵਜਣ 'ਚ ਦਸ ਮਿੰਟ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਕਿਤਾਬਾਂ ਕਾਪੀਆਂ ਚੁੱਕ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਈ। ਇਸ ਵਾਰ ਉਸਦੀ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਆਉਣ ਦੀ ਹਰਕਤ ਮੈਨੂੰ ਇਤਨੀ ਬੁਰੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀ। ਸਗੋਂ ਮੈਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਚੰਗਾ ਚੰਗਾ ਜਿਹਾ ਲੱਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਲ੍ਹ ਵਾਲੀ ਸੁਰਿੰਦਰ ਅਤੇ ਅੱਜ ਵਾਲੀ ਸੁਰਿੰਦਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਫਰਕ ਸੀ। ਕਲ੍ਹ ਜਿਥੇ ਉਹ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਉਲਝੀ ਜਿਹੀ ਲੱਗੀ ਸੀ, ਅੱਜ ਉਸਦੇ ਕੱਪੜੇ ਵੀ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਪੁਸ਼ਾਕ ਭਾਵੇਂ ਸਾਧਾਰਨ ਸੀ, ਪਰ ਸਾਫ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਿੱਧੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਲ ਵਾਹੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਕਾਪੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਆਪਣੇ ਕਾਲਜ ਦੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਜੀਨ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਲ ਕੱਟੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ.....। ਕਲ੍ਹ ਨਾਲੋਂ ਅੱਜ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜਾ ਵਰਣਨਯੋਗ ਇੱਕ ਹੋਰ ਫਰਕ ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਅੱਜ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਧੀ ਜੱਸੀ ਵਰਗੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਮੇਰੀ ਕਿਸੇ ਵਿਦਿਆਰਥਣ

ਵਰਗੀ ਜਾਪ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਸਾਡੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬੈਠ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਹਿਸਾਬ ਦੇ ਦੋ ਫਾਰਮੂਲੇ ਪੜ੍ਹਾਏ, ਜਿਹੜੇ ਉਸਨੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਮਝ ਲਏ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਇੱਕ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹਾਈ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਸਨੇ ਸਮਝ ਲਈ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਸਾਢੇ ਸੱਤ ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਸਮਾਂ ਕਦੋਂ ਬੀਤ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਜੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਹੋਣ ਕਿ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਇੱਕ ਵਾਰ ਸਮਝਾਈ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝ ਲੈਣ ਤਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਪਰਪੱਕਤਾ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਹੋਰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਚਲੇ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇੱਕ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਦਿਨ ਢਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਇੱਕਲੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਰਸੋਈ ਆਦਿ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਮੈਂ ਆਪ ਹੀ ਕਰਨਾ ਸੀ।

ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੁਟੀਨ ਜਿਹਾ ਹੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਛੇ ਵਜੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪੂਰਾ ਤਾਣ ਲਗਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ। ਅਧਿਆਪਕ ਲਈ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਸੁਆਦ ਵੀ ਉਥੇ ਹੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਕਿਆ ਰਹੇ। ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਜਾਂ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਕੰਮ ਦਸਦਾ, ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਲਿਆਉਂਦੀ। ਨਾਲੇ ਅਜਿਹੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਆਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਹੁਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ। ਉਸ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂ ਮੈਨੂੰ ਘਰ ਖਾਲੀ ਖਾਲੀ ਜਾਪਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ।

‘ਸਰ ਤੁਸੀਂ ਰੋਟੀ ਆਪ ਪਕਾਉਂਦੇ ਓ, ਜੇ ਬੁਰਾ ਨਾ ਮੰਨੋ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਕਾ ਜਾਇਆ ਕਰਾਂ’, ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨੇ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ।

ਉਂਜ ਤਾਂ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਰੋਟੀ ਪਕਵਾਈ ਜਾਵੇ ਪਰ ਇਹ ਰੋਟੀ ਪਕਾਉਣਾ ਦਾਲ ਸਬਜ਼ੀ ਧਰਨਾ ਵੀ ਤਾਂ ਇੱਕ ਖਲਜਗਣ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਪ ਰੋਟੀਆਂ ਪਕਾਉਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲੰਘੀ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਹੋਸਟਲਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਰਹਿ ਕੇ ਬਾਹਰ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਦਰ ਕਮਰਾ ਲੈਕੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ, ਹੋਟਲ ਦੀ ਰੋਟੀ ਤੋਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਉਂਜ ਹੀ ਚਿੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਹੀ ਥੱਪ ਲਿਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਮੈਂ ਤੇ ਪਤਨੀ ਇੱਕਠੇ ਸਾਂ, ਤਦ ਵੀ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਰੋਟੀ ਆਦਿ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਤੜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਝੱਲੀ।

ਫਟਾ ਫੱਟ ਆਟਾ ਗੁੰਨਿਆ ਤੇ ਤਵੇ ਉਪਰ ਥੱਪ ਲਈਆਂ। ਆਪ ਪਕਾਈ ਰੋਟੀ ਸੁਆਦ ਵੀ ਤਾਂ ਕਿੰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕੱਚੀ ਪਿੱਲੀ ਹੀ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਉਸਦੇ ਇੰਨਾ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਮੈਂ ਕਹਿ ਬੈਠਾ, 'ਨਹੀਂ ਸ਼ਿੰਦੀ! ਤੂੰ ਲੇਟ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰੇਂਗੀ, ਤੂੰ ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਨੈ, ਨਾਲੇ ਮਾਂ ਫਿਕਰ ਕਰਿਆ ਕਰੇਂਗੀ।' 'ਨਹੀਂ ਜੀ, ਮਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਆਈ ਹਾਂ।'

ਮਾਂ

ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਇਆ। ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਉਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਠਪ! ਠਪ!! ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਸਨੇ ਕੁੱਝ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਵੀ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ, ਇਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਉਣਾ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗਿਆ ਸੀ। ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਵੀ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਕੁੱਝ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉਪਰ ਦਸਤਕ ਦੇ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਜਗਾਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਹੱਕਾ ਬੱਕਾ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਚਾਹ ਦਾ ਗਿਲਾਸ ਸੀ। ਜਿਹੜਾ ਉਹ ਘਰੋਂ ਹੀ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਆਈ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ ਬਚਪਣ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਹ ਦਾ ਗਿਲਾਸ ਲਈ ਖੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਮਾਨਣ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਚਾਹ ਦਾ ਗਿਲਾਸ ਫੜਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਹੀ ਬੱਚਾ ਹੋਵਾਂ ਤੇ ਉਹ.....।

ਉਪਰ ਜਾਕੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਗੁਸਲਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਪਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਬਹੁਕਰ ਨਾਲ ਕਮਰਾ ਸਾਫ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ।

'ਪਾਣੀ ਗਰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ?' ਮੈਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਆਖ ਛੱਡਦਾ ਹਾਂ।

'ਸਰਦੀਆਂ 'ਚ ਠੰਢੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਨਹਾਉਣ ਨਾਲ ਜ਼ੁਕਾਮ ਹੋ ਜਾਂਦੈ।'

ਉਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਠੰਠਬਰ ਜਿਹਾ ਹੀ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਸ ਨੇ ਦੱਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਵੀ ਇੰਦਾਂ ਹੀ ਆਖਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ।

'ਸਰਦੀਆਂ 'ਚ ਠੰਢੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਨਹਾਉਣ ਨਾਲ ਜ਼ੁਕਾਮ ਹੋ ਜਾਂਦੈ।'

ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ

ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੁਪਹਿਰ ਵੇਲੇ ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਈ। ਮੈਂ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਸਾਂ। ਗਰਮੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਰਦੀ, ਦੁਪਹਿਰ ਵੇਲੇ ਸੌਣ ਦੀ ਆਦਤ ਮੇਰੀ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮੇਰੀ ਅੱਖ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਟੇਬਲ ਉਪਰ ਬੈਠੀ ਮੇਰੀ ਕਿਤਾਬ 'ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ' ਪੜ੍ਹ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਕੁਰਸੀ ਉਪਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬੈਠੀ? ਇਸ ਸੁਆਲ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਵਿਚਲਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿਉਂ ਜੁ ਇੰਦਾਂ ਮੇਰੇ ਟੇਬਲ ਉਪਰ ਬੈਠ ਕੇ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਹਰਪਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ!

ਮੈਨੂੰ ਉਠਦਿਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਮੈਨੂੰ ਆਈ ਨੂੰ ਪੌਣਾ ਘੰਟਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੁਸੀਂ ਬੜੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਦੇ ਹੋ? ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹ ਮਾਰੀ ਹੈ।' ਉਸ ਦੇ ਇੰਨਾਂ ਕਹਿਣ ਉਪਰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਮਰ ਜਿਹਾ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਜਿਵੇਂ ਸਾਹ-ਸਤ ਹੀ ਨਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਹਰਪਾਲ ਨੇ ਵੀ ਇਸੇ ਮੇਜ਼ ਉਪਰ ਬੈਠ ਕੇ, ਮੇਰੇ ਇੰਦਾਂ ਹੀ ਸੁੱਤਿਆਂ ਪਿਆਂ, ਸਾਰੀ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹ ਮਾਰੀ ਸੀ।

ਭੈਣ

ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਇਤਿਹਾਸ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੁਹਰਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਣਾ ਇਤਫਾਕ ਹੀ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਰੱਖੜੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਉਸ ਦਾ ਮੇਰੀ ਕਲਾਈ ਉਪਰ ਰੱਖੜੀ ਬੰਨ੍ਹਣਾ.....ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਇਤਫਾਕ ਹੀ ਤਾਂ ਸੀ। ਉਸ ਵਾਰ ਭੈਣ ਦੀ ਰੱਖੜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਕੁੱਝ ਉਦਾਸ ਜਿਹਾ ਸਾਂ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਇਹ ਉਦਾਸੀ ਛਿਣ-ਭੰਗਰ ਹੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਰੱਖੜੀ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਮਿਸਰੀ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਈ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਅਕਹਿ ਸੁਆਦ ਜਿਹਾ ਘੁਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਸਾਰੇ ਪੈਸੇ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਹਾਲੇ ਤਾਂ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਆਖਰੀ ਹਫ਼ਤਾ ਹੀ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਜੇਬ ਖਾਲੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਪਲੋਸ ਸਕਿਆ। ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਉਪਰ ਫਿਰਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉਪਰ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਮੁਸਕਾ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਹ ਕੀ ਲਿਖਾਂ ਕੇ ਇਹ ਮੁਸਕਾਹਟ ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਦੀਪ ਦੀ ਮੁਸਕਾਹਟ ਨਾਲ ਕਿੰਨੀ ਮਿਲਦੀ - ਜੁਲਦੀ ਸੀ।

ਪਤਨੀ

ਮੇਰੀ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਫਲ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਮੈਟਿਕ 'ਚੋਂ ਚੰਗੇ ਨੰਬਰਾਂ ਨਾਲ ਪਾਸ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਈ ਤਾਂ ਉਹ ਟਿਕ ਕੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠ ਰਹੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਉਹ ਇੰਨੇ ਖੁਸ਼ ਜਾਪ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਹੋਰ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੱਗ ਰਹੀ ਸੀ? ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆ ਹੈ, ਉਹ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਬਹਾਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਪੱਰਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ। ਜਦੋਂ ਕਾਪੀ ਦਿਖਾਉਣ ਲਗਦੀ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਉੱਪਰ ਝੁਕ ਜਾਂਦੀ। ਚਾਹ ਫੜਾਉਂਦੀ ਤਾਂ ਅਚੇਤ ਹੀ ਉਸਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਮੇਰੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਗੋਲਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਉਹ ਬਗ਼ੈਰ ਕਿਸੇ ਇਜ਼ਾਜ਼ਤ ਤੋਂ ਆਕੇ ਸੌਫੇ ਉਪਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਈ ਅਤੇ ਗੀਜਲਟ-ਕਾਰਡ ਦਿਖਾਉਣ ਲੱਗੀ, ਹੱਸ ਪਈ ਤਾਂ ਗੱਲ ਮੇਰੀ ਕੁੱਝ ਸਮਝ ਪਈ। ਕੁੜੀ ਇੱਕ ਸੀ ਪਰ ਕਿੰਨੀ ਛੇਤੀ ਉਸ ਦਾ ਰੂਪ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਤਨਖਾਹ ਆਦਿ ਨਾ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ, ਅੱਜ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਪਤਨੀ ਵਾਂਗ ਜਾਪ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਅਗਲੇ ਪਲ ਹੀ ਉਹ ਮੇਰੀ ਗਲਵੱਕੜੀ ਅੰਦਰ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਪਹਿਲ ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਹੋਈ ਸੀ ਜਾਂ ਉਸ ਵੱਲੋਂ। ਬੱਸ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ...।

ਪਰ ਅਗਲੇ ਹੀ ਪਲ ਮੈਂ ਚੇਤਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਇਹ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ? ਕੀ ਇਹ ਘੋਰ-ਪਾਪ ਨਹੀਂ? ਕੀ ਮੈਂ ਅਧਿਆਪਕ ਹਾਂ? ਕੀ ਮੈਂ ਅਗਾਂਹ-ਵਧੂ ਲਿਖਾਰੀ ਹਾਂ? ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸੁਆਲ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਅੰਦਰ ਲਟਕ ਗਏ ਸਨ।

ਮੈਂ ਇੱਕ ਦਮ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਕੁਰਸੀ ਉਪਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਮੈਂ ਸਿਗਰਟ ਸੁਲਘਾ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਕੁੱਝ ਦੇਰ ਤਾਂ ਉਵੇਂ ਹੀ ਖੜ੍ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਕੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਉਥੋਂ ਤੁਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਉਹ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਪਿੱਠ ਮੇਰੇ ਲਈ ਆਰਸੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਮੇਰਾ ਚਿਹਰਾ ਕਿੰਨਾ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੱਧੀ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਚਿੱਟੀ ਅਤੇ ਗ਼ਮਗੀਨ ਚਿਹਰਾ। ਮੈਂ ਕਸ਼ ਉਪਰ ਕਸ਼ ਖਿੱਚੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।



ਖਚਰੀ ਔਰਤ

ਭਾਵੇਂ ਲਾਈਟ ਘੰਟੇ ਭਰ ਤੋਂ ਬੁਝੀ ਹੋਈ ਸੀ ਪਰ ਮੈਂ ਹਾਲੀ ਸੁੱਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਾਂ।

ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਕੁੱਝ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ ਕੇ ਪਏ ਰਹਿਣਾ ਕਦੀ ਕਦੀ ਮੈਨੂੰ ਉਂਜ ਹੀ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਚੌਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਹਨੇਰੇ ਅੰਦਰ ਖਾਲੀ ਦਿਮਾਗ ਲੈ ਕੇ ਬੈਠਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਆਦ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮੈਂ ਘੰਟੇ ਭਰ ਤੋਂ ਮਾਣ ਰਿਹਾ ਸਾਂ।

ਇਤਨੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਠੱਕ, ਠੱਕ ਹੋਈ। ਹਾਂ ਕੋਈ ਬੂਹਾ ਖਟਕਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਠਿਆ ਅਤੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵੱਲ ਵੱਧਿਆ। ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲਿਆ। ਦੋਸਤ ਹੈ। ਮੈਂ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਹੋਰ ਅਗੇ ਵਧਿਆ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਔਰਤ ਸੀ। ਮੈਂ ਘਬਰਾ ਜਿਹਾ ਗਿਆ।

‘ਸੁਰਿੰਦਰ ਤੂੰ? ਅਹਿ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਕੌਣ ਹੈ?’ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ।

ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬਾਹੋਂ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਧੂਹ ਕੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਬਲਬ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ, ਉਸਦੇ ਚੇਹਰੇ ‘ਤੇ ਘਬਰਾਹਟ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਪਰਤੱਖ ਸਨ।

‘ਕੀ ਗੱਲ ਐ? ਇਹ ਔਰਤ ਕੌਣ ਐ?’ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੁਹਰਾਇਆ।

‘ਯਾਰ ਮੈਂ ਬੜਾ ਦੁਚਿਤੀ ਵਿੱਚ ਹਾਂ। ਇਹ ਉਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੂੰ ਖਚਰੀ ਔਰਤ ਕਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੈਂ, ਅੱਜ ਹੀ ਆਈ ਹੈ।’ ਉਸ ਨੇ ਕੰਬਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ।

ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ, ਜਦ ਮੈਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਹਾਸੀ ਹਾਸੀ ਵਿੱਚ ਸੁਰਿੰਦਰ ਹੱਥੋਂ ਕਾਗਜ਼ ਖੋਹ ਕੇ ਪੜ੍ਹਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸਾਂ। ਉਹ ਖਤ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਇੱਕ ਲਾਈਨ ਹੁਣ ਵੀ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਅੰਦਰ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਹੋ ਉੱਠੀ ਸੀ। ‘ਪ੍ਰੀਤਮ ਤੁਹਾਡੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੀ ਦੀਵਾਨੀ ਹੋਈ ਮੈਂ ਹੁਣ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਪਿਆਰ-ਛੂਹ ਲਈ ਤੜਪ ਰਹੀ ਹਾਂ।’ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਲਾਈਨ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਉੱਪਰ ਇੱਕ ਹੋਰ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਅੰਦਰ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਨਹੀਂ ਘਟੀ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਖਤ ਦੀ ਇਹ

ਲਾਈਨ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਅੰਦਰ ਇਹ ਖਿਆਲ ਘਰ ਕਰ ਗਿਆ ਕਿ ਔਰਤ ਸਦਾ ਮਰਦ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਤੋਂ ਥਿੜਕਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੋਸਤ ਸੁਰਿੰਦਰ ਹੋਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਜਾਪਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਦੀ ਹਾਲਤ ਅਜੀਬ ਸੀ। ਉਹ ਖਤ ਪੜ੍ਹਨ ਸਾਰ ਹੀ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁੰਮ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ-ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲੈਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ, ‘ਦੋਸਤ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਹੀ ਆਦਮੀ ਦੇ ਰਾਹ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਰੁਕਾਵਟ ਹੈ। ਇਹ ਬੜੀਆਂ ਖਚਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ, ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਭੰਬਲ ਭੂਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਯਾਰ ਗੁੱਸਾ ਨਾ ਮੰਨੀ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਇਹ ਵੀ ਖਚਰੀ ਔਰਤ ਹੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ।’

ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਜਦ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਚਿੱਠੀ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਦਿਖਾ ਦਿੰਦਾ। ਹਰੇਕ ਖਤ ਦਾ ਮਜ਼ਮੂਨ ਲਗਭਗ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ, ‘ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਬਿਨਾ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਤੁਹਾਡੀ ਇੱਕ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੀ ਮੇਰੇ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਣ ਗਈ ਹੈ।’ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੀ ਹਰੇਕ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਉਸ ਦਾ ਖਚਰਾਪਣ ਡੂੰਘਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਮੈਂ ਸੁੱਤੇ ਹੀ ਕਹਿ ਉਠਦਾ ‘ਬੜੀ ਖਚਰੀ ਔਰਤ ਹੈ, ਯਾਰ।’

ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਸੁਰਿੰਦਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਇਥੇ ਕਿਵੇਂ ਆ ਗਈ? ਹਾਲੀਂ ਕਲ ਹੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਆਈ ਸੀ। ਪਰ ਸੁਰਿੰਦਰ ਨੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਆਉਣ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ।

ਮੈਨੂੰ ਚੁੱਪ ਵੇਖ ਕੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ‘ਯਾਰ ਇਹ ਘਰ ਛੱਡ ਆਈ ਹੈ। ਸਿੱਧੀ ਹੋਸਟਲ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਹੋਸਟਲ ਇਨਚਾਰਜ ਤੋਂ ਨੇੜੇ ਦੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਕਹਿਕੇ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਵਾਇਆ। ਯਾਰ, ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਮੱਦਦ ਕਰ। ਅੱਜ ਦੀ ਰਾਤ ਠਹਿਰਣ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾ, ਸਵੇਰੇ ਇਹ ਚਲੀ ਜਾਏਗੀ।’

‘ਘਰ ਛੱਡ ਆਈ ਹੈ ? ਬੜੀ ਖਚਰੀ ਔਰਤ ਹੈ।’ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ। ਦੋਸਤ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਹਮਦਰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀ ਹਵਾ ਵੀ ਖਾਣੀ ਪੈ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਦੋਸਤੀ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵਧੇਰੇ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਔਰਤ ਉੱਪਰ ਬੜਾ ਗੁੱਸਾ ਆਇਆ, ਜਿਸ ਦੀ ਗ਼ਲਤੀ ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰਾ ਦੋਸਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਔਕੜ ਵਿੱਚ ਫਸ ਸਕਦੇ ਸਾਂ।

‘ਚੰਗਾ ਤੁਸੀਂ ਮੰਜੀ ਉੱਪਰ ਪੈ ਜਾਵੋ। ਮੈਂ ਥੱਲੇ ਦਰੀ ਵਿਛਾ ਲਵਾਂਗਾਂ’, ਮੈਂ ਫਰਸ਼ ਉਪਰਲੀ ਸਿੱਲ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ।

‘ਠੀਕ ਐ, ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਲੈ ਆਵਾਂ।’ ਇਤਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਉਸ ਵੱਲ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਵੜ ਕੇ ਲਾਈਟ ਜਗਾਈ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਲਈ ਥੱਲੇ ਫਰਸ਼ ਉੱਪਰ ਦਰੀ ਵਿਛਾਈ। ਚਾਦਰ ਵਿਛਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਜਦ ਉਹ ਅੰਦਰ ਆਏ। ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ, ਉਹ ਇੱਕ ਸਾਧਾਰਨ ਕੁੜੀ ਸੀ ਤੇ ਸਾਧਾਰਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਨਫ਼ਰਤ ਜਿਹੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਸਾਰ ਹੀ ਚਿਣਗ ਹੋਰ ਵੀ ਭੜਕ ਉੱਠੀ। ਪਰ ਮੈਂ ਮੂੰਹ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਕਰ ਲਿਆ।

ਫਿਰ ਦੇਖਿਆ।

ਉਹ ਮੰਜੀ ਉੱਪਰ ਜਾ ਬੈਠੀ ਸੀ।

ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਔਰਤ ਸੀ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਕਮਰੇ ਅੰਦਰ ਮੇਰੀ ਹੋਂਦ। ਪਰ ਬਾਹਰ ਦਸੰਬਰ ਦੀ ਠੰਢ ਸੀ। ਸੋ ਮੈਂ ਕੰਨ ਲਪੇਟ ਕੇ ਰਜਾਈ ਉੱਪਰ ਲੈ ਲਈ।

ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਇੰਜ ਪਏ ਰਹਿਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਮੈਥੋਂ ਰਹਿ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਰਜਾਈ ਬੋੜੀ ਜਿਹੀ ਇੱਕ ਪਾਸਿਉਂ ਚੁੱਕੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖਣ ਲੱਗਿਆ।

ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਮੰਜੀ ਉੱਪਰ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਚੁੱਪ ਚਾਪ। ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਕੋਲ ਕੋਲ ਹੀ ਬੈਠੇ ਸਨ ਪਰ ਇੰਜ ਜਾਪ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਹੋਣ।

‘ਪ੍ਰੀਤ ਤੂੰ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।’ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਅੰਦਰ ਸੁਰਿੰਦਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਪਈ।

‘ਮੈਂ... ਮੈਂ ਹੋਰ ਕਰ ਵੀ ਕੀ ਸਕਦੀ ਸਾਂ... ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਖਤ ਤੱਕ ਦਾ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ... ਜੇ ਕਿਤੇ ਘਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਮੈਂ...।’

‘ਉਹ ਤਾਂ ਸਭ ਠੀਕ ਐ। ਪਰ ਇਦਾਂ ਘਰੋਂ ਨੱਠ ਉੱਠਣ ਵਿੱਚ ਕਿਧਰ ਦੀ ਅਕਲਮੰਦੀ ਹੈ।’

‘ਮੈਂ ਘਰੋਂ ਭੱਜ ਕੇ ਸਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਉੱਪਰ ਆ ਗਈ ਹਾਂ।’

ਉਸ ਦੇ ਇਸ ਉੱਤਰ ਨੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਨੂੰ ਨਿਰ-ਉੱਤਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਔਰਤਾਂ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮਰਦਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਫਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

‘ਚੰਗਾ ਫਿਰ ਸਵੇਰੇ ਆਪਾਂ ਹਸਪਤਾਲ ਚੱਲਾਂਗੇ... ਅਪਰੇਸ਼ਨ... ਤੇ ਫਿਰ

ਤੂੰ ਵਾਪਸ ਚਲੀ ਜਾਵੀਂ, ਮੈਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਵਾਂਗਾ।’ ਸੁਰਿੰਦਰ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਪਿੱਠ ਉੱਪਰ ਆਪਣਾ ਕੰਬਦਾ ਹੱਥ ਫੇਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

‘ਅਪ੍ਰੇਸ਼ਨ... ਅਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਮੈਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਕਰਾਵਾਂਗੀ। ਤੁਹਾਨੂੰ, ਮੈਨੂੰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਬੂਲ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ।’ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ।

ਸੁਰਿੰਦਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਇੱਕ ਦਮ ਲਾਲ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੇ ਥੱਪੜ ਕੱਢ ਮਾਰਿਆ ਹੋਵੇ।

ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਦਿਆਂ ਆਖਿਆ, ‘ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਕਰੀਦੀ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਫਿਕਰ ਐ, ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ?’

‘ਮੇਰੇ ਵੀ ਤਾਂ ਮਾਂ ਬਾਪ ਹਨ ਪਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ ਆਈ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ।’

ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੰਝੂ ਛਲਕ ਆਏ। ਅੰਤਲਾ ਵਾਕ ਉਸ ਇੰਝ ਕਿਹਾ, ‘ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੀ ਮੈਂ ਸਮਝ ਲਵਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਗਲਤ ਆਦਮੀ ’ਤੇ ਇਤਬਾਰ ਕੀਤਾ।’

ਸੁਰਿੰਦਰ ਚੁੱਪ ਸੀ।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸਮਝ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੋਸਤ ਸੁਰਿੰਦਰ ਬੜਾ ਹੀ ਡਰਪੋਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਆਦਮੀ ਜਾਪ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਔਰਤ ਉੱਪਰ ਬੜਾ ਮੋਹ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਪਲ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਕਿ ਉੱਠਾਂ ਅਤੇ ਜਾ ਕੇ ਕਹਾਂ, ‘ਸੁਰਿੰਦਰ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਇਆ? ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਲਈ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ।’ ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਮੈਂ ਉੱਠ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਮੈਂ ਪਿਆ ਹੀ ਰਿਹਾ।

ਸਵੇਰੇ ਜਦ ਅੱਖ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਤਾਂ ਸੁਰਿੰਦਰ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਖੁਸ਼ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਜਾਗਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਆਖਿਆ, ‘ਉਹ ਚਲੀ ਗਈ... ਉਹ ਖ਼ਚਰੀ ਔਰਤ।’

‘ਤੇ ਤੂੰ ਇਥੇ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਤੂੰ ਗਲਤ ਆਦਮੀ।’

ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲੇ ਅਛਪਲੇ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਮੂੰਹ, ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਰਹਿ ਗਿਆ।



ਸੱਪ

ਜਿਉਂ ਹੀ ਮੈਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਅੰਦਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗੁੱਛਾ-ਮੁੱਛਾ ਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਨਜ਼ਰ ਪਈ। ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦਾ, ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਬੰਟੀ ਭੱਜਦਾ ਹੋਇਆ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਇਆ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਪੈਂਟ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਖਿੱਚਦਿਆਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ, ‘‘ਪਾਪਾ! ਸੱਪ!!’’ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਧੂਹ ਕੇ ਉਸ ਗੁੱਛਾ-ਮੁੱਛਾ ਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਕੋਲ ਲੈ ਗਿਆ।

ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਾਲਾ ਨਾਗ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਸਿਰੀ ਤਾਜ਼ੀ ਫਿਹਰੀ ਹੋਈ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਵੀ ਆ ਪਹੁੰਚੀ, ‘ਮੈਂ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਕਹਿ ਚੁੱਕੀ ਆਂ, ਕੱਚਾ ਮੌਸਮ ਐ, ਦੁੱਧ ਦਾ ਛਿੱਟਾ ਦੇ ਲੈਣ ਦਿਆ ਕਰੋ। ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਇੱਕ ਨਾ ਮੰਨੀ।’

ਮੈਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਪਤਨੀ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਡੂੰਘੇ ਖੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਬੋਲਦੀ ਜਾਪ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਕਿ ਕਹਿ ਦਿਆਂ, ‘ਸੱਪਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਨਹੀਂ ਪਿਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ’, ਪਰੰਤੂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ ਇਹੋ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਨਿਕਲ ਸਕੇ, ‘ਪਿਆਰੀ’ ਦੁੱਧ ਤਾਂ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੀਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਛਿੱਟਾ ਦੇ ਕੇ ਕੀ ਕਰਾਂਗੇ?’

ਪਤਨੀ, ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਅਨੁਸਾਰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਵੱਲ ਬਗ਼ੈਰ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਿਆਂ ਰਸੋਈ ਵੱਲ ਚਲੀ ਗਈ।

ਬੰਟੀ ਹਾਲੇ ਵੀ ਸੱਪ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੁਆਕ ਉੱਪਰ ਕਿਤੇ ਬੁਰਾ ਅਸਰ ਨਾ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਇਸ ਲਈ ਬਾਜ਼ਾਰ ’ਚੋਂ ਉਸ ਲਈ ਲਿਆਂਦਾ ‘ਬਾਲ-ਉਪਦੇਸ਼’ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜਾਉਂਦਿਆਂ ਅੰਦਰ ਚਲੇ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ। ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਹੋਏ ਸੱਪ ਉੱਪਰ ਜਾ ਪਈ।

✱ ✱ ✱ ✱

ਚਾਚਾ ਜੀ ਆਏ ਹਨ।

ਕਦੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪੂਜਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ। ਪਿਉ ਦੀ ਲੰਮੀ ਬਿਮਾਰੀ ਨਾਲ ਬਿਮਾਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਘਰ ਦੀ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹੀ ਤਾਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਚਾਚਾ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਮੇਰੇ ਪਿਉ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਹੜਪਣ ਲਈ ਹੀ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਪੜ੍ਹ ਲਿਖ ਕੇ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਮੰਗਿਆ ਤਾਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, 'ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਆਦਮੀ ਬਣਾਇਆ।' ਹੁਣ ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਸਨ ਕਿ 'ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਜੰਮਿਆ।' ਪਰ ਕਿਉਂ ਜੁ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਬੁਢਾਪੇ ਕਾਰਣ ਆਪਣੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨ ਗਿਣ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਨਾ ਕਹਿ ਸਕੇ। ਉਸ ਦਿਨ ਚਾਚਾ ਜੀ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ।

ਤੇ ਅੱਜ ਫਿਰ ਆਏ ਸਨ। ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਮੰਜੇ ਉੱਪਰ ਬੈਠੇ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਕੁੱਝ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲੀਆਂ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਹਿਰਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਅੱਗ ਨਿਕਲ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਦੀ ਸਿਰੀ ਕੁੱਟ ਦਿਆਂ, ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਦਮਾਂ 'ਚ ਲੁੜਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

* * * *

ਇੱਕ ਚੀਖ ਜਿਹੀ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਵਿੰਨ੍ਹ ਸੁੱਟਦੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਬੰਟੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। 'ਬਾਲ-ਉਪਦੇਸ਼' 'ਚੋਂ ਵਰਣਮਾਲਾ ਵਾਲਾ ਸਫ਼ਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਹੱਥ ਰੱਖਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਚੋਂ ਕੇਵਲ ਇੰਨਾ ਹੀ ਨਿੱਕਲ ਸਕਿਆ 'ਸ-ਸੱਪ।'।

ਪਤਨੀ ਫਿਰ ਆ ਰਹੀ ਸੀ, 'ਤੁਸੀਂ ਸੱਪ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਦੱਬ ਆਓ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਨੇ ਸਹਿਮ ਨਾਲ ਰੋਣਾ ਪਿੱਟਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਣੈ।'।

ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦਫ਼ਤਰੋਂ ਥੱਕਿਆ ਟੁੱਟਿਆ ਆਇਆ ਸਾਂ। ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਜੁਆਬ ਦੇਣ ਹੀ ਲੱਗਿਆ ਸਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਡਰ ਆਇਆ ਕਿ ਕਿਤੇ ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੱਪ ਦੁਬਾਰਾ ਜਿਉਂਦਾ ਹੀ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ, ਕਹੀ ਅਤੇ ਬੱਠਲ ਲੈ ਆਈ ਸੀ। ਕਹੀ ਨਾਲ ਸੱਪ ਨੂੰ ਬੱਠਲ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਇਆ।

ਬੰਟੀ ਹਾਲੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ।

* * * *

ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਮੈਂ ਇੱਕ 'ਤੁਰੰਤ ਫਾਇਲ' ਦੇਖਦਿਆਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਇਹ ਬਾਸ ਵੀ ਤਾਂ ਇੱਕ ਸੱਪ ਹੀ ਹੈ। ਸਾਲਾ, ਆਪ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਨਹੀਂ, ਸਾਨੂੰ ਐਵੇਂ ਡਾਂਟਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਫਿਰ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੇ ਉਹ ਬਾਸ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਅਧੀਨ ਕਰਮਚਾਰੀ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਇਹ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਦੇਣ

ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਬਾਸ ਨੂੰ ਸੱਪ ਸਮਝਣ ਲੱਗਾਂਗੇ ਤਾਂ 'ਕਲਾਸ ਫੋਰ' ਸਾਨੂੰ ਸੱਪ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਜਾਣਗੇ। ਫਿਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਚੌਪਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਕੰਮ ਨੂੰ ਠੀਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚੱਲਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਮੈਂ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਦੀ ਵੀ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਵੇਖਾਂਗੇ।

* * * *

ਸਦਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਾ ਮੋੜ ਮੁੜ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਸਾਹਮਣੇਉਂ ਮੇਰਾ ਪੱਕਾ ਮਿੱਤਰ ਹੱਥਕੜੀਆਂ ਸਮੇਤ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨਾਲ ਆਉਂਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਅੱਖ ਨਾ ਮਿਲਾਈ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਪਿੱਛੋਂ ਆ ਰਹੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸਿਪਾਹੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ, 'ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਲਾ ਸੱਪ ਐ, ਪੈਸਿਆਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਗਲਾ ਘੁੱਟ ਦਿੱਤਾ।'।

ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਉਸ ਮਿੱਤਰ ਨਾਲ ਬੜੀ ਨਫ਼ਰਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ ਕਰ ਵੀ ਕੀ ਸਕਦਾ ਸਾਂ?

* * * *

ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਮੇਰੀਆਂ ਬਾਹਾਂ, ਗਲ ਅਤੇ ਲੱਤਾਂ ਉੱਪਰ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸੱਪ ਗੰਗ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਕੋਈ ਸ਼ਿਵ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿ ਵਿਸ਼ਪਾਨ ਕਰ ਸਕਾਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਖੁਦ ਅਜਿਹਾ ਸੱਪ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਸੱਪ ਤੇ ਡੰਗਣ ਨਾਲ ਜ਼ਹਿਰ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹ ਸਕੇਗੀ। ਆਪਣੇ ਮੰਜੇ ਉੱਪਰ ਪਿਆ ਪਿਆ ਮੈਂ ਕੰਬਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਕੋਲ ਹੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਬੰਟੀ ਪਏ ਹਨ। ਘਬਰਾਹਟ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਜਗਾ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ, 'ਪਰ ਸੱਪ ਮਾਰਿਆ ਕਿਸ ਨੇ ?'

'ਉਹ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੱਸਣਾ ਹੀ ਭੁੱਲ ਗਈ, ਬੰਟੀ ਨੇ ਸੱਪ ਦੀ ਸਿਰੀ ਉੱਪਰ ਅਜਿਹਾ ਡੰਡਾ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਉਹ ਉਥੇ ਹੀ ਲੁੜਕ ਗਿਆ?'

ਮੈਂ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਬੰਟੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਦਗ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਜਿਹੜੀ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੱਸ ਸਕਦਾ।

००

ਖੁਰ ਰਿਹਾ ਆਦਮੀ

ਅੱਜ ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਕੁੱਝ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਲੇ ਤਾਂ ਦਿਨ ਕਾਫ਼ੀ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਅਜੇ ਤਾਂ ਨਾਨੂ ਪਾਨਵਾੜੀ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਨਾਨੂ ਪਾਨਵਾੜੀ ਵੀ ਬੜੀ ਅਜੀਬ ਸ਼ੈਲੀ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਯੂ.ਪੀ. ਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਪਾਨ ਕੀ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਤਾਅ ਹੀ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਦੁਕਾਨ ਉੱਪਰ ਆ ਕੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਪਾਨ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ 'ਚੋਂ ਧੋ ਕੇ ਕੱਢਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਰੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦਾ ਰੰਗ ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਦ ਹੀ ਨਸ਼ਿਆ ਜਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਪਾਨ ਉਹ ਆਪਣੇ ਲਈ ਹੀ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪਾਨ ਲਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਗਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਧਰੋਂ ਉਧਰੋਂ ਤਾੜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਉੱਪਰ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ਰੇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਲਟਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਪੀਲੀ ਪੱਤੀ ਵਾਲੇ ਪਾਨ ਦੀ ਪਿਚਕਾਰੀ ਸੁੱਟਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ, 'ਭਾਈ ਇਹ ਸਭ ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਹੀ ਕਮਾਲ ਐ, ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੋਟੋਆਂ ਨਾ ਲਗਾਈਏ ਤਾਂ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਸਾਨੂੰ ਏਸ ਬਾਜ਼ਾਰ 'ਚ ਕਦੋਂ ਟਿਕਣ ਦਿੰਦੇ ਨੇ।' ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਉਹ ਵੀ ਕਿੰਨੀ ਸ਼ੁੱਧ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਵਪਾਰੀ ਆਦਮੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਗਾਹਕਾਂ ਉੱਪਰ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਗਾਹਕ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਹੀ ਬੋਲੀ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਸੀ ਕਿ ਇੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਗਾਹਕ ਵਧੇਰੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਟਰੱਕ ਡਰਾਈਵਰਾਂ, ਕੰਡਕਟਰਾਂ ਅਤੇ ਟੈਕਸੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਮਾਲ ਸਸਤਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਦੂਜਾ ਇਹ ਏਰੀਆ ਆਮ ਸ਼ਹਿਰ ਨਾਲੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਦੂਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਏਨਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਉਸ ਨੇ ਦੇਖਿਆ, ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਠੇਕੇ ਵਾਲਾ ਚੌਧਰੀ ਵੀ ਹਾਲੇ ਠੇਕੇ ਦਾ ਅੱਧਾ ਸ਼ਟਰ ਸੁੱਟੀ ਘੁਰਾੜੇ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਏਸ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਲੋਕ ਦਿਨੋਂ ਸੌਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂ ਜੁ ਗਈ ਰਾਤ ਤੱਕ ਤਾਂ ਧੰਦਾ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਚੌਧਰੀ ਬੜਾ ਧੜੱਲੇਦਾਰ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਉੱਪਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੇਠ ਤੀਕ ਉਸ ਨੇ ਯਾਰੀਆਂ ਗੰਢੀਆਂ ਹੋਈਆਂ

ਨੇ। ਹਰ ਸਾਲ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਠੇਕਾ ਲੈਣਾ... ਐਲ-1... ਐਲ-2... ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿੰਨਾ ਕੁੱਝ ਅਤੇ ਫਿਰ ਅਜਿਹੇ ਏਰੀਏ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਤਾਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁੱਝ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਉਸ ਕੋਲ ਸੀ। ਪਿਛਲੀ ਤੋਂ ਪਿਛਲੀ ਵਾਰ ਇੱਕ 'ਦਾਦੇ' ਨੇ ਵੱਧ ਕੇ ਬੋਲੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਠੇਕਾ ਲੈ ਲਿਆ, ਪਰ ਟਿਕਿਆ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ, ਵਿਚਾਰੇ ਤੋਂ ਠੇਕੇ ਦੇ ਪੈਸੇ ਵੀ ਪੂਰੇ ਨਾ ਹੋਏ ਅਤੇ ਕਰਜ਼ਾਈ ਹੋ ਕੇ ਤੁਰਦਾ ਬਣਿਆ। ਓਦੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਚੌਧਰੀ ਦੀ ਧਾਂਕ ਬੈਠ ਗਈ। ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਚੌਧਰੀ ਗੋਲੀਆਂ ਵਾਲੀ ਸ਼ਰਾਬ ਵੇਚਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਮੌਕਿਆਂ ਉੱਪਰ ਖਰੀ ਖੋਟੀ ਕੌਣ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਕੰਮ ਲਈ ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਨਸ਼ਾ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਵਿੱਚ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਕਿ ਚੌਧਰੀ ਦੇ ਠੇਕੇ ਤੋਂ ਪੀਤਾ ਗਿਆ ਪਊਆ ਵੀ ਅਗਾਂਹ ਲਗਣ ਵਾਲੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਹੱਕ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਚਲੋ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਚੱਕਰ ਹੀ ਲਗਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਟਾਈਮ ਵੀ ਪਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਕੋਈ ਗਾਹਕ ਵੀ ਲੱਭ ਸਕੇਗਾ। ਹਾਲੇ ਉਹ ਮੋੜ ਉੱਪਰ ਹੀ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉੱਪਰੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ, 'ਕੀ ਗੱਲ, ਰਾਮ ਭਈਆ, ਅੱਜ ਇਤਨੀ ਜਲਦੀ ? ਅਗਰ ਕੁੱਛ ਲਾਏ ਹੋ ਤੇ ਉੱਪਰ ਆ ਜਾਓ।' ਕੋਠਾ ਨੰਬਰ ਸੱਤ ਵਾਲੀ ਸ਼ੁਕੁੰਤਲਾ ਬੋਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ, ਹਾਲੇ ਉਹ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ, ਸਾਧਾਰਨ ਕੱਪੜਿਆਂ 'ਚ, ਬਗ਼ੈਰ ਮੇਕ-ਅੱਪ ਤੋਂ ਉਹ ਕਿੰਨੀ ਭੈੜੀ ਲੱਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਪੈਂਤੀ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅੱਖਾਂ ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਧੱਸ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ, ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਟੋਏ ਪੈ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀਆਂ ਸਿਆਹੀਆਂ...।

ਰਾਮ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਜੁਆਬ ਨਾ ਦਿੱਤਾ, ਸਗੋਂ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਹੋ ਤੁਰਿਆ ਅਤੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਰਾਤ ਢਲੇ ਇਹ ਕਿੰਨੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ੁਕੁੰਤਲਾ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਹੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਗਾਹਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਧਰ ਆਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਸ਼ੁਕੁੰਤਲਾ ਦਾ ਦੀਵਾਨਾ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਆਸਾਮੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਉਥੇ ਹੀ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, 'ਸਾਹਬ ਏਕ ਬਾਰ ਦੇਖੋਗੇ ਤੇ ਦੇਖਤੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਓਗੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਬੜੇ ਨਵਾਬ ਕੀ ਰਖੇਲ ਥੀ, ਵਿਚਾਰੀ ਕੀ ਕਿਸਮਤ, ਨਵਾਬਗਿਰੀ ਨਾ ਰਹੀ ਤੇ ਧੰਦਾ ਕਰਨਾ ਪੜ੍ਹਾ।'

ਜਾਂ ਫਿਰ... 'ਇਕ ਬਾਰ ਮੇਰੇ ਕਹੇ ਤੇ ਉਪਰ ਚਲ ਕੇ ਤਾਂ ਦੇਖੋ'

ਅਤੇ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਹੀ ਸਾਹਿਬ ਜਦੋਂ ਉਥੇ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਉਥੋਂ ਜੋਗੇ ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ। ਨੈਣ-ਨਕਸ਼ ਕਿੰਨੇ ਤਿੱਖੇ ਸਨ, ਰੂਪ ਏਨਾ ਕਿ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਇੱਕ ਵਾਰ ਹੋ ਆਉਂਦਾ, ਉਥੇ ਹੀ ਜਾਂਦਾ। ਠੀਕ ਹੈ, ਉਥੇ ਖਰਚਾ ਵੀ ਡਬਲ ਸੀ ਪਰ ਰਾਮੂ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਮਿਲ ਹੀ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਦਸ ਵਰ੍ਹੇ ਬੀਤ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਸਾਂ ਸਾਲਾਂ ਨਾਲ ਹੋਰ ਵੀ ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ ਬੀਤ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਦੇ ਜਦੋਂ ਤੀਜਾ ਵੀ ਮੁੰਡਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਕੋਠੇ ਉੱਪਰੋਂ ਉਸ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਘਟ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਅਤੇ ਆਂਟੀ ਨੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਸੁੱਖਾਂ ਸੁੱਖੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਇੱਕ ਲੜਕੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਸੀ ਕਿ ਤੀਸਰਾ ਵੀ ਮੁੰਡਾ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਮਸ਼ੂਰੀ ਸਕੂਲ 'ਚ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਕਸਬ ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਵੱਡੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਉਹ ਕੰਬ ਜਾਂਦੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਉਹ ਸੋਚਦੀ, ਉਦੋਂ ਜੋ ਬੀਤੇਗੀ ਦੇਖੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਉੱਪਰ ਹੁਣ ਜੋ ਕੁਝ ਬੀਤ ਰਹੀ ਹੈ, ਆਂਟੀ ਨੇ ਦੋ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਮਹਿਫਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਜੰਮਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੀਤਾ ਅਤੇ ਰਾਮ ਪਿਆਰੀ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਕੋਠਾ ਨੰਬਰ ਸੱਤ ਦੀ ਰੋਣਕ ਫਿਰ ਪਰਤ ਆਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਜਿਵੇਂ ਹੁਣ ਕੋਠੇ ਉੱਪਰ ਇੱਕ ਚੀਜ਼ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਆਂਟੀ ਕਦੇ ਕਦੇ ਉਸ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਸੀਤਾ ਜਾਂ ਰਾਮ ਪਿਆਰੀ ਦੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰਨ ਉੱਪਰ ਵੀ ਲਗਾ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਹੋਰ ਵੀ ਨਿੱਕੇ ਮੋਟੇ ਕੰਮ ਉਸ ਨੂੰ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਨੂੰ ਇੰਜ ਜਾਪਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਬੁੱਢੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਰਾਮ ਨੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ 'ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ! ਕਿਉਂ ਤੂੰ ਏਸ ਬੁੜ੍ਹੀ ਨਾਲ ਜਕੜੀ ਹੋਈ ਐਂ, ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਅਲੱਗ ਕਾਮ ਕਰ ਲੇ, ਦੋ ਛੋਕਰੀਆਂ ਰੱਖ ਲੇ, ਸਾਮੀਆਂ ਮੈਂ ਢੂੰਡ ਦਿਆ ਕਰਾਂਗਾ'। ਰਾਮ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਪੁਰਾਣੀ ਸਾਂਝ ਕਰਕੇ ਕਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇੰਜ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਹੁਣ ਉਹ ਦਿਨ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ 'ਆਂਟੀ' ਬਣਨਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ।

ਰਾਮ ਨੇ ਦੇਖਿਆ, ਸਾਹਮਣੇ ਚਾਚੇ ਦਾ ਹੋਟਲ ਹੈ। ਚਾਚਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਤੇ ਸਵੈਦ ਮੁੱਛਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਮੁਸਕਰਾਇਆ, ਚਾਚੇ ਦੀਆਂ

ਚੂਹੇ ਵਰਗੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ 'ਚੋਂ ਕਿਰਦੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਦੇਖ ਕੇ ਉਹ ਵੀ ਖਿਸਿਆਨੀ ਜਿਹੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆ।

ਹਾਲੇ ਹੋਟਲ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਗਾਹਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਚਾਚਾ ਹੱਥ-ਪੱਖੀ ਨਾਲ ਮੱਖੀਆਂ ਉਡਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੋਟਲ ਦੇ ਬਾਹਰ ਪਏ ਪਤੀਲਿਆਂ 'ਚੋਂ ਖਰਸ ਖਾਧੇ ਕੁੱਤੇ ਕੁੱਝ ਚੱਟ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਾਮ ਨੇ ਦੇਖਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਡੱਬੂ ਵੀ ਸੀ, ਜਦ ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਡੱਬੂ ਨਾਲ ਮਿਲੀਆਂ ਤਾਂ ਡੱਬੂ ਨੇ ਪੂਛ ਹਿਲਾਈ। ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਡੱਬੂ ਦੇ ਪਿੰਡੇ ਉੱਪਰ ਹੱਥ ਫੇਰੇ, ਕਿਉਂ ਜੁ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਦੇ ਉਹ ਇਧਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਏਦਾਂ ਹੀ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਡੱਬੂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿੱਡ ਅਤੇ ਖਰਸ ਖਾਧੇ ਜਿਸਮ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਘਿਰਣਾ ਜਿਹੀ ਹੋ ਆਈ। ਡੱਬੂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਥੇ ਹੀ ਚਾਚੇ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਉੱਪਰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਕਿਸੇ ਟਾਈਗਰ ਵਾਂਗ ਚਮਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਜਗਦੀਆਂ ਮਸ਼ਾਲਾਂ ਵਾਂਗ। ਉਦੋਂ ਡੱਬੂ, ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਪਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਡੱਬੂ ਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਉਹ ਘਬਰਾ ਜਿਹਾ ਗਿਆ। ਰਾਮੂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ, ਕੁਝ ਹੋਰ ਕੁੱਤਿਆਂ ਨੇ ਡੱਬੂ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਜਿਹੇ ਧਕੇਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਉਹ ਉਥੋਂ ਹਟ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪਰ੍ਹੇ ਬੈਠ ਕਿ ਆਪਣੀ ਲੱਤ ਨਾਲ ਕੰਨ ਖੁਰਕਣ ਲੱਗਿਆ। ਰਾਮ ਦਾ ਦਿਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਡੰਡੇ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਨਵੇਂ ਕੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਭਜਾ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਡੱਬੂ ਨੂੰ ਉਥੇ ਖੜ੍ਹ ਕੇ ਭਾਂਡੇ ਚੱਟਣ ਦੇਵੇ ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਉਹ ਏਦਾਂ ਕਰ ਨਾ ਸਕਿਆ।

ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਚਾਚੇ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਉੱਪਰ ਆ ਕੇ ਮਸਾਂ ਹੀ ਡਿੱਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਚਾਚੇ ਨੇ ਪੱਖੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਮੱਖੀਆਂ ਉਡਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, 'ਕੀ ਗੱਲ, ਰਾਮ ਕੁਸ਼ ਢਿੱਲੋਂ। ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਭੇਜ ਕੇ ਗੋਲੀ ਮੰਗਵਾ ਦਿਆਂ।'

ਉਸ ਨੂੰ ਇੰਜ ਲੱਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦੀ ਚੋਰੀ ਫੜੀ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ, 'ਨਹੀਂ ਚਾਚਾ! ਐਵੇਂ ਥਕਾਵਟ ਜਿਹੀ ਹੋ ਗਈ, ਅਬ ਤੋ ਬਹੁਤ ਜਲਦੀ ਥਕ ਜਾਈਦੈ, ਚਾਚਾ।' ਚਾਚੇ ਨੇ ਇੱਕ ਠੰਢਾ ਸਾਹ ਭਰਦਿਆਂ ਅੰਦਰ ਝਾਤੀ ਮਾਰੀ, ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਮੁੰਡਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। 'ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੰਮ ਵੇਲੇ ਕਿੱਥੇ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।' ਚਾਚਾ ਗੱਦੀ ਤੋਂ ਉੱਠ ਰਿਹਾ ਸੀ! ਚਾਚੇ ਨੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਜੱਗ ਭਰਨ ਲਈ ਜਦੋਂ ਜੱਗ ਨੂੰ ਟੱਬ ਵਿੱਚ ਡੁਬੋਇਆ ਤਾਂ ਘਰਰ! ਘਰਰ!! ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ। ਰਾਮ ਜਿਵੇਂ ਅੰਦਰੋਂ ਡਰ

ਜਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਇੰਜ ਲੱਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਚਾਚਾ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਚਾਚੇ ਨੇ ਠੀਕ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਚਾਚੇ ਨੇ ਜੱਗ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿੰਨੀ ਬਰਫ ਪਾਈ, ਗਲਾਸ 'ਚੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਵੱਲ ਸਰਕਾ ਦਿੱਤਾ, ਉਸ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਦੋ ਗਲਾਸ ਭਰ ਕੇ ਪੀਤੇ, ਪਰ ਪਿਆਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੁਝੀ, ਉਸ ਨੇ ਇੱਕ ਗਲਾਸ ਹੋਰ ਪੀ ਲਿਆ, ਤੀਸਰਾ ਗਲਾਸ ਪੀ ਕੇ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਜੱਗ ਮੇਜ਼ ਉੱਪਰ ਰੱਖਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਧੁੜਧੁੜੀ ਜਿਹੀ ਆਈ, ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਕਦੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਪੈਂਗ ਲਾਉਣ 'ਤੇ ਆਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਦਾਰੂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਚਿਰ ਤੋਂ ਪੀਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ, ਸ਼ਰਾਬ ਕਿੱਥੇ ? ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਸਾਲਾ ਵੀਹ ਰੁਪਈਏ ਦਾ ਪਤ੍ਰਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਣਦਾ ਬੁਣਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਫਿਰ ਵੀਹ ਰੁਪਈਏ ਜੁੜਦੇ ਵੀ ਕਿੱਥੇ ਨੇ, ਅੱਜ ਅੱਠ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਇੱਕ ਵੀ ਅਸਾਮੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖਿਆ। ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਢਿੱਡ ਭਰ ਕੇ ਰੋਟੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖਾਧੀ। ਪਰ ਰੋਟੀ ਆਵੇ ਵੀ ਕਿੱਥੋਂ, ਹੁਣ ਕੋਈ ਮੁਰਗਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਫਸਦਾ, ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਗਾਹਕ ਫਸਾਉਣ 'ਚ ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਣ ਦਿੰਦਾ।

‘ਜਨਾਬ, ਪਰੀ ਹੈ ਪਰੀ।’

‘ਹਜ਼ੂਰ ਏਕ ਬਾਰ ਚੱਲ ਕਰ ਤੋ ਦੇਖੋ, ਰਾਜਧਾਨੀ ਕਿਆ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਮੇਂ ਐਸੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਹਸੀਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ।’

‘ਸਾਹਬ, ਰਾਮ ਕਸਮ, ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਤਾ, ਕਸਮ ਪੰਦੇ ਕੀ, ਕੋਈ ਐਰ ਗੈਰ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ।’

ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੇ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਭਰ ਜਵਾਨ ਸੀ, ਕਲੀਆਂ ਵਾਲਾ ਕੁਰਤਾ ਪਜਾਮਾ ਪਹਿਨਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ...

‘ਸਾਹਿਬ, ਆਈਏ ਤੋ ਸਹੀ।’ ਉਸ ਨੂੰ ਇੰਜ ਜਾਪਦਾ, ਉਹ ਲਿਲਕੜੀਆਂ ਕੱਢ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਦਾ ਗਲਾ ਭਰ ਆਉਂਦਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ‘ਸਾਹਿਬ ਮੁਝੇ ਪਿਛਲੇ ਆਠ ਦਿਨ ਤੇ ਗਾਹਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲਾ, ਮੈਂ ਭੁੱਖਾ ਮਰ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਮਾਈ ਬਾਪ।’ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ, ਅਸਾਮੀਆਂ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਤੋਂ ਹੀ ਡਰਨ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਸਨ।

ਉਸ ਏਰੀਏ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਹੋਰ ਕਈ ਮੁੰਡੇ ਆ ਗਏ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਗਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਹੋਟਲਾਂ, ਰੈਸਟੋਰੈਂਟਾਂ, ਬੱਸ ਸਟੈਂਡ ਅਤੇ ਰੇਲਵੇ ਮੁਸਾਫ਼ਰਖਾਨਿਆਂ 'ਚੋਂ ਲੱਭ ਲੱਭ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੰਦੇ ਕਾਰਨ ਕਈ ਕੋਠੇ ਵਾਲੀਆਂ ਵੀ ਬਾਹਰੋਂ ਗਾਹਕ ਲੱਭ ਕੇ ਲਿਆਉਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡੇ – ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਂਟਾਂ, ਬੁਰਸ਼ਟਾਂ ਪਾਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਬੜੇ ਹੀ ਘਟੀਆ ਲੱਗਦੇ ਸਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਰਾ ਬਿਜ਼ਨਸ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਧੰਦੇ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਗਲ ਮਲਮਲ ਦਾ ਕੁਰਤਾ ਪਜਾਮਾ, ਪੈਰੀਂ ਚੱਪਲ ਅਤੇ ਕਲਾਈ ਉੱਪਰ ਬੰਨ੍ਹੀਆਂ ਕਲੀਆਂ ਦਾ ਹਾਰ, ਗਾਹਕ ਨੂੰ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਆਦਮੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਵਧੇਰੇ ਮੁਜਰੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਲੱਛਮੀ ਬਾਈ ਦਾ ਗਾਣਾ ਸੁਣਨ ਲਈ ਲੋਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੋਨੇ ਕੋਨੇ ਤੋਂ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਵੀ ਕੀ ਗਾਉਂਦੀ ਸੀ, ਕਮਾਲ ਹੀ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਗਜ਼ਲ – ‘ਕੌਣ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਨੇ ਤੁਝ ਕੋ ਭੁਲਾ ਰੱਖਾ ਹੈ, ਤੇਰੀ ਯਾਦੋਂ ਕੋ ਸੀਨੇ ਮੇਂ ਦਬਾ ਰੱਖਾ ਹੈ!’ ਗਾਉਂਦੀ ਤਾਂ ਨੋਟਾਂ ਦੀ ਬਾਰਿਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ।

ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਹੁਣ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਸਨ, ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤੇ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਨਹੀਂ ਯਾਦ ਕਿ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਗਾਣਾ ਸੁਣਨ ਦੀ ਫਰਮਾਇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ। ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਧੁਤ, ਸਿਗਰਟਾਂ ਦਾ ਧੂੰਆਂ, ਪਾਨ ਦੀਆਂ ਪਿਚਕਾਰੀਆਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਹਿਸ਼ੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਕਿ ਉਹ ‘ਜਿਸਮ’ ਹੋਰ ‘ਜਿਸਮ’ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ।

ਰਾਮ ਨੇ ਨਿਗਾਹ ਮਾਰੀ, ਹੁਣ ਤੱਕ ਬਾਜ਼ਾਰ ਬਿਲਕੁਲ ਖੁੱਲ੍ਹ ਚੁੱਕਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਾਰੀਆਂ ਕੋਠੇ ਵਾਲੀਆਂ ਤਾਕੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਗਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਇਹ ਸਾਲੀਆਂ ਹੁਣ ਤਾਕੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ ਅਤੇ ਗਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰੇ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਧੰਦੇ 'ਚ ਆਈ ਮੰਦਹਾਲੀ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਤਾਕੀਆਂ 'ਚ ਬੈਠਣਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਇਹ ਆਪ ਹੀ ਬੁਲਾ ਸਕਦੀਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਾਡੀ ਕੀ ਲੋੜ ? ਉਹ ਇਸ ਸੁਆਲ ਬਾਰੇ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ। ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਇਹ ਸੜਕਾਂ ਉੱਪਰ ਹੀ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰਿਆ ਕਰਨਗੀਆਂ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਖ਼ਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ ਬਹੁਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਧੰਦਾ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ

ਇਥੇ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਛੋਕਰੀ ਵੀ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇੰਜ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਤੂਫਾਨ ਜਿਹਾ ਉੱਠ ਖਲੋਤਾ ਹੋਵੇ, ਇੱਕ ਹਨੇਰੀ ਜਿਹੀ ਝੁੱਲ ਗਈ ਹੋਵੇ।

ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ, ਹਾਂ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਰਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਕੱਚੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਦੀ ਧੂੜ, ਜਿਵੇਂ ਹੁਣ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਿਤੇ ਉੱਡ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਕਦੇ ਇਸ ਖੁੰਡ ਉੱਪਰ ਕਦੇ ਉਸ ਸੱਥ ਵਿੱਚ, ਉਸ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹੀ ਲੱਥੀ ਦੀ ਕੋਈ ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਗੋਲੀਆਂ ਖਾ ਕੇ ਉਹ ਕੰਧਾਂ ਕੋਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਉਸ ਦੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਦੇਵੀ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਈ ਦੇਵੀ ਸੀ। ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੇ ਸਬਰ ਹੀ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਬਾਜ਼ਗੀਰਾਂ ਦੇ ਜੈਬੇ ਨੂੰ ਜਚ ਗਈ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੰਗਾਲ ਬਿਹਾਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਦੇਵੀ ਦੇ ਇੰਜ ਤੁਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਮ ਦਾ ਜਿਵੇਂ ਗੱਚ ਜਿਹਾ ਭਰ ਆਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਕੁੱਝ ਦਿਨ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਿਕਲਿਆ।

ਪਰ ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਇੱਕ ਰਾਤ ਪਿੰਡ ਛੱਡਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਹੁਣ ਉਸ ਦਾ ਉਥੇ ਰਹਿ ਹੀ ਕੀ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਹੀ ਉਹ ਰਾਤ ਕਿੰਨੀ ਕਾਲੀ ਤੇ ਡਰਾਉਣੀ ਸੀ, ਜਦ ਉਸ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹੀ ਸੀ।

ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਜਦ ਉਹ ਰਾਜਧਾਨੀ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਵੀ ਦੀ ਯਾਦ ਬੜੀ ਆਇਆ ਕਰੇ, ਉਹ ਅੰਦਰ ਵੜ ਕੇ ਭੁੱਬਾਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਰੋਇਆ ਕਰੇ, ਪਰ ਫਿਰ ਉਹ ਇਸ ਧੰਦੇ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਇੱਕ ਨਹੀਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇਵੀਆਂ ਹਨ।

ਉਹ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਾਜ਼ਾਰ ਪੂਰਾ ਗਰਮ ਸੀ, ਸਾਹਮਣੇ ਥਮਲੇ ਕੋਲ ਦੋ ਅਸਾਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮ ਲਾਲ, ਨਵਾਂ ਆਇਆ ਮੁੰਡਾ ਕੁਝ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਆਸਾਮੀਆਂ ਸੂਟਿਡ ਬੂਟਿਡ ਸਨ ਅਤੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਖਾਨਦਾਨ ਦੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਸਨ, ਅਜਿਹੀਆਂ 'ਚੋਂ ਇੱਕ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਵੇ, ਇੱਕ ਦੀ ਦਲਾਲੀ ਤੋਂ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਪੈਸੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਸ ਸੀ, ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਉਹ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਪੈਰ ਮਸਲਣ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਸ਼ਾਮ ਲਾਲ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਘੂਰਿਆ, ਉਹ ਥੋੜ੍ਹਾ ਅਗਾਂਹ ਲੰਘ

ਗਿਆ, ਉਥੇ ਖੜੋ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਗਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਟਣਾ ਤਾਂ ਕਾਰੋਬਾਰ ਦਾ ਅਸੂਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਦੇਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਥੇ ਖੜੋ ਨੂੰ ਵੀ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਵੇਰ ਵਾਂਗ ਫਿਰ ਛੋਲੇ ਖਾ ਕੇ ਪਾਣੀ ਪੀ ਲਵੇਗਾ, ਸਵੇਰ ਤੀਕ ਜਿਉਣ ਜੋਗੀ ਅੱਗ ਤਾਂ ਢਿੱਡ ਵਿੱਚ ਮਘ ਹੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਉਸਦਾ ਗੱਚ ਭਰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਾ ਬੋਝਲ ਜਿਹਾ ਲੱਗਣ ਲੱਗਿਆ ?

‘ਕਿਉਂ ਭਾਈਆ! ਏਧਰ ਕੱਚੀ ਸੜਕ ਵਾਲਾ ਮਾਲ ਮਿਲੇਗਾ ?’

ਉਹ ਜਿਵੇਂ ਨੀਂਦ 'ਚੋਂ ਜਾਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਮੋਟੀ ਤੋਂਦ ਵਾਲਾ ਤੇ ਮੈਲੇ ਕੁਚੇਲੇ ਦੰਦਾਂ ਵਾਲਾ ਲਾਲਾ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਮੁਸਕਰਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਰਾਮ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ, ਕੋਈ ਪਿੜ ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਅਛੋਪਲੇ ਜਿਹੇ ਹੀ ਕੋਠਿਆਂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ ਮੰਗਿਆ।

‘ਨਹੀਂ ਭਾਈ ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਕਿਸੀ ਛੋਕਰੇ ਸੇ ਹੈ।’ ਤੇ ਮੋਟੀ ਤੋਂਦ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਜਬਾੜਾ ਖੋਲ੍ਹਦਿਆਂ ਉਬਾਸੀ ਲਈ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਪਰ ਫਿਰ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਹਨੇਰਾ ਜਿਹਾ ਛਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਧੁੰਦਲਾ ਧੁੰਦਲਾ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗਿਆ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਪਣ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਉਹ ਉਥੇ ਖੜ੍ਹਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕੇਗਾ।



ਖੰਡਰ

ਅਟੈਚੀ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਾਲੀ ਲੁੱਕ ਵਾਲੀ ਸੜਕ ਦੂਰ ਤੱਕ ਵਿੱਛੀ ਪਈ ਹੈ, ਪਿੰਡ ਹਾਲੇ ਦੂਰ ਹੈ। ਪਿੱਛੇ ਫਰਲਾਂਗ ਕੁ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੇ ਦੋ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਤੁਰੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਕਾਫੀ ਥੱਕ ਚੁੱਕਿਆ ਹਾਂ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਤੁਰੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਵੀ ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਕਦਮ ਪੁੱਟਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ।

ਮੈਂ ਲਗਭਗ ਪੰਦਰਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਆਪਣੇ ਨਾਨਕੇ ਪਿੰਡ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮਹਾਂ ਨਗਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਾਰਨ ਮੈਨੂੰ ਇਥੇ ਆਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਉਂਜ ਵੀ ਜਦੋਂ ਮਾਂ ਬਾਪ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਤਾਂ ਮਾਂ ਦੇ ਪੇਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀ ਸਬੰਧ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਆਪਣੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਦਾ ਮੈਂ ਇੱਕਲਾ ਹੀ ਪੁੱਤਰ ਹਾਂ, ਪਿੱਛੇ ਪਿਉ ਵੀ ਇੱਕਲੌਤਾ ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਮਾਂ ਪਿਓ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤੂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਹਾਂ ਨਗਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮਹਾਂ ਨਗਰ ਦਾ ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਜੇ ਮੈਂ ਇਧਰ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਕਿਸ ਕੋਲ? ਨਾਨਕਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਬਲਾਉਂਦਾ। ਸਾਰੀਆਂ ਦੂਰ ਦੀਆਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀਆਂ ਸਨ। ਜਦ ਨੇੜੇ ਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਰਹੀਆਂ ਤਾਂ ਦੂਰ ਦੀਆਂ ਕਿਦਾਂ ਨਿਭਣਗੀਆਂ?

ਅੱਡੇ ਉੱਪਰ ਜਦ ਬੱਸ ਰੁਕੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਏਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹਾਲ ਹੋਏਗਾ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਉਥੇ ਬੰਦੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਪਿੰਡ ਤੀਕ ਸੜਕ ਬਣ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਬੱਸ ਆਉਣ ਜਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਆਵੇ ਤਾਂ ਆਵੇ, ਨਾ ਆਵੇ ਤਾਂ ਨਾ ਆਵੇ।

ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਨਾਨਕੇ ਪਿੰਡ ਆਇਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਟਿੱਬੇ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਉਦੋਂ ਇਥੇ ਕੋਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੜਕ ਆਦਿ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਸਾਨੂੰ ਨਹਿਰ ਨਹਿਰ ਤੁਰ ਕੇ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਕੋਈ ਸੱਪ ਸਲੋਟੀ ਵੀ ਮਿਲ ਪੈਂਦੀ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਜਿਵੇਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਸੀ। ਮਾਂ ਵਾਂਗ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਕਦੇ ਡਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਿਆ ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰਾ ਨਕਸ਼ਾ ਹੀ ਬਦਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਤੀਕ ਪੱਕੀ ਸੜਕ ਬਣ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਬੱਸ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਵੀ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਮਨ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਮੁਹਿੰਮਬਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦਾ ਆਇਆ ਹੈ, ਸੋ ਮੈਂ ਬੱਸ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਪੈਦਲ

ਤੁਰ ਪਿਆ ਸਾਂ। ਪਰ ਮੇਰੀ ਮੁੱਲਮੇਬਾਜ਼ੀ ਛੇਤੀ ਹੀ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ, ਜਦੋਂ ਹਾਲ ਮੈਂ ਅੱਧ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੁੱਜਾ ਸਾਂ ਕਿ ਬੱਸ 'ਸਰਰ' ਕਰਦੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਬੱਸ ਆਉਂਦੀ ਦਿਸੀ ਤੇ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹੱਥ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਰੁਕਣ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਾਂ ਪਰ ਮੈਂ ਦੁਚਿੱਤੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਨ ਤੇ ਬੱਸ ਨਾ ਰੁਕੀ ਤਾਂ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਜਿਹੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ।

ਬੱਸ ਆਈ ਤੇ ਚਲੀ ਗਈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਅਟੈਚੀ ਸੱਜੇ ਤੋਂ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਿੰਡ ਹਾਲੇ ਦੂਰ ਸੀ ਪਰ ਪਿੱਛੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮੇਰੇ ਕਦਮ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਗਏ। ਮੈਂ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ, ਟਰੈਕਟਰ ਚਲ ਰਹੇ ਸਨ, ਟਿਊਬਵੈਲ ਚਲ ਰਹੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਬਲਦ ਜਾਂ ਖੂਹ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਸਨ।

ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਾਦ ਹੈ ਜਿੱਥੋਂ ਦੀ ਮੈਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਸ਼ਾਇਦ ਨੰਬਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਟੱਕ ਸੀ। ਇਥੇ ਹੀ 'ਹਾਸੀ ਹਾਸੀ ਵਿੱਚ' ਮੇਰੇ ਮਾਮੇ ਨੇ ਚਮਿਆਰਾਂ ਦੇ ਚੀਤੂ ਨੂੰ ਬਲਦ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਹਲ ਅੱਗੇ ਡੱਕ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਜਿਵੇਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਲੋਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਤਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਬਿਗਾਰਾਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਮੈਂ ਸੋਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਐਨ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਕੇ ਇੱਕ ਟਰੈਕਟਰ ਰੁਕ ਗਿਆ। ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲਾ ਸਰਦਾਰ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਘੂਰ ਘੂਰ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣਦਿਆਂ ਦੇਰ ਨਾ ਲੱਗੀ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਮਾਮੇ ਦਾ ਵੱਡਾ ਮੁੰਡਾ ਜੱਗਰ ਸੀ। ਇੰਨੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਹੀ ਪਲ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਗੱਲਵੱਕੜੀ ਵਿੱਚ ਘੁੱਟ ਰਹੇ ਸਾਂ।

ਜਦੋਂ ਜੱਗਰ ਨੇ ਟਰੈਕਟਰ ਇੱਕ ਕੋਠੀ-ਨੁਮਾ ਮਕਾਨ ਅੱਗੇ ਖੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਜਗੀਰਦਾਰ ਦੀ ਕੋਠੀ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਨਾਨਕਿਆਂ ਕੋਲ ਕੁਝ ਜ਼ਮੀਨ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਅਰਥ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇੰਨੇ ਹੀ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਬਣ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਸੋਚ ਰਿਹਾਂ ਸਾਂ ਕਿ ਮੇਰੀ ਮਾਮੀ ਨੇ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਆ ਕੇ ਪਲੋਸਿਆ। ਮੈਂ ਮਾਮੀ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ, ਹੁਣ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੀ ਹਸ਼ੂ ਹਸ਼ੂ ਕਰਦੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਜਿਹੀ

ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਮਾਮਾ ਜੀ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤੂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਆਲੋਕਾਰੀ ਘਟਨਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

“ਮਾਮੀ ਜੀ ਹੁਣ ਤਾਂ ਬੜਾ ਸੋਹਣਾ ਘਰ ਬਣ ਗਿਐ, ਆਹ ਟਰੈਕਟਰ, ਆਹ ਕੋਠੀ।” ਮੈਂ ਗੱਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਮਾਰਾ ਆਖਦਾ ਹਾਂ।

ਮੇਰੇ ਇੰਨਾ ਕਹਿਣ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਮਾਮੀ ਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਉਪਰ ਨਮਕ ਛਿੜਕਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ‘ਕਾਹਦੇ ਪੁੱਤ! ਜਦੋਂ ਦੇ ਤੇਰੇ ਮਾਮਾ ਜੀ ਗੁਜ਼ਰੇ ਨੇ, ਸਾਡੇ ਤਾਂ ਪੈਰ ਈ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇ। ਆਹ ਕੋਠੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਕਰਜ਼ਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਬਣਾਈ ਸੀ, ਆਹ ਟਰੈਕਟਰ ਵੀ ਬੈਂਕ ਆਲਿਆਂ ਤੋਂ ਲਿਆ ਸੀ!’ ਮਾਮੀ ਕਹਿਣਾ ਤਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਕੁੱਝ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਇਧਰ ਉਧਰ ਦੇਖ ਕੇ ਸਿਰਫ ਇੰਨਾ ਹੀ ਕਿਹਾ, ‘ਹੁਣ ਇਹ ਕੋਠੀ ਅਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਦੀਆਂ ਕਿਸ਼ਤਾਂ ਨਾ ਭਰਨ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰ ਕੁਰਕ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।’ ਮੈਨੂੰ ਕੋਠੀ ਅਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਦਾ ਤਲਿਸਮ ਖ਼ਤਮ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਸੱਚਾਈ ਇਹੋ ਹੀ ਹੈ? ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਠ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ।

ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦਾ ਗੋੜਾ ਤੁਰ ਫਿਰ ਕੇ ਲਾਵਾਂ। ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਨਾਨਕੇ ਪਿੰਡ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਕੱਚੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਖਰੂਦ ਪਾਉਂਦੇ ਪਰ ਹੁਣ ਮੈਂ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਸਾਂਝਾ ਖੂਹ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਘੜੇ ਭਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ, ਇੱਕ ਆਪਣੀ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਗੋੜਾ ਕੱਢਣ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਕਿਤੇ ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ। ਸਗੋਂ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰੀ ‘ਦਿਹਾਤੀ ਜਲ ਯੋਜਨਾ’ ਦਾ ਬੋਰਡ ਪਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮੈਂ ਉੱਚੀ ਸਾਰੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਟੈਂਕੀ ਤੇ ਗਲੀਆਂ ਅੰਦਰ ਲੱਗੀਆਂ ਟੂਟੀਆਂ ਬਾਰੇ ਚੇਤਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਮੋੜ ਤੇ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਘੜਿਆ ਦੀ ਲਾਈਨ ਲੱਗੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ‘ਦਿਹਾਤੀ ਜਲ ਯੋਜਨਾ’ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਪਰ ਪਾਣੀ ਕਈ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੀਕ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਖੂਹ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਉੱਥੇ ਮਿੰਨੀ ਪਾਰਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

‘ਕਾਕਾ, ਇਉਂ ਲੱਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਤੇਰਾ ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ, ਜੱਗੇ, ਏਉਂ ਕਰ, ਏਨੂੰ ਲਜਾ ਕੇ ਸਰਪੰਚ ਦੇ ਘਰੇ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਦਿਖਾ ਲਿਆ।’ ਮਾਮੀ ਕਹਿ

ਰਹੀ ਸੀ।

ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਉਪਰ ਕੋਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਫਿਲਮ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਧਿਆਨ ਫਿਲਮ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਏਧਰ ਓਧਰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਸਰਪੰਚ ਸਾਹਿਬ ਆਈਸ ਕਰੀਮ ਤੇ ਕੋਕਾ ਕੋਲਾ ਲੈ ਆਏ। ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਾਲੀ ਬਿਮਾਰੀ ਏਥੇ ਵੀ ਆ ਗਈ, ਮੈਂ ਖੁਦ ਇਸ ਵੇਲੇ ਘੜੇ ਦਾ ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਪੀਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ। ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਮੈਂ ਜੁਆਬ ਨਾ ਦੇ ਸਕਿਆ।

ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਦੇਖਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਰਹੇ ਸਾਂ ਤਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਹਰ ਬਾਹਰ ਆ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਇੰਜ ਲੱਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਪਿੰਡ ਦਾ ਇਹ ਪਾਸਾ ਜਾਣਿਆ ਪਛਾਣਿਆ ਹੋਵੇ। ‘ਜੱਗਿਆ ਹੁਣ ਆਪਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਆਂ?’ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ।

‘ਇਹ ਚਮਿਆਰਾਂ ਦੀ ਬਸਤੀ ਐ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਬਦਲ ਗਈ ਪਰ ਏਨਾ ਸਾਲਿਆਂ ਨੇ ਕੋਈ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।’ ਜੱਗਰ ਸ਼ਾਇਦ ਕਾਫ਼ੀ ਕੁੱਝ ਕਹਿੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਖੜ੍ਹੇ ਸਾਂ ਸੜਕ ਟੁੱਟੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਖਲੋਪੜ ਮੇਰੇ ਬੂਟਾਂ ਵਿੱਚ ਆ ਵੜਿਆ ਸੀ। ਬਸਤੀ ਅੰਦਰ ਹਨੇਰਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਨਾਨਕੇ ਆਇਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਰਮਦਾਸੀਆਂ ਦੇ ਤੇਜੇ ਤੇ ਨਿੰਦੇ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਕਿੰਨੀ ਬਣਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਮਨ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ‘ਚ ਹੀ ਸੌਂ ਰਹਿੰਦਾ ਸਾਂ। ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬਸਤੀ ਵੱਲ ਜਾਕੇ ਤੇਜੇ ਅਤੇ ਨੰਦੇ ਨੂੰ ਜਗਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਚਾਲ ਪੁੱਛਾਂ ਪਰ ਮੈਂ ਏਦਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਮੈਂ ਇਦਾਂ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਇਤਫ਼ਾਕ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਪਰਛਾਵਾਂ ਝੂਲਦਾ ਜਿਹਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਦੀ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣਦਿਆਂ ਦੇਰ ਨਾ ਲੱਗੀ ਕਿ ਇਹ ਨਿੰਦਾ ਹੀ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਨਸ਼ੀਲੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਏਨੀਆਂ ਖਾਧੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਠੀਕ ਨਾ ਸਮਝੀ।

‘ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਸੱਵਰਗ ਬਣ ਗਿਆ ਪਰ ਇਹ ਕੁੱਤੀ ਜਾਤ.....।’ ਸ਼ਬਦ ਜੱਗਰ ਦੇ ਮੂੰਹ ਅੰਦਰ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਬੁੜਬੁੜਾਉਂਦਿਆਂ ਸੁਣਿਆ, ‘ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਸੱਵਰਗ ਨਹੀਂ ਖੰਡਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ’ ਅਤੇ ਇੰਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਕਦਮ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਪੁੱਟਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।



ਠੰਢ

ਠੰਢ ਕਾਰਨ ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੁਣ ਉਥੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਜਿਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਉੱਠ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।

ਕਮਰੇ ਦੀ ਦਲਾਨ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹਾ ਮੈਂ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ ਵਿੱਚ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਕੋਲ ਦੀ ਲੰਘਦੀ ਸੜਕ ਵੱਲ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੀ ਸੜਕ ਇੱਕ ਲੰਮੀ ਸਰਾਲ ਵਾਂਗੂ ਲੇਟੀ ਪਈ ਹੈ। ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਉੱਪਰ ਤੁਰਿਆ ਜਾਵਾਂ ਅਤੇ ਤੁਰਿਆ ਹੀ ਜਾਵਾਂ। ਮੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਅੰਦਰ ਜਲੂਣ ਜਿਹੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਮੇਰੀ ਇਹ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੈ ਜਾਂ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ, ਮੈਂ ਇੱਕ ਕਦਮ ਵੀ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਪੁੱਟ ਸਕਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਪੈਰ ਮਣਾਂ ਮੂੰਹੀਂ ਭਾਰੇ ਜਾਪਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਬੇੜੀਆਂ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹੋਣ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਮੁੜ ਕੇ ਕਮਰੇ ਵੱਲ ਝਾਤੀ ਮਾਰਦਾ ਹਾਂ, ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਹਾਲੇ ਵੀ ਪੁੱਤਰ ਨਾਲ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਬੰਟੀ ਹਾਲੇ ਵੀ ਉਸਦੀ ਛਾਤੀ ਉੱਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਬੜੀ ਗੂਹੜੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਬੜੀ ਗੂਹੜੀ ਨੀਂਦ... ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪਤਨੀ ਹੀ ਹਿੱਕ ਉੱਪਰ ਸਿਰ ਰੱਖ ਕੇ ਬੇਫਿਕਰ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਹੀ ਤਾਂ ਸਾਂ, ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਤੋਂ ਸੁਰਖਰੂ ਇਨਸਾਨ ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਹੀ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।

ਕੁੱਝ ਹੀ ਦੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਪਤਨੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਨਖਾਹ ਲਿਆ ਕੇ ਫੜਾਈ ਸੀ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਪਹਿਲੀ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਤਨਖਾਹ ਲਿਆ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਫੜਾਉਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਤਨਖਾਹ ਫੜਨ ਦਾ ਕਰਮ ਗਿਲਾਨੀ ਭਰਪੂਰ ਜਾਪਿਆ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ‘ਮੈਂ ਨਿਕੰਮਾ ਹਾਂ, ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਹਾਂ, ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਇਹ ਨਾ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਕਮਾ ਕੇ ਲਿਆ।’ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਲੋਕਲ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਨਰਸ ਸੀ, ਨੇ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਹਾਸੀ ਨਾਲ ਟਾਲਦਿਆਂ

ਕਿਹਾ ਸੀ, ‘ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਮੰਨ ਕੇ ਚੱਲਾਂਗੀ, ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ ਸਭ ਕੁੱਝ ਲਾ ਦਿਆਂਗੀ।’

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਮੇਲ, ਬੜੀ ਹੀ ਅਜੀਬ ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਬੀਮਾਰੀ ਕਾਰਨ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਇਨ ਡੋਰ ਮਰੀਜ਼ ਵਜੋਂ ਦਾਖਲ ਸਾਂ ਅਤੇ ਅਛੋਪਲੇ ਜਿਹੇ ਹੀ ਉਸ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਉਸਦੀ ਡਿਊਟੀ ਰਾਤ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜਦ ਉਹ ਰਾਊਂਡ ਸਮੇਂ ਮੈਨੂੰ ਇੰਜੈਕਸ਼ਨ ਦਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਦਾਸੀ ਝਲਕਦੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਜਦ ਉਹ ਟੀਕਾ ਲਗਾ ਕੇ ਹਟੀ ਤਾਂ ਸਰਿੰਜ ਦੀ ਸੂਈ ਉਸਦੀ ਉਂਗਲ ਦੇ ਪੋਟਿਆਂ ਵਿੱਚ ਖੁਭ ਗਈ। ਮੈਂ ਫੁਰਤੀ ਜਿਹੀ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਚੁੱਕਿਆ ਸਾਂ। ਉਹ ਚੁੱਪ ਰਹੀ। ਮੈਂ ਸੂਈ ਕੱਢੀ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਪੋਟੇ ਵਿੱਚੋਂ ਲਹੂ-ਟੋਪੇ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਨਿਕਲ ਪਏ। ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਸਾਰੇ ਵਾਰਡ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਮਰੀਜ਼ ਤਾਂ ਸੌਂ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂ ਚੁੱਕੇ ਸਮਝ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਉਂਗਲ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਮੂੰਹ ‘ਚ ਪਾ ਲਿਆ। ਉਸਦੇ ਖੂਨ ਦਾ ਕੁਸੈਲਾ ਜਿਹਾ ਸੁਆਦ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਲਹਿੰਦਾ ਗਿਆ।’

‘ਤੁਸੀਂ ਉਦਾਸ ਕਿਉਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ ?’

‘ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਉਦਾਸੀ ਨੂੰ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਗੁਆ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ।’ ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਡਿਸਚਾਰਜ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਡਿਸਚਾਰਜ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਸਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਉਸਨੇ ਵੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਵਿਆਹ ਦੇ ਸੁਫਨੇ ਲਏ ਸਨ। ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਦੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਪਿਉ ਨਿਕਲਿਆ। ਇੰਨਾ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਰਦ ਕਦੇ ਝੂਠ ਵੀ ਬੋਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਕਦੇ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਮੋੜ ਉੱਪਰ ਹੀ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਪਿਆ ਸਾਂ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਸੰਗ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਤੋਰੀ ਸੀ। ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮੈਂ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਬਾਰੇ ਪਾਪਾ ਜੀ ਨਾਲ ਵੀ ਗੱਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪਾਪਾ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰਾ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤੀਕ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਕੱਦ ਤੋਂ ਮੇਰੀ ਅਕਲ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਣ।

‘ਬੇਟਾ ਸਾਡੇ ਖਾਨਦਾਨ ਦੀ ਕੋਈ ਗੀਤ ਹੈ - ਨਰਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ -

ਨਾਲੇ ਮੈਂ ਪਬਲਿਕ ਦਾ ਆਦਮੀ ਹਾਂ - ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਸਿਆਸਤ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਨਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇ।'

ਮੇਰੇ ਪਾਪਾ ਜੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿਆਸੀ ਵਰਕਰ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਚਿੱਟੀ ਟੋਪੀ ਨੂੰ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਤੋਂ ਲਾਹ ਕੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ। ਪਾਪਾ ਜੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਪਾਣੀ ਦਾ ਘੜਾ ਡੁੱਲ੍ਹ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਕਦੇ ਇਹ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਸਕਦਾ ਕਿ ਪਾਪਾ ਜੀ ਇਹ ਜੁਆਬ ਦੇਣਗੇ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸੁਧਾਰ ਸਭਾ ਦੇ ਉਹ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਨ, ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਗਰੀਬ ਕੰਨਿਆਵਾਂ ਦਾ ਅੰਤਰਜਾਤੀ ਵਿਆਹ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਕਰ ਕਮਲਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਸਦਮੇ ਦੀ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਾ ਰਹੀ ਜਦ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਹ ਖਾਨਦਾਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੁਣੀ। ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ, ਨਾਰੀ ਸਵਤੰਤਰਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ, ਦਾਜ ਦਹੇਜ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਪਾਪਾ ਜੀ ਇੰਨੇ ਪਿਛਾਂਹ ਖਿੱਚੂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ?

ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਅੜ ਗਿਆ।

ਪਾਪਾ ਜੀ ਆਪਣੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਅੜ ਗਏ।

ਅਸਰ ਰਸੂਖ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਉਸ ਦੀ ਬਦਲੀ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚਲਿਆ ਆਇਆ ਸਾਂ।

ਅਸੀਂ ਵਿਆਹ ਰਚਾ ਲਿਆ ਸੀ।

ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

ਫਿਰ ਇੱਕ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਬੰਟੀ ਹੋਇਆ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਬਿਖੜੇ ਪੈਂਡੇ ਉੱਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ, ਅਸੀਂ ਕਈ ਸੁਫਨੇ ਲਏ ਸਨ ਪਰੰਤੂ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਤੇਜ਼ ਹਵਾਵਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਲੂੰਧਰ ਸੁੱਟਿਆ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਪਤਨੀ ਨੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰਾ ਖਰਚ ਦਿੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਜ਼ਿੱਲਤ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪ੍ਰਤੀ ਨਫ਼ਰਤ ਜਿਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਹਾਲੇ ਉਸ ਦਿਨ ਹੀ ਤਾਂ ਡਾਕਟਰ ਸ਼ਰਮਾ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ, 'ਬਈ ਇਹ ਮੌਜ ਹੈ ਪ੍ਰੇਮ-ਵਿਆਹ ਦੀ। ਨਾਲੇ ਤੀਵੀਂ ਮਿਲ ਗਈ ਤੇ ਨਾਲ ਉਮਰ ਭਰ ਦੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਹੋ ਗਈ।' ਗੱਲ ਭਾਵੇਂ ਸਾਧਾਰਣ ਸੀ ਪਰ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਜਿਵੇਂ ਚਾਕੂ ਜਿਹਾ ਖੁਭੇ ਗਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਖਿਸਿਆਨੀ ਜਿਹੀ ਹਾਸੀ ਹੱਸਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਪੂਰੇ ਤੱਤੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ।

ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਨੂੰ ਇੰਜ ਜਾਪਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਅਤੇ

ਪਤਨੀ ਵਿਚਾਲੇ ਕੰਧ ਜਿਹੀ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ। ਇਸ ਕੰਧ ਉੱਪਰੋਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਬੰਟੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਵੀ ਝਲਕਦੀ ਸੀ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਦਿਨ-ਬਦਿਨ ਵੱਡੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਅੱਜ ਪਾਪਾ ਜੀ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਆਈ। ਉਹਨਾਂ ਲਿਖਿਆ ਸੀ।

‘ਪੁੱਤਰ,

ਅਸੀਂ ਤੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦ ਮੰਨ ਲਈ ਹੈ। ਮਾਂ ਬਾਪ ਆਖ਼ਰ ਮਾਂ ਬਾਪ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਤੂੰ ਬਹੂ ਤੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਘਰ ਆ ਜਾ। ਅਸੀਂ ਪੰਡਤ ਜੀ ਨਾਲ ਸੁਲਾਹ ਕਰ ਲਈ ਹੈ, ਹਵਨ ਯੱਗ ਕਰ ਕੇ ਆਪਾਂ ਬਹੂ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾ ਲਵਾਂਗੇ...।’

ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਹੋਰ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਮੋਹ ਜਿਹਾ ਜਾਗ ਪਿਆ ਸੀ।

ਪਤਨੀ ਆਈ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਂਗ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਤਨਖਾਹ ਮੈਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮੈਂ ਨੋਟ ਫੜਦਿਆਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਆਪਣੀ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਜਿਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਵੇਂ ਮੈਂ ਨੋਟ ਫੜ ਲਏ ਸਨ। ਚਾਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਹਾਂ ਪਾਪਾ ਜੀ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਜ਼ਰੂਰ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਬੰਟੀ ਬਾਹਰੋਂ ਖੇਡ ਕੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਹਲਕਾ ਹਲਕਾ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਪਿਆਰ ਵੀ ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਫੋਕਾ ਜਿਹਾ ਜਾਪ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇੱਕ ਕਮਾਊ ਬਾਪ ਹੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਪਿਆਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪਤਨੀ ਨੇ ਪਾਪਾ ਜੀ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਲਈ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਕੋਈ ਜੁਆਬ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉੱਪਰ ਇੱਕ ਫਿਕਰ ਜਿਹੇ ਦੀ ਰੇਖਾ ਉਭਰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਫਿਰ ਅਛੋਪਲੇ ਜਿਹੇ ਗੁੰਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

‘ਕੀ ਸਲਾਹ ਐ ?’ ਮੈਂ ਪੁੱਛ ਬੈਠਦਾ ਹਾਂ।

‘ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਗੁਆਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ’ ਉਹ ਡੁਸਕਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਕਾਸ਼! ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਵਾ ਸਕਦਾ।

ਚੁੱਪ ਕਰਵਾਵਾਂ ਵੀ ਤਾਂ ਕਿਵੇਂ ?

ਪਤਨੀ ਅੰਦਰ ਸੌਂ ਰਹੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਹਿੱਕ ਉੱਪਰ ਬੰਟੀ ਪਿਆ ਹੈ। ਮੇਰੇ

ਸਾਹਮਣੇ ਨੰਗੀ ਸੜਕ ਸਰਾਲ ਵਾਂਗ ਫੈਲੀ ਪਈ ਹੈ। ਮੈਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਪਾਪਾ ਜੀ ਤੇ ਬੀ ਜੀ ਕਿਤੇ ਬੀਮਾਰ ਨਾ ਹੋਣ। ਮੈਂ ਵੀ ਕਿੰਨਾ ਖੁਦਗਰਜ਼ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦ ਪੁਰਾਈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਦੇ ਜਨਮ ਦੇਣ ਤੇ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਤੀਕ ਨਹੀਂ ਲਈ। ਆਖਰ ਮੇਰਾ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਤੀਕ ਵੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਚਲੇ ਹੀ ਜਾਣਾ ਹੈ।

‘ਪਾਪਾ ਜੀ ਨਾਲ ਸੋਣੈ।’ ਬੰਟੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਪਤਨੀ ਨੇ ਪਾਸਾ ਪਰਤਿਆ ਹੈ ਪਰ ਜਾਰੀ ਨਹੀਂ।

ਮੈਂ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਪਤਨੀ ਤੇ ਬੰਟੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਨਿਸ਼ਚਿੰਤ ਪਏ ਹਨ। ‘ਇਹੀ ਫਰਜ਼ ਮੇਰਾ ਹੈ’, ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਖ਼ਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਅਤੇ ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਕਮਰੇ ਵੱਲ ਪਰਤ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਕੁੰਡੀ ਮਾਰਨ ਲੱਗਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਪਤਨੀ ਜਾਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

‘ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ ਉਹ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ।’

‘ਕੁਛ ਨਹੀਂ, ਬਾਹਰ ਬਹੁਤ ਠੰਢ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ।’ ਉੱਤਰ ਦਿੰਦਿਆਂ ਮੈਂ ਰਜ਼ਾਈ ਮੂੰਹ ਉੱਪਰ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ।



ਚੁਬਾਰਾ

ਆਖਰ ਉਹ ਚੁਬਾਰਾ ਕਿਰਾਏ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹ ਗੀ ਗਿਆ।

ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦਿਨ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ, ਜਦੋਂ ਸਵੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ ਕੋਠੇ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਚੁਬਾਰੇ ਦੀ ਤਾਕੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਵੇਖੀ।

ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਚਿਰ ਤੋਂ ਇਹ ਚੁਬਾਰਾ ਖਾਲੀ ਪਿਆ ਸੀ। ਕੋਈ ਆਉਂਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਰਾਏ ਉੱਪਰ ਲੈਣ ਲਈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਮਕਾਨ-ਮਾਲਕ ਵੀ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ ਇਸ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲਈ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਮੋਟਾ ਜਿਹਾ ਲਾਲਾ ਕਦੇ ਕਦੇ ਵਰ੍ਹੇ, ਛਿਮਾਹੀ ਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਝਾੜ-ਪੁੱਝ ਕਰਵਾ ਕੇ ਫਿਰ ਤਾਲਾ ਲਗਾ ਕੇ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਚੁਬਾਰੇ ਨੂੰ ਨਹਿਸ਼ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ।

ਜਦੋਂ ਮੇਰੀ ਇਸ ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਬਦਲੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੀ ਕਮਰੇ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਆ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋਈ। ਕਈ ਜਗ੍ਹਾਵਾਂ ਉੱਪਰ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਪਰ ਸਾਰੇ ਮਕਾਨ ਮਾਲਕ ਆਮ ਜਿਹਾ ਹੀ ਉੱਤਰ ਦਿੰਦੇ, “ਭਾਈ ਇਕੱਲੇ ਬੰਦੇ ਲਈ ਤਾਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ, ਹਾਂ ਜੋ ਕਬੀਲਦਾਰ ਓ ਤਾਂ ਬੈਠਕ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਆਂ.....।”

ਉਹ ਚੁਬਾਰਾ ਮੈਂ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਸੀ, ਕਿਰਾਏ ’ਤੇ ਲੈਣ ਲਈ। ਚੰਗਾ ਭਲਾ ਚੁਬਾਰਾ ਸੀ। ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਅਲਮਾਰੀਆਂ ਸਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਸਾਂ। ਕਾਰਨਸ ਉੱਪਰ ਵੀ ਕੁਝ ਰੱਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਪਈ ਇਸ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਅਲੱਗ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਦਖਲ ਨਹੀਂ, ਨਾਲੇ ਚੁਬਾਰਾ ਕਾਫੀ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸੀ ਪਰ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ਗੁਰਮੇਲ ਨੇ ਹੀ ਭਾਨੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ, “ਯਾਰ ਸੁਣਿਐ ਇਹ ਚੁਬਾਰਾ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਨੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਏਥੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਤਬਾਹ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੈ।” ਮੈਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ, ਨਾਲੇ ਇਹਦਾ ਕਿਰਾਇਆ ਵੀ ਘੱਟ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਗੁਰਮੇਲ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਮਿੱਤਰ, ਇਹ ਸਾਡੇ ਮਨ ਦਾ ਵਹਿਮ-ਭਰਮ ਹੀ ਹੁੰਦੈ, ਜੇ ਕੋਈ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰੇ ਏਸ ਚੁਬਾਰੇ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ?” ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਤਾਂ ਮੰਗਲੀਕ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮਨਹੂਸ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਚੁਬਾਰੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਜਿਹੀ ਸਾਂਝ ਜਾਪੀ ਅਤੇ ਮੈਂ ‘ਹਾਂ’ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਕੁੱਝ ਰੁਪਏ ਪੇਸ਼ਗੀ ਵਜੋਂ ਮਕਾਨ-ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਫੜਾ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਪਰ ਅਗਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਦਫਤਰ

ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਬਾਸ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਹੋ ਗਈ। ਬਾਸ ਨੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਨੈਤਿਕ ਪੱਖੋਂ ਅਨੁਚਿਤ ਲੱਗਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਬੱਸ ਇਸ 'ਤੇ ਹੀ ਬਾਸ ਖੜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਤੈਸ਼ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਉੱਚ-ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਖ਼ਤ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ।

ਮੈਂ ਬੜਾ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸਾਂ, ਹੁਣ ਇਸ ਮੁਸ਼ਕਿਲ 'ਚੋਂ ਕਿਵੇਂ ਨਿਕਲਿਆ ਜਾਵੇ?

ਉਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰਮੇਲ ਆਇਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ, “ਦੋਸਤ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਉਸ ਮਨਹੂਸ ਚੁਬਾਰੇ ਕਰਕੇ ਹੋਇਐ, ਸ਼ੁਕਰ ਐ ਹਾਲੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਸ਼ਿਫਟ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਡੁੱਲ੍ਹੇ ਬੋਰਾਂ ਦਾ ਅਜੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ। ਬੱਸ ਤੂੰ ਚੁਬਾਰਾ ਨਾ ਲਈਂ, ਬਾਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪੇ ਸਮਝਾ ਦਿਆਂਗਾ।”

ਮੈਨੂੰ ਉਸਦੀ ਇਹ ਦਲੀਲ ਕੋਈ ਖਾਸ ਜਚੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ? ਇਸੇ ਲਈ ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਬਾਬਿਓ! ਤਕਰਾਰ ਮੇਰੇ ਤੇ ਬਾਸ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਇਐ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਚੁਬਾਰੇ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ...?”

“ਚੰਗਾ ਭਾਈ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਇੱਕ ਸ਼ੁਭ ਚਿੰਤਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗੱਲ ਕਹੀ ਸੀ, ਫੇਰ ਵੀ ਦੁਬਾਰਾ ਸੋਚ ਲੈਣ ਦਾ ਕੀ ਹਰਜ਼ ਐ।” ਗੁਰਮੇਲ ਨੇ ਸਿਆਣਾ ਬਣਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਇਸ ‘ਦੁਬਾਰਾ ਸੋਚ ਲੈਣ ਦੇ’ ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਰਾ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਮੈਂ ਵੀ ਸੋਚਣ ਲੱਗਿਆ ਪਈ ਕਿਤੇ ਚੁਬਾਰੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਮੇਰਾ ਸਰਵਿਸ ਰਿਕਾਰਡ ਖਰਾਬ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ਼ਾਇਦ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਡੋਲਦਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਚਨਚੇਤੀ ਹੀ ਪਰਿਵਰਤਣ ਆਉਂਦਾ ਲੱਗਿਆ। ਏਦਾਂ ਲੱਗਿਆ ਪਈ ਬਾਹਰੋਂ ਬੜੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਦਿਸਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਮੈਂ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰੀ ਕਿੰਨਾ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਪਈ ਹਾਲੇ ਤਾਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੀ ਐ..... ਕਿਤੇ ਚੁਬਾਰਾ ਲੈਂਦਾ ਲੈਂਦਾ.....।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗੁਰਮੇਲ ਨੇ ਉਸੇ ਬੰਦ ਗਲੀ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਕਮਰਾ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲੈ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪੌੜੀਆਂ ਸਨ ਜਿਹਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉੱਪਰ ਕੋਠੇ ਉੱਪਰ ਵੀ ਜਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਉਸ ਦਿਨ ਮੇਰੀ ਗੁਆਂਢਣ ਮਿਸਿਜ਼ ਸ਼ਰਮਾ ਨੇ ਵੀ ਹਮਦਰਦੀ

ਜਤਲਾਉਂਦਿਆਂ ਆਖਿਆ ਸੀ, “ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ, ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਤੁਸੀਂ ਉਹ ਚੁਬਾਰਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ, ਥੋੜ੍ਹਾ ਨੀ ਪਤਾ ਏਸ ਚੁਬਾਰੇ ਨੇ ਤਾਂ ਕਈ ਵਸਦੇ ਰਸਦੇ ਘਰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।”

ਮੈਨੂੰ ਮਿਸਿਜ਼ ਸ਼ਰਮਾ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਭਾਵੇਂ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਹੀ ਜਾਪੀ ਪਰ ਚੁਬਾਰੇ ਬਾਰੇ ਮੇਰੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਗਈ। ਨਾਲੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਵੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਵਧਾਇਆ ਜਾਵੇ।

ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਮਿਸਿਜ਼ ਸ਼ਰਮਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਜਤਲਾਉਂਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਪਰ ਭੈਣ ਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀ ?”

ਮੈਨੂੰ ਮਿਸਿਜ਼ ਸ਼ਰਮਾ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਵੇਖ ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਔਰਤਾਂ ਵੀ ਉਥੇ ਆ ਗਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਮਿਸਿਜ਼ ਸ਼ਰਮਾ ਨੇ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਜੁਆਬ ਨਾ ਦਿੱਤਾ, ਉਹ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਹੀ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਰਾ ਪੱਕੀ ਉਮਰ ਦੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਨਾ ਵੀਰ! ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਈ ਇਸੇ ਚੁਬਾਰੇ 'ਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਕਈ ਘਰ ਉੱਜੜੇ ਨੇ। ਪਿਛਲੇ ਕਿਰਾਏਦਾਰਾਂ ਦੇ ਹੀ ਉੱਪਰੋਂ-ਥੱਲੀ ਪੰਜ ਮੌਤਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਨਦੇ, ਫੇਰ ਭੱਜੇ ਚੁਬਾਰਾ ਛੱਡ ਕੇ.....।”

ਭਾਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਔਰਤ ਦੀ ਗੱਲ ਐਵੇਂ ਤਰਕ ਰਹਿਤ ਹੀ ਜਾਪੀ ਸੀ ਪਰ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ ਵਧਾਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵੀ ਇਹੋ ਮਨਸ਼ਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਹੋਰ ਵੀ ਇਧਰਲੀਆਂ-ਉਧਰਲੀਆਂ ਮਾਰਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ‘ਹਾਂ.....ਹੂੰ’ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ਉਸ ਚੁਬਾਰੇ ਬਾਰੇ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਕੋਠੇ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹਦਾ ਤਾਂ ਇਧਰ ਵਾਲੀ ਤਾਕੀ ਨੂੰ ਬੰਦ ਹੀ ਵੇਖਦਾ। ਬੰਦ ਤਾਕੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਚੁਬਾਰੇ ਬਾਰੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਬਣਿਆ ਰਹੱਸ ਹੋਰ ਵੀ ਡੂੰਘਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ।

ਪਰ ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸਵੇਰੇ ਕੋਠੇ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਚੁਬਾਰੇ ਦੀ ਤਾਕੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਵੇਖੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਆਖ਼ਰ ਉਹ ਚੁਬਾਰਾ ਕਿਰਾਏ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹ ਹੀ ਗਿਆ।

ਪਰ ਇੱਥੇ ਰਹਿਣਾ ਕੌਣ ਕਬੂਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿਹੜਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਜ਼ੋਖ਼ਮ ਭਰੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਹੇੜ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਕੀ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਚੁਬਾਰੇ ਦੀ ਮਨਹੂਸੀਅਤ

ਬਾਰੇ ਬਿਲਕੁੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ? ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰੋਂ ਜਿਵੇਂ ਇਕਦਮ ਹੀ ਉੱਠ ਖਲੋਤੇ ਹੋਣ।

ਕੀ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ, ਇਸ ਬਾਰੇ, ਪਰ ਏਦਾਂ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ?

ਸਾਰੇ ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਇਸ ਚੁਬਾਰੇ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਨ।

ਫਿਰ ਕੌਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਹੁਣ ਮੇਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਚੁਬਾਰੇ ਨਾਲੋਂ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਆਏ ਨਵੇਂ ਬੰਦੇ ਬਾਰੇ ਵਧੇਰੇ ਸੀ।

ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ ਉਹ ਬੰਦਾ ਮੈਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਬੜਾ ਸੁਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਜਾਪਿਆ। ਮੈਂ ਜੋ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਢਿੰਡੋਰਾ ਪਿੱਟਦਾ ਰਿਹਾ, ਸਮਾਂ ਆਉਣ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਨਵੀਂ ਲੀਹ ਨਾ ਪਾ ਸਕਿਆ।

ਪਰ ਇਸਨੇ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ।

ਚੱਲੋ, ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਤਾਂ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਘੋਰ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹਨੇਰੇ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੱਖਾਂ ਉੱਪਰ ਖਲੋ ਕੇ ਵੇਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਸਰਗ। ਸਰਗ। ਕਰਦੀ ਹਵਾ ਦਾ ਇੱਕ ਬੁੱਲਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਾਕੀ ਵਿਚਦੀ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹਲਕੇ ਕਰੀਮ ਜਿਹੇ ਰੰਗ ਦਾ ਦੁਪੱਟਾ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਗਈ।

ਕੀ ਕੋਈ ਔਰਤ ਹੈ ?

ਹਾਂ ਔਰਤ ਹੀ ਤਾਂ ਸੀ, ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਖੁਦ ਤਾਕੀ ਵਿੱਚ ਆ ਖਲੋਤੀ। ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਉਹ ਉਥੇ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਹਲਕੇ ਕਰੀਮ ਜਿਹੇ ਰੰਗ ਦਾ ਸੂਟ ਪਹਿਨਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸ਼ਕਲ ਸੂਰਤ ਤੋਂ ਉਹ ਕੋਈ ਇੰਨੀ ਆਕਰਸ਼ਕ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਨੈਣ-ਨਕਸ਼ ਤਿੱਖੇ ਸਨ, ਰੰਗ ਵੀ ਕਣਕ ਵੰਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਕੇਸੀ ਨਹਾ ਕੇ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹੀ ਆਪਣੇ ਵਾਲ ਸੁਕਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਉਸਨੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਭਰ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕੋਫ਼ਤ ਜਿਹੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ।

ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਪਈ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਅੱਖਾਂ ਪਾੜ ਪਾੜ ਕੇ।

ਉਸਨੇ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਕੀ ਸੋਚਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ?

ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਹੀ ਝੁਕ ਗਈਆਂ।

ਉਸਨੇ ਭਾਵੇਂ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਵੇਖਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਸਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਜਲੌਲ ਵਿਖਾਈ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਉਧਰ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਨਾ ਵੇਖ ਸਕਿਆ।

ਨਿੱਮੋਝੂਣਾ ਹੋਇਆ ਮੈਂ ਥੱਲੇ ਪੌੜੀਆਂ ਉੱਤਰ ਆਇਆ।

ਥੱਲੇ ਗਲੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਸ ਬਾਰੇ ਹੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਗਰਮ ਸੀ।

ਭਾਵੇਂ ਮੇਰੇ ਕਮਰੇ ਦਾ ਬੂਹਾ ਭਿੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਗਲੀ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਬੋਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਵੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨਾਲ ਕੰਨ ਲਾ ਕੇ ਸੁਣਨ ਲੱਗਿਆ, “ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਨਵੇਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇ, ਕਾਲਜ 'ਚ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੀ ਐ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਨੀਆਂ ਵਰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਨੀ”, ਇਹ ਆਵਾਜ਼ ਸ਼ਾਇਦ ਮਿਸਿਜ਼ ਸ਼ਰਮਾ ਦੀ ਸੀ।

‘ਭੈਣ ਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਚੱਜ ਚੰਗੇ ਨੀ ਲੱਗਦੇ, ਸੁਣਿਐ ਘਰ ਆਲੇ ਨਾਲ ਅਣਬਣ ਐ, ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਰਾਤੀਂ ਜਦੋਂ ਛੱਡਣ ਆਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੱਕ ਲੜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਵਿਚਾਰਾ ਸਵੇਰੇ ਮੂੰਹ-ਨੇਰੇ ਈ, ਤਾਈਉਂ ਤਾਂ ਛੱਡ ਕੇ ਤੁਰ ਗਿਆ।” ਇਸ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਛਾਣ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਇਹ ਉਸ ਪੱਕੀ ਉਮਰ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਸਿੰਨੀ ਦੀ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਹੋਈਆਂ ਮੌਤਾਂ ਬਾਰੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ।

ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਵੀ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀਆਂ।

‘ਨੀ ਪਤਾ ਨੀ ਕਿਹੋ ਜੀ ਹੋਵੇ, ਇੱਕ ਮਹਿੰ ਤਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਲਬੇੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।’ ਸਵਿੱਤਰੀ ਜਿਸ ਦਾ ਪਤੀ ਪਿਛਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਹੀ ਮਰਿਆ ਸੀ, ਨੇ ਸਿਆਣੀ ਬਣਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਗੱਲਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਾਵਾਂ ਰੌਲੀ ਤੋਂ ਕੁੱਝ ਸਮਝ ਨਾ ਆਇਆ। ਨਾਲੇ ਸਵਿੱਤਰੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦਿਲਚਸਪੀ ਉੱਕਾ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ। ਸਾਰੀ ਗਲੀ ਵਿੱਚ ਸਵਿੱਤਰੀ ਹੀ ਇਕੱਲੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਆਚਰਣ ਬਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸਵਿੱਤਰੀ ਸੁਭਾ ਦੀ ਚੁਲਬੁਲੀ ਜਿਹੀ ਸੀ, ਚਟਖਾਰੇ ਲਾ-ਲਾ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਿਲ ਸੀ। ਗਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਣ ਵਾਲੇ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਬੜੀਆਂ ਹੀ ਘੋਖਵੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਦੀ। ਪਤੀ ਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦੁਬੰਗ ਕਿਸਮ ਦੀ ਔਰਤ ਬਣ ਗਈ ਸੀ। ਮੁਹੱਲੇ ਦੇ ਮਰਦ ਵੀ ਉਸ ਬਾਰੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ। ਕਈ ਤਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਪਈ

ਬਾਝ ਹੈ, ਪਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੇ ਏਹਨੇ ਹੀ ਮਾਰਿਐ, ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਭੋਰਾ ਵੀ ਅਫਸੋਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਦੇ ਉਸ ਵਿਚਾਰੇ ਦਾ।

ਮੈਂ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ ਤੇ ਬੂਹਾ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਗਲੀ ਦਾ ਮੋੜ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਘੁਸਰ-ਮੁਸਰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਜਾਰੀ ਸੀ।

ਸ਼ਾਮੀ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਦਫਤਰੋਂ ਵਾਪਿਸ ਆਇਆ ਤਾਂ ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਉਥੇ ਖੜੀ ਸੀ ਗਲੀ-ਗੁਆਂਢ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਕੋਲ। ਸਵੇਰ ਵਾਲਾ ਈ ਕਰੀਮ ਰੰਗ ਦਾ ਸੂਟ ਉਸ ਪਹਿਨਿਆ ਹੋਇਆ, ਇਕਹਿਰੇ ਜਿਹੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਲੰਬੀ ਜਿਹੀ। ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਜਿਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਨੇੜੇ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਵੇਖਿਆ ਇਹ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਦਾ ਨਾਟਕ 'ਮੱਚ ਆਡੋ ਅਬਾਊਟ ਨਾਥਿੰਗ' ਸੀ। ਸਵੇਰੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੂਸਰਾ ਨੁਕਸ ਕੱਢਦੀਆਂ ਥੱਕਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਹੁਣ ਹੱਸ-ਹੱਸ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਦੀ ਲੰਘਣ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੋਂ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਈਆਂ। ਕੇਵਲ ਉਸਨੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ ਪਰ ਮੈਂ ਨੀਵੀਂ ਪਾ ਲਈ ਅਤੇ 'ਸਾਊ ਗੁਆਂਢੀ' ਵਾਂਗ ਚੁਪੀਤੇ ਲੰਘਣ ਲੱਗਿਆ।

ਅਛੋਪਲੇ ਹੀ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਚੁਬਾਰੇ ਉੱਪਰ ਜਾ ਪਈ। ਉਥੇ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਇੱਕ ਬੋਰਡ ਲਟਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਸਫੈਦ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ "ਦਫਤਰ, ਨਾਰੀ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਸਭਾ"।

ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੜ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਅੰਦਰੋਂ ਕੁੰਡਾ ਬੰਦ ਕਰ ਲਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਇਹ ਨਾ ਸਮਝਣ ਪਈ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦੀ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਕੋਈ ਸਾਧਾਰਨ ਔਰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਾਰੀ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਸਭਾ ਦੀ ਕਾਰਕੁੰਨ, ਕਸਬੇ 'ਚ ਨਵੇਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਹ ਆਮ ਨਾਰੀ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਇੱਕ ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਔਰਤ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਸਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਆਪਣੀ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪਿਆ ਸੀ।

ਭਾਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਤੋਂ ਸਦਾ ਹੀ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਹਿਮ ਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ ਪਰ ਮੈਂ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰੀ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਜਿਵੇਂ ਪੂਰਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਭਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਮੈਂ ਅਖਬਾਰਾਂ, ਰਿਸਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਕੁੱਝ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਇਹਨਾਂ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਲਹਿਰ

ਜਿਹੀ ਛੇੜ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਨਾਰੀ-ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਲਈ ਇਹ ਸਭਾ ਬਹੁਤ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਕਿਤੇ ਔਰਤਾਂ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਜ਼ੁਲਮ-ਤਸ਼ੱਦਦ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ, ਜਲਸੇ ਕਰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਹੱਕੀ ਮੰਗਾਂ ਮੰਨਵਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀਆਂ।

ਤਾਂ ਕੀ ਏਸ ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਕੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ ?

ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੇ ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਝੰਜੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੈਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਸਮੱਸਿਆ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਈ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਸੀ ਪਈ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇਸ ਮੁਹੱਲੇ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਤਾਂ ਕੁੱਝ ਸੁਧਰ ਸਕਣਗੀਆਂ, ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਖੋਲ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਆਉਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿ ਪਈ ਦੁਨੀਆਂ ਕਿੱਥੇ-ਕਿੱਥੇ ਪੁੱਜ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਸਚਮੁੱਚ ਏਦਾਂ ਹੀ ਹੋਇਆ, ਮੁਹੱਲੇ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਵੀ ਹੁਣ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਡੁੱਲ੍ਹੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਸ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਕੋਲ ਆਉਣ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਸਨ।

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਇਥੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਕਸਬਾ ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਕਰਵਟ ਜਿਹੀ ਲੈਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਸੂਬਹ, ਸ਼ਾਮ, ਦੂਰੋਂ ਨੇੜਿਓਂ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਦੁਖਿਆਰੀ ਔਰਤ ਉਸ ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਫਰੋਲਣ ਲਈ ਤੁਰੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਮੈਂ ਇਹ ਤਾਂ ਪੱਕ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਪਈ ਉਸਨੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਦੁਆਈ ਹੋਵੇਗੀ ਪਰੰਤੂ ਉਸਦੇ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਵਧ ਰਹੀ ਰੌਣਕ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਮੰਤਵ ਤਰੱਕੀ ਦੀਆਂ ਪੁਲਾਘਾਂ ਪੁੱਟਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਗਾਓ ਜਿਹਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਲੱਖ ਚਾਹੁਣ 'ਤੇ ਵੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਵੱਲੋਂ ਨਾ ਮੋੜ ਸਕਦਾ। ਕਦੇ-ਕਦੇ ਜਾਪਦਾ ਪਈ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਚਾਹੁਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸਾਂ ਪਰ ਅਗਲੇ ਹੀ ਪਲ ਉਸਦੀ ਭੂਤਕਾਲ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਕੇ ਮੈਂ ਨਮੋਸਿਆ ਜਿਹਾ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਵਿਆਹੀ-ਵਰੀ ਸੀ। ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੋ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਪਤੀ ਨਾਲ ਅਣਬਣ ਹੈ ? ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਮਝੌਤਾ ਵੀ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਨਾਲੇ ਜਿਹੜੀ ਔਰਤ ਸੁਤੰਤਰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨਾਲ ਕਿਹੜਾ ਮਰਦ ਨਿਭਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਇਹ

ਸੋਚ ਕੇ ਮੈਂ ਕੰਬ ਜਾਂਦਾ।

ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਮੇਰਾ ਉਸ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ਪਈ ਮੈਂ ਉਸ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਾਂ ? ਪਰ ਅਗਲੇ ਹੀ ਪਲ ਫਿਰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਪਈ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਸਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਹੀ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਅਜੀਬ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਉਲਝਿਆ ਰਹਿੰਦਾ।

ਉਸ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਇਹ ਸਾਂਝ ਕਦੇ ਵੀ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਨਾ ਆ ਸਕੀ। ਇੱਕ ਚੁੱਪ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਬੋਲਾਂ ਦੇ ਲੰਗੜੇ ਸਹਾਰੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬੱਸ ਜਦੋਂ ਦਿਲ ਨੂੰ ਡੋਬੂ ਜਿਹਾ ਪੈਂਦਾ ਮੈਂ ਕੋਠੇ ਉੱਪਰ ਜਾ ਚੜ੍ਹਦਾ। ਉਹ ਚੁਬਾਰੇ ਦੀ ਖਿੜਕੀ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ। ਉਸਨੂੰ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਫਿਰਦੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਨੀਝ ਲਾ ਕੇ ਵੇਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸੋਚ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਦੇ ਖਿੜਕੀ ਵਿੱਚ ਆ ਮੇਰੀ ਇਸ ਚੋਰੀ ਨੂੰ ਫੜ ਲੈਂਦੀ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਹਿਮਾਕਤ ਭਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਨੀਵੀਂ ਪਾ ਲੈਂਦਾ। ਮੇਰੀ ਸਥਿਤੀ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ।

ਇਸ ਅਜੀਬ ਸਥਿਤੀ ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਕਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰੱਜ ਕੇ ਵੇਖ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਸਕਿਆ।

ਉਸ ਦਿਨ ਭਰੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮੌਕਾ ਵੀ ਮਿਲ ਗਿਆ।

ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਹੀ ਕਸ਼ੀਦਗੀ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਅਣਹੋਣੀ ਘਟਨਾ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਕਸਬੇ ਨੂੰ ਸਰਾਲ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਸ਼ਿਕੰਜੇ ਵਿੱਚ ਕੱਸ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਇੰਨੀ ਮਾੜੀ ਘਟਨਾ ਤਾਂ ਕਸਬੇ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਕਲੰਕ ਸੀ। ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਇਦ ਕਦੇ ਵੀ ਏਨਾ ਘੋਰ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਦੇ ਮਹਾਂ ਪਾਪ ਕਾਰਨ ਸਾਰੇ ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਪਲੇਗ ਵਰਗੀ ਕਿਸੇ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਫੈਲਣ ਦਾ ਅੰਦੇਸ਼ਾ ਸਭ ਨੂੰ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਤੀਵੀਆਂ, ਮਰਦ, ਬੱਚੇ, ਬੁੱਢੇ ਸਭਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਭਾਂ ਹੀ ਠਾਕੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹੋਣ।

ਸੇਠ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਾਲ ਨੇ ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਬੱਚੀ ਨਾਲ ਬਲਾਤਕਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕਸਬਾ ਇੱਕ ਸਹਿਮ, ਚੁੱਪ ਅਤੇ ਗੁੱਸੇ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤ ਵਿੱਚ ਆ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ।

ਜਨਮ ਅਸ਼ਟਮੀ ਦਾ ਦਿਨ ਸੀ। ਸੇਠ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਾਲ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਖੁਦ ਬੱਚੀ ਨੂੰ ਉਂਗਲੀ ਫੜ ਕੇ ਡੰਗਰਾਂ ਵਾਲੇ ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲਿਜਾਂਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਪਲਾਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਆਸਮਾਨ

ਵੱਲ ਚੜ੍ਹ ਗਈਆਂ।

ਖੂਨ ਨਾਲ ਲੱਥਪੱਥ ਬੱਚੀ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਪਈ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਵੇਖ ਵੇਖ ਕੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ।

ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ, ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹੋ ਸਮਝਿਆ ਪਈ ਇਹ ਸੇਠ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਾਲ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਸਾਜਿਸ਼ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਵਪਾਰਕ ਚੜ੍ਹਤ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਕੁਝ ਲੋਕ ਜ਼ਰੂਰ ਜਲਦੇ ਹੋਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਸਾਰਾ ਛੜਯੰਤਰ ਰਚਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੇਠ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਸੱਠਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਲੰਘ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮੂਰਤ ਵਰਗੀ ਤੀਵੀਂ ਸੀ। ਨਾਲੇ ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਧੀਆਂ ਪੋਤਰਿਆਂ ਵਾਲਾ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਬਾਸ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਅੱਧੇ ਦਿਨ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਦਾ ਵੀ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਬਾਰੇ ਸਮਝ ਪਈ।

ਮੈਂ ਦਫ਼ਤਰੋਂ ਮੁੜਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਚੌਂਕ ਫੁਆਰੇ ਕੋਲ ਇੱਕ ਭੀੜ ਜਿਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਈ। ਉੱਥੇ ਕੁਝ ਔਰਤਾਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਟੋਜ਼ ਚੁੱਕੀ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜਾ ਮਾਟੋ ਚੁੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਉੱਪਰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, “ਕਾਮੀ ਦਰਿੰਦੇ ਸੇਠ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਾਲ ਨੂੰ ਫਾਹੇ ਲਾਉ।”.....

ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਹੋਰ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਮਾਟੋ ਸਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਮਿਸਿਜ਼ ਸ਼ਰਮਾ ਨੂੰ ਹੀ ਵੇਖ ਸਕਿਆ ਸੀ, “ਔਰਤ ਉੱਪਰ ਹੋ ਰਹੇ ਜ਼ੁਲਮ ਤਸੱਦਦ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰੋ।”

ਆਪਣੇ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਕੁੱਝ ਅਗਾਂਹ ਵਧਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਆਉਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਨਾਹਰੇ ਲਗਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ, “ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ‘ਚ ਔਰਤਾਂ’ ਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰੋ।” ਬਲਾਤਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿਉ। “ਮੁੰਡਾ ਕੁੜੀ ਟੈਸਟਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉ.....।”

ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਥੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਝੁੰਡ ਜਿਹਾ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਉੱਚੀ ਥਾਂ, ਥੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਉੱਪਰ ਖੜ੍ਹਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਹੁਣ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਾਡੀ ਸੂਬਾ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮਿਸ ਜੋਤੀ ਜੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣਗੇ।”

ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ, ਉਹੀ ਸੀ, ਚੁਬਾਰੇ ਵਾਲੀ, ਉਹ ਇੱਕ ਫੁਰਤੀ ਜਿਹੀ ਨਾਲ ਥੜੇ ਉੱਪਰ ਜਾ ਚੜ੍ਹੀ, ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਬੈਨਰ ਚੁੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਘੋਖਵੀਂ ਜਿਹੀ ਨਜ਼ਰ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਉੱਠੀ। ਸਾਰੇ ਉਸ ਵੱਲ ਬੜੇ ਹੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਉਹ ਨਜ਼ਰਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮੈਂ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਖਿੜਕੀ ਵਿਚਦੀ ਵੇਖਿਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ। ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਨੀਵੀਂ ਪਾਉਂਦਾ, ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬੁਲਾਇਆ।

ਮੈਂ ਅਗਾਂਹ ਵਧਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਾਲਾ ਬੈਨਰ ਮੈਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ।

ਮੈਂ ਬੈਨਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਘੁੱਟ ਕੇ ਫੜ ਲਿਆ।

ਭਾਵੇਂ ਇਕੱਠ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਕੁਨੱਖੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖ ਕੇ ਘੁਸਰ ਖੁਸਰ ਵੀ ਕੀਤੀ ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਗੌਰਵ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ।

ਆਖਰ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠ ਵਿੱਚੋਂ ਮੈਂ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਸਾਂ ਜਿਸਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪਾਤਰ ਸਮਝਿਆ ਸੀ।

ਉਹ ਬੋਲ ਰਹੀ ਸੀ, “ਭਰਾਵੋ, ਅੱਜ ਜਿਹੜਾ ਕਾਰਾ ਸਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰਿਆ, ਇਹ ਸਾਡੇ ਨਗਰ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਮੂੰਹ ਉੱਪਰ ਕਲੰਕ ਹੈ। ਸੇਠ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਾਲ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਧੀਆਂ ਵਰਗੀ ਬੱਚੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਪਣੀ ਹੀ ਧੀ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਕੀਤਾ।”

ਉਸ ਦੇ ਏਨਾ ਕਹਿਣੇ ਤੇ ਝੁੰਡ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ, “ਸ਼ੇਮ ਸ਼ੇਮ” ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜੇ।

ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਇੱਕ ਹੋਕਾ ਜਿਹਾ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣਾ ਭਾਸ਼ਣ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ, “ਨਾਰੀ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਸਭਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਔਰਤਾਂ ਅੰਦਰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੀ ਨਾਰੀ ਅਬਲਾ ਨਹੀਂ, ਸਬਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਜ਼ਲੂਮ ਨਹੀਂ, ਸ਼ੀਹਣੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਔਰਤ ਸਦਾ ਹੀ ਮਰਦ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਮ ਔਰਤ ਦੀ ਗੱਲ ਛੱਡੋ, ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਤੇ ਨੌਕਰੀ ਪੇਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵੀ ਮਰਦ ਦੀ ਦੂਹਰੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ

ਹੈ। ਅਜੋਕੀ ਔਰਤ ਆਟੇ ਦਾ ਦੀਵਾ ਨਹੀਂ, ਪੈਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਨਹੀਂ। ਔਰਤ ਨੂੰ ਛਿੱਤਰ ਸਮਝਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਉੱਪਰ ਛਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਬੁਛਾੜ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਕੁੜੀ ਦੇ ਜੰਮਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਦਾ ਗਲਾ ਘੁੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਅੱਜ ਜੰਮਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਤੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਮੰਗ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਟੈਸਟਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਟੈਸਟ ਕਰੇ, ਜਾਂ ਕਰਾਵੇ ਉਸ 'ਤੇ ਕਤਲ ਦਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।”

ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਜੋਤੀ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੀਲ ਲਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਇੱਕ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਹੰਢਾਇਆ ਹੋਵੇ।

ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ ਉਹ ਰੁਕੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸ ਨੇ ਕਹਿਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ, “ਬਲਾਤਕਾਰ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਔਰਤ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਦਿਖਾਉਣ ਦਾ ਮਰਦ ਵੱਲੋਂ ਲੱਭਿਆ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਇਦ ਅਜੋਕਾ ਮਰਦ ਬੁਖਲਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਚੇਤਨ ਔਰਤ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਵਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰੇਪ ਪਸ਼ੂ ਬਿਰਤੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਮਰਦ ਦੀ ਇਸ ਪਸ਼ੂ ਬਿਰਤੀ ਕਾਰਨ ਔਰਤ ਕਿਤੇ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ। ਘਰ-ਬਾਹਰ, ਦਫਤਰ ਵਿੱਚ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਕਿੱਥੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ਇਹ ਬਘਿਆੜ ? ਅਸੀਂ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਸੋਧ ਕਰੇ। ਬਲਾਤਕਾਰ ਦੇ ਕੇਸ ਇੰਨੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ, ਜਿੰਨੇ ਦਬਾਅ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਕੋਈ ਔਰਤ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਸਾਡਾ ਕਾਨੂੰਨ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਰੇਪ ਹੋਈ ਔਰਤ ਦਾ ਬਿਆਨ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗਵਾਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।”

ਉਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਹੋਰ ਉੱਚੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇਕੱਠ ਵਿੱਚੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ, “ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮਿਸ ਜੋਤੀ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ।”

ਪਰ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, “ਅੱਜ ਜਿਹੜਾ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਭਾਣਾ ਸਾਡੇ ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਹੋਇਐ, ਇਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲੋਕ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸੇਠ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਾਲ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਕਰਕੇ ਗਲ ਵਿੱਚ ਛਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਹਾਰ ਪਾ ਕੇ, ਉਸ ਦਾ ਜਲੂਸ ਕੱਢਿਆ

ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਅਗਾਂਹ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਾਮੀ ਦਰਿਦੇ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ.....।”

ਜਦੋਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜੋਤੀ ਉਸ ਬੜੇ ਜਿਹੇ ਤੋਂ ਉੱਤਰੀ, ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਤਾੜੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਅਸਮਾਨ ਗੂੰਜ ਉੱਠਿਆ।

ਉਹ ਆ ਕੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਖਲੋ ਗਈ, ਬੈਨਰ ਦਾ ਇੱਕ ਸਿਰਾ, ਉਸ ਨੇ ਫੜ ਲਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੇਰਾ ਵੀ ਕੋਈ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।

ਸੰਘਰਸ਼ ਕੋਈ ਦੋ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਚੱਲਿਆ, ਸੇਠ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਾਲ ਨੂੰ ਉਮਰ ਕੈਦ ਹੋਈ।

ਸਾਰੇ ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜੋਤੀ ਦੀ ਧਾਕ ਬੈਠ ਗਈ, ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਦਾਜ ਦਹੇਜ਼ ਜਾਂ ਔਰਤ ਨਾਲ ਵਧੀਕੀ ਹੋਣ ਦੀ ਖਬਰ ਮਿਲਦੀ, ਨਾਰੀ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਸਭਾ ਦੀਆਂ ਕਾਰਕੁੰਨ ਉਥੇ ਹੀ ਜਾ ਪਹੁੰਚਦੀਆਂ ਅਤੇ ਹੱਕ ਸੱਚ ਉੱਪਰ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦੀਆਂ।

ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਉੱਪਰ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਲਈ ਕਹਿ ਦਿੰਦੀ ਪਰ ਮੈਂ ਹੱਸਦਿਆਂ ਕਹਿ ਛੱਡਦਾ, “ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਝੰਡਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਮਰਦ ਹਾਂ।”

ਇਸ ਤੇ ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ, “ਮਿਸਟਰ ਵਰਮਾ ਅਸੀਂ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਜ਼ਹਿਨੀਅਤ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਹਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਬਣਿਆ।”

ਉਸ ਦੇ ਬਹੁਤਾ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮੇਰੇ ਉੱਪਰ ਇੰਨਾ ਡੂੰਘਾ ਪੈ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ ਪਈ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇ ਹੀ ਨਾ ਸਕਦਾ।

ਨਾਰੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਸੀਂ ਰਲ ਕੇ ਲੜੇ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਕਾਫੀ ਨੇੜੇ ਆ ਗਿਆ।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਡੱਲੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ ਜਾ ਰਹਿੰਦਾ।

ਉਹ ਵੀ ਬੇ-ਝਿਜਕ ਮੇਰੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੀ।

ਅਸੀਂ ਔਰਤ ਮਰਦ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ, ਤਿੜਕ ਰਹੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਤੁਰਦੀ। ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲ ਰਹੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਅਧੀਨ ਆ ਰਹੇ ਉਹਨਾਂ ਦੁਨਿਆਵੀਂ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ

ਕਰਦੇ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ, ਬਾਹਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਜਿੰਨੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ, ਆਪਹੁਦਰੀ ਲੀਡਰ ਟਾਈਪ ਦੀ ਔਰਤ ਜਾਪਦੀ ਸੀ, ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਉਹ ਉਨੀ ਹੀ ਕੋਮਲ ਰੁਚੀਆਂ ਵਾਲੀ, ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਸੀ।

ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਵਾਇਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਈ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਕਦੇ ਵੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੇ। ਪਰ ਉਸ ਦਿਨ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠਿਆਂ ਮੈਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਵੇਂ ਇਹ ਛੋਹ ਬੈਠਾ, “ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਿਸਟਰ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਕਦੇ ਕੁੱਛ ਦੱਸਿਆ ਨੀ, ਕਿਤੇ ਏਦਾਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੰਗ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੀ ਮਰਦ-ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਤੰਗ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕ ਮਰਦ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਾਰੀ ਮਰਦ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਕਸੂਰਵਾਰ ਮੰਨ ਲਿਆ।”

ਮੇਰੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਉਹ ਗੰਭੀਰ ਜਿਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਚਾਹ ਦਾ ਕੱਪ ਫੜਾਉਣ ਲੱਗੀ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਉਸ ਨੇ ਚਾਹ ਦਾ ਕੱਪ ਮੈਨੂੰ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਫੜਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਥੇ ਹੀ ਮੇਜ਼ ਉੱਪਰ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ।

ਕੁਝ ਪਲ ਸਾਡੇ ਵਿਚਕਾਰ ਚੁੱਪ ਦਾ ਬੋਝਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਛਾਇਆ ਰਿਹਾ।

ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ। ਭਲਾ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ ਉਸ ਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਉੱਪਰ ਆਏ ਖਰੀਵ ਨੂੰ ਛਿੱਲਣ ਦੀ ?

“ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮਰਦ ਸੀ ਹੀ ਨਹੀਂ” ਅਤੇ ਇੰਨਾ ਕਹਿ ਉਹ ਉੱਠ ਕੇ ਚੁਬਾਰੇ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਉੱਤਰ ਗਈ।

ਮੈਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਬਹੁਤ ਧੱਕਾ ਜਿਹਾ ਲੱਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਮੈਂ ਕੁੱਝ ਦੇਰ ਉਥੇ ਹੀ ਨਿੱਮੋਬੂਣਾ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਹੀ ਪਈ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਗਈ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਦੇਰੀ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਡਰੋਂ ਚੁਬਾਰਾ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਹੀ ਭੁੱਲ ਗਈ। ਡਿਊਟੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਉਣ ਸਾਰ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਪਿੱਛੋਂ ਮੈਂ ਵੀ ਚੁਬਾਰੇ ਦਾ ਕੁੰਡਾ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਦਫਤਰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕਦੇ ਵੀ ਕਲਾਮ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਘਟੀਆ ਕਿਸਮ ਦਾ ਮਰਦ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਫਰੋਲ ਕੇ ਸੁਆਦ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਹੁਣ ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਕਦੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਾ ਕਰੇ।

ਪਰ ਮੇਰੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਹੱਦ ਨਾ ਰਹੀ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਗਲੀ ਵਿੱਚ ਮਿਸ਼ਰ ਸ਼ਰਮਾ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ।

ਮੈਨੂੰ ਵੇਖਣ ਸਾਰ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਵੀਰ ਜੀ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡਾ ਹੀ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਜ਼ਰਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹੋ ਤੇ ਚਾਹ ਬਣਾਉ, ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸਮਾਗਮ ਬਾਰੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਲਾਹ ਕਰਨੀ ਐ।” ਸਟੋਵ ਉੱਪਰ ਮੈਂ ਚਾਹ ਧਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਕੁਰਸੀ ਉੱਪਰ ਬੈਠ ਕੇ ਅਖਬਾਰ ਪੜ੍ਹਣ ਲੱਗੀ। ਅਖਬਾਰ ਤੋਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਉਹ ਨਜ਼ਰਾਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖ ਲੈਂਦੀ।

ਮੈਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਏਸ ਔਰਤ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਕੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ ? ਹੁਣੇ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ‘ਵੀਰ ਜੀ’ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਮਝਦਾ ਸਾਂ। ਕੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਵੀ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ? ਚਾਹ ਲਿਆ ਕੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਕੱਪ ਲੈ ਕੇ ਉਥੇ ਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ।

ਆਪਣੇ ਪਰਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਇੱਕ ਚਿੱਠੀ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ।

ਚਾਹ ਦਾ ਕੱਪ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਕੇ ਮੈਂ ਉਹ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗਿਆ।

ਚਿੱਠੀ ਸਰਕਾਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਚਲੰਤ ਵਰ੍ਹੇ ਨੂੰ ਇਸਤਰੀ ਵਰ੍ਹੇ ਵਜੋਂ ਮਨਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਭਾ ਵੱਲੋਂ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ, ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਜ਼ਾਹਰ ਨਾ ਕੀਤਾ।

ਮੈਨੂੰ ਚੁੱਪ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਚਾਹ ਦੀ ਘੁੱਟ ਭਰ ਕੱਪ ਮੇਜ਼ ਉੱਪਰ ਰੱਖਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਸਭ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਨੇ, ਕੀ ਇਸਤਰੀ ਵਰ੍ਹੇ ਮਨਾਉਣ ਨਾਲ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹੱਲ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਸਾਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।” ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਉਸਨੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੁੱਝ ਅਜਿਹੀ ਟੋਨ ਵਿੱਚ ਸੁਣਾਇਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ।

“ਪਰ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਹਿਣੀ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਮੰਚ ਵੀ ਵਰਤ ਲੈਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।” ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਿਆਂ ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਬੱਸ ਧਿਆਨ ਸਿਰਫ਼ ਏਨਾ ਹੀ ਰੱਖਣਾ ਹੈ ਪਈ ਸਰਕਾਰੀ ਮਾਧਿਅਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਨੂੰ ਹੀ ਨਾ ਭੁੱਲ ਜਾਈਏ।”

ਉਸ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਜਚ ਗਈ ਹੋਵੇ।

ਉਸ ਨੇ ਸਹਿਮਤੀ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ।

ਸਾਰਾ ਵਰ੍ਹਾ ਹੀ ਉਹ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੀ ਰਹੀ। ਕਦੇ ਕਿਤੇ ਸੈਮੀਨਾਰ, ਕਿਤੇ ਭਾਸ਼ਣ, ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ। ਇਹਨਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਈ ਕਈ ਦਿਨ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਚੁਬਾਰੇ ਦੀ ਖਿੜਕੀ ਅਕਸਰ ਬੰਦ ਹੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ। ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਖੁੱਲੀ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਘੱਟ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਪੈਂਦੀ।

ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਰ ਵੀ ਲੈਣ ਆਉਂਦੀ। ਦੂਰ ਦੂਰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਵਰ੍ਹੇ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਸਮਾਗਮਾਂ ਉੱਪਰ ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਸਨ।

ਫੇਰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਪਈ ਉਸ ਨੇ ਕਾਲਜ ਦੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਭਲਾਈ ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿੱਚ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਲੱਗ ਕੇ ਰਾਜਧਾਨੀ ਚਲੀ ਗਈ ਹੈ।

ਲੋਕ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਪਈ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਨਾਲ ਵੀ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋ ਗਿਐ।

ਉਸ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਜਿਵੇਂ ਚੁਬਾਰਾ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਉਦਾਸੀ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਚੁਬਾਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਪਈ ਉਹ ਹਾਲੇ ਵੀ ਉਥੇ ਹੀ ਖਿੜਕੀ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੀ ਕੇਸੀ ਨਹਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਾਲ ਸੁਕਾ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਕਸਬਾ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਘੁੰਗ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਾ ਪਿਆ ਹੋਵੇ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਤਸਕੀਨ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਪਈ ਲੋਕ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਹੁਣ ਉਸ ਚੁਬਾਰੇ ਨੂੰ ਮਨਹੂਸ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਵਿਚਾਰਾ ਚੁਬਾਰਾ!



ਰੁਕਮਣੀ

ਉਸ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਫਿਰ ਮੈਂ ਪੀਰੀਅਡ ਲਗਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕਾਰਡੋਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਿਲ ਪਈ। ਏਦਾਂ ਅਕਸਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਕਦੇ ਕਦੇ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕਲਾਸ ਰੂਮ ਵਿੱਚੋਂ ਪੀਰੀਅਡ ਲਗਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਮਿਲ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਉਂਜ ਸਾਡਾ ਮਿਲਣਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਵੀ ਸੀ, ਕਿਉਂ ਜੁ ਉਹ ਵੀ ਇਸੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਲੈਕਚਰਾਰ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਕੋਡਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦੀ ਸੀ। ਏਡੇ ਵੱਡੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਏਨੇ ਸਾਰੇ ਸਟਾਫ ਮੈਂਬਰਾਂ ਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕਦੇ ਕਦੇ ਮਿਲ ਜਾਣਾ ਅਸੰਭਵ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਨੇ ਮਿਲਣਾ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪੀਰੀਅਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਅਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਛੁੱਟੀ ਵੇਲੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ?

ਉਸ ਦਿਨ ਵੀ ਜਦੋਂ ਕਾਰੀਡੋਰ ਵਿੱਚ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਆਮ ਵਾਂਗ ਸਫੈਦ ਰੰਗ ਦੀ ਸਾੜੀ ਹੀ ਪਹਿਨ ਰੱਖੀ ਸੀ ਉਸਨੇ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ (ਅਤੇ ਉਸ ਦਿਨ ਵੀ ਸੋਚਿਆ) ਕਿ ਸਫੈਦ ਰੰਗ ਦੀ ਸਾੜੀ ਹੀ ਕਿਉਂ ਪਹਿਨਦੀ ਸੀ? ਸਫੈਦ ਰੰਗ ਜਾਂ ਤਾਂ ਬੁੱਢਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵੱਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਹਿਨਣਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉੱਤੇ ਤਾਂ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਗਾਇਬ ਸਨ। ਕਿ ਉਹ ਮੂੰਹ ਮੁਹਾਂਦਰੇ ਤੋਂ ਡੀਲ ਡੋਲ ਤੋਂ ਉਹ ਕੋਈ ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਪਦੀ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇੰਜ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੋਗਮਈ ਘਟਨਾ ਘਟੀ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਖਾਂ ਮਿਲਾ ਕੇ ਵੇਖਣ ਦੀ ਜ਼ੁਰਅਤ ਹਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਮੈਨੂੰ ਉਸਦਾ ਚੁੱਪ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣਾ ਕੁੱਝ ਕੁੱਝ ਚੰਗਾ ਵੀ ਲੱਗਦਾ ਤੇ ਕੁੱਝ ਕੁੱਝ ਅੱਖਰਦਾ ਵੀ। ਫਿਰ ਏਧਰੋਂ ਓਧਰੋਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗ ਹੀ ਗਿਆ ਸੀ ਪਈ ਉਹ ਮਹਾਂ ਨਗਰ ਦੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਲੈਕਚਰਾਰ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਹੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਮੈਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਹੀ ਵਿਸ਼ਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਗਹਿਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕਾਲਜ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਜਦੋਂ ਮੈਂ, “ਆਰਟਸ ਸਬਜੈਕਟ” ਲਏ ਸਨ ਅਤੇ ਫੇਰ ਜਦੋਂ ਮੈਂ

ਕਾਮਰੇਡਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਅਤੇ ਕਾਮਰੇਡ ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਕੂਲ ਅਟੈਂਡ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਘਟੀਆਪੁਣੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਕਾਮਰੇਡ ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਾਰਾ ਭਾਸ਼ਨ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਲੇਕਿਨ ਉਸ ਨੇ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਪਣਾਉਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਸਮਝਾਈ ਸੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਲਗਨ ਜਿਹੀ ਲੱਗ ਗਈ ਸੀ। ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਅੱਖੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਚੇਤਨ ਹੋ ਕੇ ਮੈਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਹੁਣ, ਹੁਣ ਇਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਲੈਕਚਰਾਰ ਵੀ ਹਾਂ। ਪਰੰਤੂ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਪ੍ਰਤੀ ਮੇਰਾ ਮੋਹ, ਲਗਨ ਹਾਲੇ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਹੱਸ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਮੇਰਾ ਉਸ ਵੱਲ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਰਹੱਸਮਈ ਕਾਰਨ ਹੋਰ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਾਰਨ ਉਸਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਿਨ ਸਟਾਫ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਜਦ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸ਼ਰਮਾ ਕੋਲ ਉਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਬੈਠਾ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਹੱਟ ਉਤਾਰ ਕੇ ਮੇਜ਼ ਉੱਪਰ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਹੱਥ ਫੇਰਦਿਆਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ, “ਯਾਰ ਕੀ ਗੱਲ ਤੂੰ ਵੀ ਰੁਕਮਣੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ?” ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮਿਸਟਰ ਸ਼ਰਮਾ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੁਰੀ ਲੱਗੀ। ਆਖਰ ਤਹਿਜੀਬ ਵੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਆਪਣੀ ਹੀ ਕਿਸੇ ਕੁਲੀਗ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛ ਲਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਤਾਂ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਪਈ ਉਸਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਏ, ਪਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਉਸਦਾ ਨਾਂ ਰੁਕਮਣੀ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਯਾਦਾਂ ਦੀ ਪੋਟਲੀ ਹੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਪਾਤਰ ਰੁਕਮਣੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਰੁਕਮਣੀ ਨਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਭਾਵੁਕ ਸਾਂਝ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਔਰਤਾਂ (ਕੁੜੀਆਂ) ਆਈਆਂ। ਉਹ ਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਉੱਪਰ।

ਰੁਕਮਣੀ, ਜਦੋਂ ਹਾਲੇ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਗੁਆਫ ਵਿੱਚ ਫੌਜਣ ਚਾਚੀ ਕਿਹਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਭਾਵੇਂ ਉਸਨੂੰ ਰੁਕਮਣੀ ਹੀ ਕਿਹਾ ਕਰਦੀ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਉਸਨੂੰ ਰੁਕਮਣੀ ਚਾਚੀ ਹੀ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਾਂ। ਉਹ ਬੜੀ ਦਲੇਰ ਔਰਤ ਸੀ। ਫੌਜੀ ਤਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਛਮਾਹੀ ਹੀ ਛੁੱਟੀ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਉਹ ਇੱਕਲੀ

ਹੀ ਰਿਹਾ ਕਰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਇੱਕਲੀ ਹੀ ਕਿਉਂ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਂ। ਉਹ ਅਕਸਰ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਗਲੀ ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਦਿੰਦੀ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਫੌਜੀ ਚਾਚਾ ਆਇਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਅਜਿਹੀ ਸੁਆਦੀ ਖੀਰ ਬਣਾਉਂਦੀ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਉਂਗਲਾਂ ਚੱਟਦੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ। ਪਰ ਕਦੇ ਕਦੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਉਦਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਰਹਿੰਦੀ। ਗੁੰਮ-ਸੜ੍ਹਮ। ਉਸਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਕੁੱਝ ਨਾ ਸੁਝਦਾ ਹੋਵੇ। ਉਂਘੀ ਜਿਹੀ ਉਹ ਤੁਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਵਰਗਾ ਕੁੱਝ ਗਾਉਂਦੀ ਵੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਇੰਨ ਬਿੰਨ ਤਾਂ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਪਰ ਏਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਲੋਕਗੀਤ ਕਿਸੇ ਨਿਪੱਤਰੇ ਰੁੱਖ ਬਾਰੇ ਸੀ। ਜਿਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਉਹ ਗਲੀ ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਢੁੱਕਣ ਨਾ ਦਿੰਦੀ। ਹਾਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਘਰੋਂ ਲੈ ਆਉਂਦੀ। ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਖੁਦ ਨੂੰ ਕੇਸੀ ਨਹਾਉਂਦੀ, ਮੇਰੇ ਵਾਲ ਵਾਹੁੰਦੀ, ਦੋ ਗੁੱਤਾਂ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਗਲਵੱਕੜੀ ਵਿੱਚ ਏਨਾ ਘੁਟਦੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਘੁੱਟ ਕੇ ਮਾਰ ਹੀ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ।

ਰੁਕਮਣੀ-2, ਮੇਰੀ ਐਮ. ਏ. ਦੀ ਕਲਾਸ-ਫੈਲੋ ਸੀ। ਬਸ ਉਸ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਏਨਾ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਸ਼ੂਰੀ ਦੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਤੋਂ ਵਰਦੇ ਮੀਂਹ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਾਲਜ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਮੀਂਹ ਤੇਜ਼ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਹਵਾ ਮਹਿਲ ਵਿੱਚ ਰੁਕ ਜਾਂਦੇ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉੱਥੇ ਹੋਰ ਲੋਕ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੁੰਦੇ ਪਰੰਤੂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਆਭਾਸ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਯਾਦ ਹੈ ਉਸ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖੜ੍ਹੇ ਸਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਰੁਕਮਣੀ ਕਿਆ ਤੁਮ ਯਾਦ ਕਰੋਗੀ ਕਿ ਕਭੀ ਹਮ ਇੱਕਠੇ ਥੇ?” ਇਸ ਤੇ ਉਹ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਮੁਸਕਰਾਈ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਯਾਰ ਤੁਮ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਗ ਹੋਤਾ ਹੈ ਉਨ ਮੇਂ ਯਹੀ ਤੋਂ ਕਮੀ ਹੈ, ਬੱਸ ਐਸੇ ਹੀ ਚਿਪਕ ਜਾਤੇ ਹੋ।” ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪਤਲੀਆਂ ਅਤੇ ਲੰਮੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨੂੰ ਮੀਂਹ ਵਿੱਚ ਫਿਰਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ।

“ਦੇਖੋ, ਯਹ ਮੌਸਮ ਸੁਹਾਵਣਾ ਹੈ-ਹਮ ਸਾਥ ਹੈਂ- ਔਰ ਬਸ।” ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਉਸਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਗੱਲ ਦਿਲੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਹਿ ਰਹੀ ਪਰੰਤੂ ਅਸੀਂ ਸੁਹਾਵਣੇ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਹੋ ਉਠਦੇ ਸਾਂ। ਰੁਕਮਣੀ-2 ਨੂੰ ਕਾਲਜ ਦੇ ਬਾਕੀ ਮੁੰਡੇ ਬੜੀ

ਘਮੁੰਡੀ ਕੁੜੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੈਲਿਉਪੈਰਤਾ, ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਦੀ। ਉਸ ਦਿਨ ਕਾਲਜ ਦੀ ਤੀਜੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸ਼ੈਲੀ ਵਰਡਵਰਥ ਪੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਬਾਹਰ ਉੱਡ ਰਹੇ ਬੱਦਲਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸ਼ੈਲੀ ਨੇ ਬੁਰਾ ਮਨਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਰੁਕਮਣੀ ਕਮ ਟੂ ਦੀ ਕਲਾਸ” ਅਤੇ ਏਨਾਂ ਕਹਿਕੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ ਕਿਤਾਬ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿੰਨੇ ਸਲੀਕੇ ਨਾਲ ਉੱਠੀ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਸਰ” ਦੋ ਆਈ ਵਾਜ਼ ਨਾਟ ਇਨ ਦੀ ਕਲਾਸ, ਬੱਟ ਆਈ ਵਾਜ਼ ਇਨ ਦੀ ਲੈਸ਼ਨ” ਅਤੇ ਏਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਫਿਰ ਖਿੜਕੀ ਦੇ ਬਾਹਰ ਵੇਖਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਬੱਦਲ ਹੁਣ ਉੱਡ ਕੇ ਸਾਡੇ ਕਲਾਸ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਆ ਚੁੱਕੇ ਸਨ।

ਫਿਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਸਿਸਟਰ ਬਜ਼ਾਰ ਲੰਘ ਕੇ ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਘਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਪਈ ਉਹ ਗਰੀਬ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਸੀ। ਘਰ ਦਾ ਬਾਹਰਲਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਦੇਖ ਕੇ ਹੀ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਮੈਂ ਲਗਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਤਾਂ ਬੱਸ ਬਰਾਏ ਨਾਮ ਹੀ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਲੁੱਕ ਦੇ ਢੋਲਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟਕੇ ਸਿੱਧਾ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਕਿਵਾੜ ਜਿਹਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਂਜ ਵੀ ਜਿਸ ਮੁਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਉਹ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਉਹ ਕਿਸੇ ਸਲੱਮ ਏਰੀਏ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਵੇਖਦਿਆਂ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ ਸੀ, “ਫਰੈਂਡ, ਡੌਟ ਫੀਲ ਈਰੀਟੇਟਡ, ਯਹ ‘ਹੈਵ ਨਾਟਸ’ ਕੀ ਬਸਤੀ ਹੈ” ਅਤੇ ਏਨਾ ਕਹਿਕੇ ਉਹ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਹੱਸੀ ਸੀ। ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਹੱਸਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਉੱਪਰ ਹੱਥ ਵੀ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਚਿੱਟੇ ਦੰਦਾਂ ਉੱਪਰ ਪਤਲੀਆਂ, ਲੰਮੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਟੀ. ਵੀ. ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਵਾਂਗ ਜਾਪੀਆਂ ਸਨ। ਪਰੰਤੂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲੰਘਦਿਆਂ ਹੀ ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਏਰੀਟੇਸ਼ਨ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਕਮਰੇ ਦਾ ਘਰ ਕਿੰਨੇ ਸਲੀਕੇ ਨਾਲ ਸਜਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਜਾਇਆ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਂਭਿਆਂ ਹੋਇਆ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਮਣੇ ਮੰਜੇ ਉਪਰ ਇੱਕ ਅੱਧੜ ਜਿਹੀ ਔਰਤ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਘਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਉਹ ਔਰਤ ਖੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਪਰ ਰੁਕਮਣੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਮਾਂ ਬੈਠ, ਯੇ ਵਹੀ ਹੈ, ਮਿਸਟਰ ਬਤਰਾ ਮੇਰੇ ਸਾਥ ਪੜ੍ਹਤੇ ਹੈ, ਜਿਨਕਾ ਮੈਂਨੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਆ ਥਾ।’

ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਬਗ਼ੈਰ ਕਿਸੇ ਉਚੇਚ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਬੈਠਣ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ, ਉੱਥੋਂ ਹੀ ਮੰਜੀ ਉੱਪਰ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਬੇਟਾ ਰੁਕਮਣੀ

ਅਕਸਰ ਤੁਮਾਰੀ ਬਾਤੋਂ ਕਰਤੀ ਹੈ, ਕਹਿਤੀ ਹੈ ਬਤਰਾ ਸਾਹਿਬ ਬੜੇ ਅੱਛੇ ਹੈ।” ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਪਈ ਉਸਨੇ ਮੇਰਾ ਜ਼ਿਕਰ ਘਰ ਵੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਆਕ੍ਰਸ਼ਨ ਲੱਗਿਆ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੋਵੇਗਾ ਪਈ ਮੈਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਬੈਠੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਆ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਰੁਕਮਣੀ ਵੱਲ ਆਕ੍ਰਸ਼ਿਤ ਸਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਸੁਭਾਵਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਵੱਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਇੰਨੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰੁਕਮਣੀ ਇੱਕ ਐਲਬੈਮ ਜਿਹੀ ਚੁੱਕ ਲਿਆਈ ਸੀ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਹੀ ਬੈਠ ਕੇ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਿਖਾਉਣ ਲੱਗੀ। ਤਸਵੀਰ ਖਿੱਚਣ ਖਿਚਵਾਉਣ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਸ਼ੌਕ ਸੀ ਉਸਨੂੰ। ਉਸਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪੋਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਉਮਰ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ। ਏਨੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਿਖਾਉਣ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਮਿਸਟਰ ਬੱਤਰਾ, ਇਨਫੈਕਟ ਯੇ ਸਾਰੀ ਤਸਵੀਰੇ ਮੈਂ ਨੇ ਇਸ ਲੀਏ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖੀਂ ਹੈਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਾਪਾ ਕੀ ਹਮਾਰੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਭੀ ਤਸਵੀਰ ਨਹੀਂ ਹੈਂ, ਵੇ ਬਹੁਤ ਨੇਕ ਇਨਸਾਨ ਥੇ.....।”

ਅਤੇ ਇੰਨਾਂ ਕਹਿਣ ਸਾਰ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉੱਪਰ ਇੱਕ ਉਦਾਸੀ ਜਿਹੀ ਛਾ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਸਟੋਵ ਉਪਰ ਚਾਹ ਧਰਨ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਗੋਲ ਮਟੋਲ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਕਹਾਂ, “ਰੁਕਮਣੀ ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਤੁਹਾਡਾ ਕੋਈ ਸਹਾਰਾ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਬਣਾਂਗਾ।” ਪਰ ਮੈਂ ਏਦਾਂ ਕਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਸੇ ਪਲ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਪਿੰਡ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਾਪਾ ਜੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਮੈਂ ਇਥੇ ਰੁਕਮਣੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਇਹੋ ਕਹਿਣਗੇ ਪਤਾ ਨੀ ਕਿੱਥੋਂ ਭਈਅਣ ਲੈ ਆਇਆ ਅਤੇ ਪਾਪਾ ਜੀ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਉਮੈਂ ਕਦੋਂ ਚਾਹੇਗੀ ਕਿ ਰਾਇ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਕਲੌਤਾ ਪੁੱਤਰ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕਰੇ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਇੰਨਾ ਹੀ ਕਹਿ ਸਕਿਆ ਸਾਂ, “ਵਟ ਏ ਟਰੇਜ਼ਡੀ, ਆਈ ਰੀਅਲੀ ਸਿੰਪਥਾਈਜ਼ ਯੂ” ਅਤੇ ਇੰਨਾ ਕੁ ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਬਗ਼ੈਰ ਚਾਹ ਪੀਤਿਆਂ ਹੀ ਉਥੋਂ ਉੱਠ ਆਇਆ ਸਾਂ।

ਰੁਕਮਣੀ-3 ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਫੇਰ ਦੱਸਾਂਗਾ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਲਜ ਲੈਕਚਰਾਰ ਰੁਕਮਣੀ ਬਾਰੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਰ ਦੇ ਦਿਆਂ। ਕਿਉਂ ਜੁ ਰੁਕਮਣੀ-3 ਦਾ ਨਾਂ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਰੁਕਮਣੀ ਸੀ, ਲੇਕਿਨ ਉਸ ਦੀ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਕੁੱਝ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਕੁਲਤਾ ਪਿੱਛੋਂ, ਇੱਕ ਦਿਨ ਕਾਲਜ ਕੰਟੀਨ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਹੀ ਬੈਠਾ, ‘ਰੁਕਮਣੀ ਜੀ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਫਰੀ ਹੋਵੋ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕੁੱਝ ਡਿਸਕਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।’

ਉਸਨੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਜ਼ਰਾ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ, ਸਾੜੀ ਦਾ ਪੱਲੂ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫੇਰ ਸ਼ਾਂਤ ਜਿਹੇ ਸੁਭਾ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਜੇ ਰੀਅਲੀ ਹੀ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਫਰੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਜੇ ਟਾਈਮ ਪਾਸ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਲਈ ਫੇਰ ਕਦੀ।”

ਮੈਂ ਇਹ ਕਦੇ ਸੋਚਿਆ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਈ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਏਨੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਵੀ ਗੱਲ ਕਰ ਲਵੇਗੀ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਝਿਜਕਦਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਾਂਤ, ਅਹਿਲ ਮੂਰਤੀ ਕਿਤੇ ਪੱਥਰ ਦੀ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਮੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਾ ਰਹੀ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਸ ਮੋਮ ਦੀ ਪਰੀ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਹਰਕਤ ਵੇਖੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਕਿ ਉਸ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

“ਮੈਡਮ ਗੱਲ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੀ ਹੈ..... ਪਰ.....।” ਮੈਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਵੇਂ ਕਹਿ ਗਿਆ।

“ਪਰ ਪੁਰ ਕੁਸ਼ ਨੀਂ ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਪੀਰੀਅਡ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣਾ। ਲੈਟ ਅਸ ਸਿਟ ਐਂਡ ਡਿਸਕਸ।” ਉਸ ਨੇ ਬੜੇ ਹੀ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਇੰਨੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕਹੇ ਸਨ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਪੁਰ ਅੰਦਰ ਤੀਕ ਹਿੱਲ ਗਿਆ ਹੋਵਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਇੱਕਦਮ ਜਿਵੇਂ ਕੰਬਣੀ ਜਿਹੀ ਛਿੜ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਕੋਈ ਫੈਸਲਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਕੀ ਜੁਆਬ ਦੇਵਾਂ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਦਾ ਚੰਗਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗਣਾ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਤੇ ਇੱਛਾ ਕਰਨੀ ਇੱਕ ਗੱਲ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਵੇਦਨਾ ਦੱਸਣਾ ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ। ਮੇਰੀ ਇਸੇ ਹਾਲਤ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਇਆਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦਿਨ ਪ੍ਰੋ: ਜਸਵੀਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਔਰਤ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਘਬਰਾ ਜਾਂਦੇ ਹੋ, ਵਿਆਹ ਪਿੱਛੋਂ ਕੀ ਕਰੋਗੇ?” ਪਰੰਤੂ ਇਥੇ ਗੱਲ ਤਾਂ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਹੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ।

ਕਾਲਜ ਕੰਟੀਨ ਉੱਪਰ ਬੈਠਿਆਂ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਿਹੜੇ ਉਥੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ, ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਬੜੀਆਂ ਹੀ ਅਜੀਬ-ਅਜੀਬ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ

ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਨ ਜਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਏਦਾਂ ਨਾ ਵੀ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਮੈਂ ਹੀ ਸਥਿਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਧੇਰੇ ਚੇਤਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਇੰਜ ਜਾਪਣ ਲੱਗਾ ਸੀ ਪਈ ਏਡਾ ਵੱਡਾ ਮਹਾਂਨਗਰ ਜਿਵੇਂ ਸਿਮਟ ਕੇ ਏਥੇ ਹੀ ਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਮਹਾਂਨਗਰ ਦਾ ਏਡਾ ਵੱਡਾ ਕਾਲਜ ਸੰਕੁਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕਾਲਜ ਕੰਟੀਨ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਮੈਨੂੰ ਚੁੱਪ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਪ੍ਰੋ: ਸਾਹਿਬ ਏਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਬਹਿਰਾ ਚਾਹ ਲਿਆਵੇ, ਆਪਾਂ ਆਪਣੇ ਟਾਪਿਕ ਵੱਲ ਆਈਏ।” ਇੰਨਾ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਉਸ ਦੇ ਪਤਲੇ ਪਤਲੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾ ਉੱਪਰ ਇੱਕ ਹਲਕੀ ਜਿਹੀ ਮੁਸਕਾਨ ਤੈਰ ਗਈ, “ਯੈ...ਸ...ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਟਾਪਿਕ ਡਿਸਕਸ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿ ਰਹੇ.....।”

ਗੱਲ ਹਾਲੇ ਪੂਰੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੈਂ ਬੋਲ ਪਿਆ, “ਮੈਡਮ ਇਨਵੈਕਟ ਗੱਲ ਤਾਂ ਕੋਈ ਖਾਸ ਨੀ।” ਪਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ, ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਫ਼ਤ ਜਿਹੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬੋਚਦਿਆਂ ਜਿਹਾ ਕਿਹਾ, ‘ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕੁਲੀਗ ਦੇ ਤੌਰ ’ਤੇ ਸਾਡਾ ਮਿਲਣਾ ਵੀ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਸਕਦੈ।”

ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਿਹਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਅਰਥ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਦਾ। ਉਸਨੂੰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਸਦਮਾ ਜਿਹਾ ਪੁੱਜਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਨਿਵਾਲਾ ਜਿਹੀ ਹੋ ਕੇ ਕੁਰਸੀ ਉੱਪਰ ਬੈਠੀ ਰਹੀ। ਮੈਂ ਅਪਰਾਧ ਜਿਹੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਬੂਟਾਂ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਮਿੱਟੀ ਕੁਰੇਦਦਾ ਰਿਹਾ। ਇੰਨੇ ਚਿਰ ਵਿੱਚ ਬਹਿਰਾ ਦੇ ਕੱਪ ਚਾਹ ਅਤੇ ਪਲੇਟ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਬਰਫੀ ਦੇ ਪੀਸ ਰੱਖ ਕੇ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ, ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਟੁੱਕਿਆ ਫਿਰ ਅਣਮੰਨੇ ਜਿਹੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਵਾਪਸ ਪਲੇਟ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਪਰਸ ਸੰਭਾਲਦੀ ਹੋਈ, ‘ਸਾਰੀ ਸਰ’ ਕਹਿ ਕੇ ਤੁਰ ਪਈ।

ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗ਼ੈਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ। ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਠ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ। ਆਖਿਰ ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਕਲਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹਾਂ ਤੇ ਨਾਲੇ ਸਿਸਟਾਚਾਰ ਨਾਲੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲੱਗ ਰਹੀ ਸੀ ਪਈ ਉਸ ਦੇ ਏਦਾਂ ਬਗ਼ੈਰ ਕੁਝ ਕਹੇ ਉੱਠ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਨੇ, ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਮੇਰੇ ਅਕਸ ਨੂੰ ਠੋਸ ਪਹੁੰਚਾਈ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਘਟੀਆ ਸਮਝਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਆਮ ਮਰਦਾਂ ਵਰਗਾ ਸਾਧਾਰਨ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਤੇ ਬੱਸ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਜਦੋਂ ਹੁਣ ਮਿਲੇਗੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਪੱਖ ਦੱਸਾਂਗਾ ਅਤੇ ਜੇ ਉਸ ਨੇ ਬੁਰਾ ਮਨਾਇਆ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਸਮਾਂ ਬਰਬਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ‘ਸੌਰੀ’ ਫੀਲ ਕਰਾਂਗਾ। ਪਰੰਤੂ ਜੇ ਉਸ ਨੇ ਬੁਰਾ ਮਨਾ ਹੀ ਲਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬੋਲੇਗੀ ਵੀ ? ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਝੰਜੋੜ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸ਼੍ਰੇਮਾਨ ਨੂੰ ਸੱਟ ਉਦੋਂ ਲੱਗੀ ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਕਾਉਂਟਰ ਤੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਪ੍ਰੋ: ਸਾਹਿਬ। ਬਿਲ ਤਾਂ ਰੁਕਮਣੀ ਮੈਡਮ ਚੁਕਾ ਗਏ ਹਨ।” ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਸੀ ਪਈ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਛੋਟਾ ਮਨੁੱਖ ਸਾਂ, ਇਕ ਲਘੂ ਮਾਨਵ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਉਸ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਲੁਕਦਾ ਛਿਪਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਵੀ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਗ਼ੈਰ ਮਿਲੇ ਵੇਖੇ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰ ਲਿਆ। ਪਰੰਤੂ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਆਲ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਬੁਰੀ ਲੱਗੀ ਸੀ ? ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਤਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਵੱਲ ਆਕ੍ਰਸ਼ਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਜੇ ਉਹ ਮੇਰੀ ਮਹਿਬੂਬਾ, ਪਤਨੀ ਜਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ ਤਾਂ ਇੱਕ ਦੋਸਤ ਤਾਂ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਬਣੇ, ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਨ ਇੱਕ ਅੱਧ ਵਾਰ ਵੇਖ ਤਾਂ ਲਿਆ ਕਰਾਂਗਾ। ਇਹ ਵੀ ਤਾਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੀ ਹੈ। ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਹੁਣ ਵਾਲੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤਣਾਉ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਤਾਂ ਖਤਮ ਹੋਵੇਗੀ ਹੀ। ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਬਹੁਤ ਕੀਤੀ। ਮੈਨੂੰ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਸਟਾਫ ਮੈਂਬਰਾਂ ‘ਚੋਂ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਨਹੀਂ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਤਰੇੜ ਆਉਂਦੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ, ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਮੈਂ ਦਫਤਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਦਫਤਰ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਤੋਂ ਜਦੋਂ ਉਸ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਥੋੜ੍ਹਾ ਵਿਅੰਗ ਨਾਲ ਮੁਸਕਰਾਇਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਗੰਜੇ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਹੱਥ ਫੇਰਦਿਆਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ, “ਜਨਾਬ ਰੁਕਮਣੀ ਦੇਵੀ ਜੀ ਤਾਂ ਹਫ਼ਤੇ ਭਰ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਉੱਪਰ ਹਨ”, ਅਤੇ ਇੰਨਾ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਛੁੱਟੀਆਂ ਵਾਲਾ ਰਜਿਸਟਰ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਡੱਬੀ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿਗਰਟ ਕੱਢ ਕੇ ਸੁਲਗਾਉਣ ਲੱਗਿਆ। ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹ 10-6 ਤੋਂ 17-6 ਤੱਕ ਅਚਨਚੇਤੀ ਛੁੱਟੀ ਉੱਪਰ ਸੀ ਅਤੇ ਕਾਰਨ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, “ਡੁਮੈਸਟਿਕ ਅਫੇਅਰਜ਼।” ਰਜਿਸਟਰ ਸੰਭਾਲਦਿਆਂ ਉਹ ਸਿਗਰਟ ਦਾ ਲੰਮਾ ਕਸ਼ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਧੂੰਆਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੀ ਮੈਂ ਉਸ

ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਦਫਤਰੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਉਸ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਦੇ ਹਾਲੇ ਚਾਰ ਦਿਨ ਹੋਰ ਬਾਕੀ ਸਨ। ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਹੈ ਵੀ ਅਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ। ਪਰ ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਤੁਸੀਂ ਰੁਕਮਣੀ-3 ਬਾਰੇ ਜਾਣਨ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਹੋਵੋਗੇ।

ਰੁਕਮਣੀ-3 ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਬੜੀ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਜਿਵੇਂ ਹੋਣੀ ਹੀ ਸੀ। ਬਿਲਕੁਲ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁੱਝ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਰਮਾਇਣ ਪੂਰਵ ਲਿਖਤ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਣਾ ਸੀ।

ਗੱਲ ਕੇਵਲ ਇੰਨੀ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਕਾਲਜੋਂ ਪੜ੍ਹਾ ਕੇ ਆ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਲੋਕਲ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਬੈਠਿਆਂ ਅਜੀਬ ਜਿਹੇ ਖਾਲੀ ਮਨ ਨਾਲ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਅਚਾਨਕ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੱਥ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਫੈਲ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਉਹ ਕੋਈ ਸਧਾਰਨ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਹ ਉਹ ਰੁਕਮਣੀ-2 ਦਾ ਹੱਥ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਜੋਤਿਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਮਹਿਰ ਹੋਣ ਦਾ ਅਭਿਨੈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਰੁਕਮਣੀ-2 ਦੇ ਹੱਥ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈਣ ਲਈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਅਤੇ ਸੱਚਮੁੱਚ ਜਦੋਂ, “ਇੰਡੀਅਨ ਲਿਟਰੇਚਰ” ਦਾ ਪੀਰੀਅਡ ਲਗਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਰਹੇ ਸਾਂ ਤਾਂ ਰੁਕਮਣੀ-2 ਨੇ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਫੈਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹਸਤ ਰੇਖਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣਾ ਭਵਿੱਖ ਜਾਣਨ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਪ੍ਰਬਲ ਇੱਛਾ ਸੀ, ਉਸ ਵਿੱਚ। ਮੈਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਜੋਤਿਸ਼ ਵਿਗਿਆਨ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤਾ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦੀ, “ਸੰਨ ਲਾਈਨ” ਬੜੀ ਤਕੜੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬਹੁਤ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦੀ ਸੁਭਾ ਦੀ ਲੜਕੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦ ਪੁਗਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਆਰੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਕਤਲ ਤੱਕ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਕੁੱਝ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੱਥ ਉਸਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਕੋਈ ਮੰਗਤੀ ਸੀ। ਸਾਂਵਲੇ ਤੇ ਪਿਆਰੇ ਜਿਹੇ ਰੰਗ ਦੀ, ਮੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਵਾਲੇ ਵਾਲਾਂ ਵਾਲੀ। ਰੁਕਮਣੀ 2 ਨੂੰ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕਲਪਿਤ ਕਰਦਿਆਂ ਮੈਂ ਕੰਬ ਜਿਹਾ ਗਿਆ ਸਾਂ।

ਫੇਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਦਿਆਂ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਪਰਸ ਖੋਲਿਆ, ਟਿਕਟ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕੋ ਹੀ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਦਾ ਨੋਟ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ ਮੈਥੋਂ ਰਿਹਾ ਨਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੈਂ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਦਾ ਨੋਟ ਫੜਾਉਣ ਲੱਗਿਆ ਇਹ ਪੁੱਛ ਹੀ ਬੈਠਾ, “ਕੀ ਨਾਂ ਏ ਤੇਰਾ ?”

ਉਸ ਨੇ ਨੋਟ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਝਪੱਟ ਮਾਰ ਕੇ ਖੋਹ ਲਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਰੁਕਮਣੀ ਨਾਮ ਹੈ ਮੇਰਾ।” ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਾਂ ਦੱਸਿਆ ਹੋਵੇ ਪਰੰਤੂ, ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹੋ ਹੀ ਸੁਣਿਆ ਸੀ ਜਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਇਹੋ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ, “ਰੁਕਮਣੀ ਨਾਮ ਹੈ ਮੇਰਾ” ਕਹਿਣਾ ਮੇਰਾ ਭਰਮ ਹੀ ਹੋਵੇ।

ਮੈਂ ਮੁੜ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਹੱਥ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਪਿਛਲੀ ਸਵਾਰੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਫੈਲ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ।

ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਰੁਕਮਣੀ ਨੇ ਛੁੱਟੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸਤੀਫਾ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪੁੱਛਣ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਪਈ ਉਸ ਨੇ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇਣ ਦਾ ਕਾਰਨ “ਘਰੇਲੂ ਰੁਝੇਵੇਂ” ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦਿਨ ਕੰਟੀਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਕਾਰਨ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਅਸਤੀਫਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਉਹ ਕੌਣ ਸੀ ? ਕਿੱਥੋਂ ਆਈ ਸੀ ? ਅਤੇ ਕਿੱਥੇ ਚਲੀ ਗਈ ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਆਲਾਂ ਦਾ ਜੁਆਬ ਮੈਨੂੰ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਸੁਆਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਹੱਸ ਸਾਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਟੁੰਬਦਾ, ਤੰਗ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ।

ਹੁਣ ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਦੱਸ ਦੇਣ ਦਾ ਵੀ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਪੰਜ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਕਬੀਲਦਾਰਾਂ ਵਾਲਾ ‘ਵਿਆਹੁਤਾ ਜੀਵਨ’ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਰੁਕਮਣੀ ਹੈ। ਉਂਜ ਤਾਂ ਇਹ ਸਧਾਰਨ ਜਿਹਾ ਨਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਕਦੇ ਕਦੇ ਜ਼ਰੂਰ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ ‘ਰੁਕਮਣੀ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ? ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਰੁਕਮਣੀਆਂ ਮੇਰੇ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗਿਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਨਿਰਵਾਣ ਲਈ ਕੁੱਝ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ?

